

Засновник: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.
Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць.

Головний редактор М. Закіров, д-р політ. наук, заввідділу політологічного аналізу. **Редакційна колегія:** Л. Чуприна, канд. наук із соц. комунікацій, заввідділу оперативної інформації, Т. Дубас, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів. **Комп'ютерний дизайн:** Г. Булахова.
Адреса редакції: НБУВ, Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна.
Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz2014@ukr.net, www.nbuviar.gov.ua. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

№ 13 2022

ЗМІСТ

Коротко про головне

Звернення Президента України В. Зеленського3

Аналітика

Політичні акценти

Потіха А.

**Реакція світу на анексію українських територій
в оцінках політиків і експертів5**

Закіров М.

**Результати самітів СВМДА, глав держав СНД і першого засідання
«Центральна Азія – Росія» в оцінках експертів..... 13**

Тарасенко Н.

Підсумки екстреного засідання G7 в оцінках експертів.....20

Аулін О.

**Російсько-українська війна і Організація договору
про колективну безпеку.....26**

Економічний ракурс

Кулицький С.

Економіко-політичні загрози міжнародній підтримці України у захисті від повномасштабної воєнної агресії Росії

(Початок. Закінчення див. у №14).....31

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України.....40

Сучасні дослідження та розробки академічної науки.....44

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти.....52

Наукові видання НАН України57

Астрономічна наука.....57

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

Дубас Т.

Аналіз досвіду видавничої діяльності національних

бібліотек країн Балтії.....58

Коротко про головне

Звернення Президента України В. Зеленського

«Що менше терористичних можливостей буде в Росії, то швидше закінчиться ця війна», – Президент України Володимир Зеленський

«Міцний народе незламної країни!

Сьогодні був важкий день. Ранок нової російської терористичної атаки. Години розбору завалів і ліквідації наслідків ударів. Вечір боїв за Україну й новин для України.

Відбувся черговий етап звільнення наших людей із російського полону – вдалося повернути 108 українок. Офіцерів, сержантів, рядових. Армія, ВМС, тероборона, Нацгвардія, прикордонниці. 96 – військовослужбовиці, із них 37 – евакуйовані з “Азовсталі”. 12 – цивільні.

Є серед звільнених сьогодні й ті, кого захопили в полон ще задовго до повномасштабної війни. Ми ні про кого з наших не забуваємо – усіх маємо повернути. І повернемо.

Наша команда, що займається обмінами, продовжує цю роботу: Буданов, Єрмак, Усов, Малюк, Лубінець та інші.

Я дякую всім причетним за цей успіх, а також дякую й усім тим, хто поповнює наш обмінний фонд, хто забезпечує взяття ворогів у полон.

Що більше російських полонених буде в нас, то швидше ми зможемо звільнити наших героїв. Про це має пам’ятати кожен український воїн, кожен командир на передовій.

Протягом усього дня триває розбір завалів у тих місцях, куди російським терористам все ж вдалося сьогодні влучити.

У Києві вони вбили молоду родину, поціливши у житловий будинок іранським “Шахідом”. Хлопець і вагітна дівчина на шостому місяці... Володимир Путін може записати собі чергове “досягнення” – убив іще одну вагітну жінку.

Загалом чотири людини вбито тільки цим “Шахідом”. Були й інші влучання. Понад 25 населених пунктів нашої країни опинилися під ударами цієї ночі та вранці.

Вічна пам’ять усім жертвам російського терору!

Просто зараз відбувається нова російська атака дронами – є збиття.

Світ може й повинен зупинити цей терор. Коли ми кажемо про потребу України в засобах протиповітряної й протиракетної оборони, ми кажемо про реальні життя, які забирають терористи. Нам вдається збивати частину ракет і дронів. Лише за 12 годин з 9-ї вечора неділі вдалося знищити 37 іранських “Шахідів” і кілька крилатих ракет.

Але, щоб гарантовано захистити наше небо й звести до нуля можливості російських терористів, потрібно значно більше сучасних систем ППО і більше забезпечення ракетами для таких систем.

І це не тільки український інтерес. Що менше терористичних можливостей буде в Росії, то швидше закінчиться й уся ця війна.

Росія не має шансів на полі бою. І намагається терором перекрити свої військові поразки. Для чого їй терор? Щоб тиснути – тиснути на нас, на Європу, на весь світ.

Терористи мають бути знешкоджені. Це правило діє всюди однаково ефективно, і на російській терор подіє так само.

Коли російські можливості для терору будуть знешкоджені нашими спільними з партнерами зусиллями, Росії не залишиться нічого іншого, ніж думати про мир.

І я дякую всім нашим бійцям Повітряних сил, зенітникам, іншим воїнам, які залучені до протидії російським атакам! Кожна збита російська ракета і кожен знищений дрон – це врятовані життя.

Дякую також і всім, хто залучений до ліквідації наслідків ударів терористів: нашим рятувальникам, поліцейським, лікарям, енергетикам, комунальникам, очільникам місцевого самоврядування, урядовцям і представникам бізнесу, хто допомагає.

Сьогоднішній російський обстріл ракетами й дронами теж призвів до нових перебоїв з електрикою, але це виправляється. Відновлювальні роботи тривають. Така форма терору не дасть Росії нічого навіть зараз, коли ми ще не маємо достатньої кількості систем ППО і ПРО.

Але для цього наша єдність має бути й надалі максимальною. Зважайте, будь ласка, на прохання енергетиків і свідомо споживайте електрику в години пікового навантаження на енергосистему. Це дасть змогу всій країні пройти цей період стабільніше.

Допомагайте, будь ласка, місцевим громадам ліквідувати наслідки терористичних ударів, якщо у вашого бізнесу є така можливість. Піклуйтеся, будь ласка, про тих своїх знайомих і сусідів, хто залишається наодинці й потребує уваги чи допомоги, зокрема про людей літнього віку. І обов'язково дякуйте тим, хто залучений до захисту нашої держави та до ліквідації наслідків ударів терористів, хто підтримує нормальне життя попри будь-які намагання Росії його зламати.

Наша з вами єдність, наша з вами увага одне до одного, наша з вами здатність боротися й працювати разом заради спільних інтересів – це гарантія української перемоги й поразки терористів. Немає в Ірані чи деінде такої зброї, що може зламати народ, який усвідомлює, за що воює і чого ніколи не пробачить ворогу.

Говорив сьогодні з Президентом Об'єднаних Арабських Еміратів. Подякував за підтримку України, зокрема на рівні ООН та інших міжнародних організацій.

Предметно обговорили створену Росією загрозу глобальній продовольчій безпеці. Я запевнив пана Президента, що Україна може й буде залишатися гарантом продовольчої, а отже, й соціальної стабільності усіх наших партнерів.

Готуємося до важливих переговорів, що заплановані цього й наступного тижня, про подальшу оборонну й фінансову підтримку нашої країни.

Зробимо все для перемоги України.

Вічна слава всім нашим воїнам!

Вічна слава нашому міцному народу!

Слава Україні!» (Офіційне інтернет-представництво Президента України (<http://www.president.gov.ua>). – 2022. – 17.10).

Аналітика

Політичні акценти

А. Потіха, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Реакція світу на анексію українських територій в оцінках політиків і експертів

Російський президент підписав 30 вересня укази про так зване приєднання до Російської Федерації частково окупованих територій Запорізької, Херсонської, Донецької та Луганської областей України.

В. Путін, виступаючи перед своїм оточенням, повторив свої звичні тези про «дискримінацію російської мови в Україні» та нібито «волевиявлення» жителів окупованих територій. Напередодні він підписав укази про визнання так званої незалежності окупованих російською армією територій України. В указах президент Росії посилається нібито на «принципи міжнародного права», а також результати так званих референдумів, які Кремль проводив на окупованих територіях України 23–27 вересня.

Російський конституційний суд на початку жовтня визнав так звані договори про незаконну анексію українських територій, що «відповідають конституції РФ».

Третього жовтня Держдума Російської Федерації ратифікувала «договір» про «приєднання» до Росії тимчасово окупованих територій України – так званих ДНР і ЛНР, Запорізької та Херсонської областей. Того ж дня депутат Держдуми П. Крашенінников заявив, що «кордони “ЛНР” і “ДНР” будуть визначатися відповідно до конституцій “ДНР/ЛНР” на день прийняття суб’єктів до складу РФ». «Межі території Запорізької області визначаються адміністративними межами Запорізької області, які існують на день прийняття області до РФ. Що стосується Херсонської області, то її кордони визначаються адміністративними межами області до яких були включені Олександрівський і Снігурівський муніципальні округи, а також Снігурівський район Миколаївської області», – заявив російський депутат (URL: <https://suspilne.media/288292-rada-federacii-ratifikuvala-dogovori-pro-priednanna-timcasovo-okupovanih-teritorij-ukraini-do-rosii/>).

Вже 4 жовтня Рада Федерації одноголосно ратифікувала «договори» про входження «ДНР», «ЛНР», Запорізької та Херсонської областей до складу Росії. «Після схвалення Радою Федерації закон вважається прийнятим і буде відправлений на підпис президенту. У вересні 2023 року на приєднаних територіях мають пройти місцеві вибори. Також у цих областях грошова одиниця буде замінена на рубль. А протягом перехідного періоду, який триватиме 4 роки, відбудеться повна адаптація нових суб'єктів РФ відповідно до законів РФ», – зазначив член Ради Федерації О. Клішас.

Україна та багато інших країн називають ці так звані голосування фіктивними і незаконними, вказуючи на те, що «вони пройшли в умовах окупації та бойових дій, всупереч національному законодавству і міжнародним нормам». Коли В. Путін підписав укази про так зване приєднання до Росії окупованих територій, Президент України В. Зеленський оголосив про подачу Україною заявки на пришвидшений вступ до НАТО. За його словами, Українська держава «вже де-факто пройшла свій шлях до Північноатлантичного Альянсу». Також В. Зеленський зазначив, що «Україна готова до переговорів з Росією, але з іншим президентом, не з Путіним» (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-putin-aneksiya-naslidky/32060421.html>).

В. Зеленський задля забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності України 4 жовтня підписав указ, що передбачає визнання нікчемними і юридично безсилими укази В. Путіна про анексію українських територій. «Виходячи з того, що територія України є цілісною і недоторканною в межах її міжнародно визнаного державного кордону, а суверенітет України поширюється на всю її територію, відповідно до Акта проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року територія України є неподільною і недоторканною», – наголошується в документі (URL: <https://tsn.ua/ukrayina/zelenskiy-pidpisav-ukaz-pro-viznannya-nikchemnimi-dokumentiv-putina-pro-aneksiyu-teritoriyi-ukrayini-2172667.html>).

В указі Президент України опирається на міжнародні принципи й договори, зокрема й договір із РФ про українсько-російський державний кордон від 28 січня 2003 р., який не може бути припинений відповідно до ст. 62 Віденської конвенції про право міжнародних договорів. «Відповідно до статей 2, 8, 9, 17, 18, 102, 106 Конституції України постановляю визнати нікчемними, тобто такими, що не породжують жодних юридичних наслідків, укази президента Російської Федерації від 17 березня 2014 року № 147, від 21 лютого 2022 року № 71, від 21 лютого 2022 року № 72, від 29 вересня 2022 року № 685, від 29 вересня 2022 року № 686, а також будь-які інші рішення, акти та договори, прийняті, видані та укладені на підставі та/або у зв'язку з реалізацією зазначених указів», – ідеться в Указі Президента України В. Зеленського.

За словами Президента України, після того як Росія влаштувала фарс із псевдореферендумами і незаконною анексією окупованих українських територій, саме тепер настав час посилити міжнародний тиск на агресора, зокрема санкційний.

Про це він заявив, виступаючи за допомогою відеозв'язку в австралійському Інституті Лоуї. В. Зеленський наголосив, що нова спроба Росії захопити чужі території є очевидною спробою повторити 2014 рік, коли незаконно анексували український Крим. «Росія намагається поставити міжнародну спільноту зараз у такі умови, щоб реакція на черговий російський злочин проти міжнародного права не відповідала його тяжкості так само, як тоді, як із Кримом», – наголосив В. Зеленський (URL: <https://gordonua.com/ukr/news/war/zelenskij-pro-putinsku-aneksiju-jakshcho-reaktsija-svitu-zaraz-bude-slabkoju-rosija-bridumaje-jakus-novu-eskalatsiju-1629766.html>).

При цьому він нагадав, що 2014 р. Україна не побачила справді жорстких санкцій проти Росії з боку світової спільноти. «Вона не була покарана за цей злочин. Тоді було дуже сильне бажання в багатьох у світі заплющити очі на анексію, вважати війну просто “кризою” і продовжувати відносини з Росією. Сказати, що це посилює відчуття безкарності в агресора, – це нічого не сказати», – підкреслив Президент України.

Він наголосив, що відчуття безкарності 2014 р. викликало в президента Росії В. Путіна спокусу продовжувати, і наразі ситуація схожа. «Будьте певні: керівник Росії зараз уважно аналізує реакцію світу на влаштовані ним псевдореферендуми на українській землі й на оголошення про анексію нашої території. Що саме його цікавить? Дуже просто: його цікавить, чи є в нього ще потенціал для ескалації. Якщо реакція світу зараз буде слабкою, Росія придумує якусь нову ескалацію», – заявив В. Зеленський.

Він також наголосив, що спектр злочинних дій держави-агресора дуже широкий: ракетний терор, масові вбивства, злочинні депортації, радіаційний шантаж, наприклад, на захопленій Запорізькій атомній станції, продовольча криза, енергетична криза тощо.

Так само міністр закордонних справ України Д. Кулеба впевнений, що підтримка України країнами Заходу після нових спроб РФ анексувати українські території зросте. «Перший наслідок для Росії буде в тому, що вона просто подавиться цими новими шматками території, які намагається анексувати... Партнери готові не просто засудити якнайсуворіше можливе рішення Путіна про анексію, а й посилити військову, фінансову підтримку України у відповідь. Також ніхто не визнаватиме цієї анексії, і не буде жодних стримувальних чинників для України з погляду ведення бойових дій зі звільнення цих територій», – зазначив Д. Кулеба (URL: <https://gordonua.com/ukr/news/war/kuliba-pro-sprobu-aneksiji-rosijeju-okupovanih-teritorij-ukrajini-vona-prosto podavitsja-1628857.html>).

За його словами, українська сторона повністю змінила логіку партнерів. «Тепер логіка така: якщо Путін робить ось це, то ми робимо ось це, і ніхто не намагатиметься робити щось, щоб якось його погладити, утихомирити, зупинити... Це результат тривалої роботи... Я абсолютно спокійний у плані очікуваної реакції світу на можливу анексію», – наголосив Д. Кулеба.

При цьому він заявив, що ні фейкові референдуми на тимчасово окупованих територіях України, ні гібридна «мобілізація» у РФ нічого не змінять у планах України щодо деокупації своїх територій.

Після заяви В. Путіна про анексію Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей України низка світових лідерів уже встигли засудити такі дії Росії. Зокрема, Сполучені Штати Америки у відповідь на дії Росії 30 вересня оголосили про нові санкції, у Білому Домі їх назвали «швидкими та жорсткими». Президент Дж. Байден наголосив, що «США продовжать мобілізувати міжнародну підтримку для України, надавати Україні устаткування, необхідне для захисту». Нові санкції стосуються російських та білоруських посадовців та їхніх родин, оборонного комплексу Росії, експортні обмеження та інші заходи. Їх впроваджуватимуть у міністерстві фінансів США, Державному департаменті та американському міністерстві торгівлі, повідомили в Білому домі.

Дж. Байден засудив «шахрайську спробу Росії анексувати суверенну українську територію» і наголосив, що ці дії не мають легітимності, а США завжди шануватимуть міжнародно визнані кордони України.

Канада також не визнає результатів російських псевдореферендумів і незаконної анексії тимчасово окупованих територій України і вводить санкції проти причетних до них осіб.

За словами Прем'єр-міністра Канади Дж. Трюдо, кордони України не можуть бути змінені. «Територія України залишиться за Україною», – написав він.

Міністерство закордонних справ і у справах Співдружності націй Великої Британії заявило, що ніколи не визнає спроб захопити територію силою, та виступило за притягнення президента РФ В. Путіна до відповідальності за його жорстокість. «Незаконна анексія Росією території України та її триваючі напади на цивільне населення є кричущим порушенням міжнародного права. Ми ніколи не визнаємо спроб силового захоплення території. Ми притягнемо Путіна до відповідальності за його жорстокість», – йдеться в заяві британського міністерства закордонних справ (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3586504-putina-treba-pritagnuti-do-vidpovidalnosti-cerez-sprobu-aneksii-teritorij-ukraini-britania.html>).

У свою чергу Прем'єр-міністр Британії Л. Трасс під час виступу на щорічній конференції правлячої Консервативної партії в Бірмінгемі заявила, що Україна переможе і що жодна мирна угода не повинна стати ціною української території. «Український народ бореться не лише за свою безпеку, а за всю нашу безпеку. Це боротьба за свободу і демократію в усьому світі. Незаконна анексія Путіним української території є лише останнім актом у його кампанії з підриву демократії та порушення міжнародного права», – зазначила вона.

На думку Л. Трасс, не потрібно піддаватися тим, хто хоче укласти угоду з РФ, яка торгує українською землею, оскільки «вони пропонують заплатити життями українців за ілюзію миру». «Ми стоятимемо з нашими українськими друзями, скільки б часу це не зайняло. Україна може

перемогти. Україна повинна перемогти. І Україна переможе», – наголосила Л. Трасс.

Рада Європейського Союзу та глава Єврокомісії У. фон дер Ляєн також засудили російську анексію чотирьох областей України та запевнили, що ніколи не визнають ці території частиною РФ. У ЄС наголосили, що ці рішення Росії є недійсними й не можуть мати жодної юридичної сили, а «Крим, Херсон, Запоріжжя, Донецьк та Луганськ – це Україна». ЄС закликав усі держави та міжнародні організації «беззастережно відкинути цю незаконну анексію» (URL: <https://hromadske.ua/posts/dopomozhemo-ukrayini-povernuti-svoyi-teritoriyi-yak-svit-reaguye-na-zayavi-rf-pro-aneksiyu-ukrayinskih-teritorij>).

Як зазначив Верховний представник ЄС із зовнішньої політики Ж. Боррель, оголошення анексії українських територій Росією є великим порушенням міжнародного права та Статуту ООН. «Жоден фейковий референдум не може цього виправдати», – зазначив він.

Глава Єврокомісії У. фон дер Ляєн заявила, що незаконна анексія українських територій, проголошена В. Путіним у Кремлі, нічого не змінить. «Усі території, незаконно окуповані російськими загарбниками, завжди належатимуть суверенному народу України», – підкреслила У. фон дер Ляєн.

Вона також заявила, що Кремль здійснив новий виток ескалації війни в Україні, і Євросоюз змусить Росію заплатити за це високу ціну.

Президент Молдови М. Санду засудила спробу Росії анексувати кілька українських регіонів та пообіцяла, що її країна продовжуватиме підтримувати цілісність України. «Я рішуче засуджую та відкидаю спроби Росії незаконно анексувати окуповані регіони після фіктивних голосувань, які вона влаштувала під дулами автоматів. Донецьк, Луганськ, Херсон, Запоріжжя та Крим – це Україна. Підтримка Молдови суверенітету та територіальної цілісності України залишається непохитною», – зауважила М. Санду (URL: <https://mind.ua/news/20247627-reakciya-krayin-evrosoyuzu-nezakonna-aneksiya-progoloshena-putinim-u-kreml-nichogo-ne-zमित>).

Досить жорсткою була і заява Генерального секретаря НАТО Є. Столтенберга. За його словами, НАТО не визнає незаконну анексію Росією тимчасово окупованих територій України. «Це захоплення територій незаконне і нелегітимне, країни НАТО не визнають і ніколи не визнають ці території частиною Росії. Це землі України», – заявив Є. Столтенберг.

Він закликав усі країни «відкинути кричущі спроби завоювання земель Росією». «Ці землі – Україна. Донецьк – це Україна, Луганськ – це Україна, Херсон – це Україна, Запоріжжя – це Україна, так само, як і Крим – це Україна. Вже вдруге Росія силою привласнює території України. Але це не змінює суті конфлікту. Це залишається жорсткою військовою операцією проти України. І це не змінює нашої прихильності до підтримки України. НАТО не є стороною конфлікту, але ми надаємо Україні підтримку для того, щоб вона змогла здійснити право на самооборону, закріплене у Статуті ООН», – наголосив Генеральний секретар НАТО (URL:

<https://day.kyiv.ua/uk/news/300922-nato-ne-vyznaeye-nezakonnoyi-aneksiyi-rosiyeyu-ukrayinskyh-terytoriy-stoltenberg>).

Є. Столтенберг вважає, що нещодавній розвиток подій став «поворотним моментом». «Путін мобілізував сотні тисяч солдатів і розпочав безвідповідальне брязкання ядерною зброєю. Наразі він нелегально анексує територію України. Все це – найсерйозніша ескалація від початку війни. Ніщо із цього не є ознакою сили. Це ознаки слабкості. Це визнання того, що війна не йде так, як заплановано, і Путін не зміг досягти жодної із поставлених стратегічних цілей», – переконаний Генсек НАТО.

Він також вважає, що В. Путін несе повну відповідальність за цю війну, і це його відповідальність – закінчити цю війну, закінчити страждання хороброго українського народу, закінчити енергетичну та продовольчу кризи. «Якщо Росія припинить війну – буде мир. Якщо Україна перестане воювати, вона перестане існувати як незалежна держава у Європі. НАТО знову висловлює нашу тверду підтримку незалежності, суверенітету та територіальній цілісності України. Ми продовжуємо бути готовими надавати підтримку Україні, тоді як вона продовжує оборонятися від російської агресії і стільки, скільки буде потрібно», – запевнив Є. Столтенберг.

Слід зазначити, що велика кількість країн світу засудила російську агресію і анексію українських територій. Зокрема, Президент Польщі А. Дуда заявив, що «сьогоднішні відчайдушні дії Кремля – це поразка тих, хто наївно вірив у компроміс із Росією».

Він підкреслив, що Польща засуджує спроби РФ анексувати територію України і ніколи їх не визнає, а також продовжуватиме підтримувати захисників України, «поки агресор не буде вигнаний».

У МЗС Ізраїлю наголосили, що підтримують суверенітет і територіальну цілісність України. «Ми не визнаємо анексію чотирьох областей Росією. Ізраїль неодноразово повторював цю чітку позицію, включно з останніми днями», – ідеться в заяві.

Прем'єр-міністр Японії Ф. Кісіда рішуче засудив анексію Росією регіонів України. «Росія посягає на суверенітет і територіальну цілісність України, це є порушенням міжнародного права і ніколи не буде визнано. Японія не може потурати будь-яким спробам силою змінити статус-кво в односторонньому порядку. Ми ще раз закликаємо Росію негайно припинити агресію», – зазначив японський прем'єр.

Спробу РФ анексувати українські території вже засудили Чехія, Бельгія, Нідерланди, Естонія, Грузія, Словенія, Молдова та низка інших держав.

Тим часом Парламентська асамблея Ради Європи проголосувала за резолюцію, що визнає Росію терористичним режимом. «За» проголосувало 99 членів ПАРЕ, 1 – «утримався».

Як зазначають оглядачі, це перша міжнародна організація, яка прийняла таке рішення. Голосуванню та обговоренню передував виступ Президента України В. Зеленського, який слухачі привітали овацією. «Аплодисменти, які ви щойно отримали, показують як ми цінуємо вашу

мужність, рішучість а також ваші мудрі слова про те, як припинити війну якомога швидше, відновити справедливість, суверенітет та територіальну цілісність Вашої країни», – заявив Президент ПАРЄ Т. Кокс (URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/parlamentska-asambleja/6788080.html>).

Він навів слова В. Зеленського про те, що «за всю історію Європа не була такою об'єднаною, як сьогодні».

Народний депутат України, член української делегації в ПАРЄ О. Гончаренко повідомив, що ПАРЄ також визнала перебування Росії в Раді Безпеки ООН нелегальним, а також наголосила на необхідності якнайшвидшого створення міжнародного трибуналу.

За словами народної депутатки, членкині постійної делегації Верховної Ради у ПАРЄ Є. Кравчук, у резолюції також є пункт стосовно того, що будь-які перемовини відбуватимуться на умовах України. Також у документі засуджуються фейкові референдуми та спроби анексії українських територій.

Як інформують ЗМІ, резолюція ПАРЄ також визнає необхідність надати Україні зброю.

Так само Генеральна асамблея Організації Об'єднаних Націй переважною більшістю голосів проголосувала за проєкт резолюції, яка засуджує спробу анексії РФ чотирьох областей України. «За» ухвалення резолюції проголосували представники 143 країн, «проти» – 5, «утрималися» – 35. Для ухвалення резолюції потрібна була підтримка двох третин членів органу, який складається із 193 представників (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-oon-rezolyutsiya-aneksiya/32079347.html>).

За словами Президента США Дж. Байдена, Генеральна Асамблея ООН надіслала чіткий сигнал Москві, проголосувавши за осуд анексії українських територій. Він зазначив, що Росія не може силою змінювати кордони. «Ставки цього конфлікту очевидні для всіх – і світ надіслав чіткий сигнал у відповідь: Росія не може стерти з карти суверенну державу... Світ продемонстрував, що він більш ніж будь-коли, згуртований і сповнений рішучості притягнути Росію до відповіді за її порушення», – заявив Дж. Байден (URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/chitkiy-signal-moskvi-bayden-vidreaguvav-1665627388.html>).

Експерти звертають увагу на посилення підтримки України і тиску на Росію. Як зазначив політичний експерт О. Кочетков, засудження Генеральною Асамблеєю ООН спроби анексії тимчасово окупованих територій України – велика дипломатична перемога України і серйозна поразка Росії, тож будь-які подальші спроби Кремля узаконити «анексію» не матимуть жодної юридичної сили на міжнародному рівні.

Про політичну перемогу Києва, за словами аналітика, свідчить і той факт, що у 2014 і наступних роках, члени ООН значно скромніше, з розмитими формулюваннями та зі значно меншою перевагою в голосах, засуджували агресію Росії проти України.

При цьому О. Кочетков назвав рішення Генасамблеї щодо резолюції хорошим знаком. Але водночас додав, що за цю дипломатичну перемогу, так

само як і за нові поставки озброєнь, Україні доводиться платити великою кров'ю, зокрема мирних жителів (URL: <https://ua.news/ua/world/reshenyegenassambley-oon-ne-pozvolyt-rf-prodolzhyt-legalyzatsyyu-anneksyyu-terrytoryj-ukrayny>).

Політичний експерт В. Небоженко звернув увагу, що чудові результати України на голосуванні в Генасамблеї ООН тісно пов'язані із зустріччю у форматі «Рамштайн-6», адже міжнародну політику часто проводять у кулуарному форматі.

Як інформують ЗМІ, 12 жовтня Україна здобула ще одну політичну та дипломатичну перемогу. У штаб-квартирі НАТО в Брюсселі відбулася шоста зустріч Контактної групи з оборони України – «Рамштайн». Головною її темою стало посилення систем протиповітряної оборони України після масштабних ракетних атак по інфраструктурі та містах країни 10 жовтня. За її результатами, Німеччина пообіцяла передати Україні сучасні системи ППО IRIS-T (SLM), а США – прискорити передачу нашій країні систем протиповітряної оборони NASAMS. Інші країни передадуть Україні різні типи озброєнь, зимову форму для ЗСУ та різноманітні аксесуари для бойових дій у зимових умовах.

Російський опозиційний політик, полковник ФСБ у відставці Г. Гудков вважає, що спроба анексії окупованих територій України лише погіршує становище Росії. На його думку, В. Путін перекреслив усі шанси на переговори з керівництвом України. «Ми знаємо про заяву Зеленського спочатку, що після цього підписання – жодних переговорів, тобто, війна до кінця, до звільнення всіх окупованих територій. Тобто, таким чином тепер Зеленський не має шляху назад. Він зробив це публічно на очах усього народу. Значить, він буде це рішення виконувати», – зазначив Г. Гудков.

За його словами, В. Путін сам пиляє під собою гілку. Він дуже активно пиляє і скоро гілка обламається разом із ним остаточно. Натомість західні країни підтримуватимуть Україну. «Путін закреслив собі навіть найменшу нагоду сісти за стіл мирних договорів, а йому це потрібно, щоб зберегти свою владу. Він про це мріє. У нього більше немає іншого завдання, окрім як вийти з війни та зберегти свою владу», – заявив політик (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-putin-aneksiya-naslidky/32060421.html>).

Він також вважає, що В. Путін шантажуватиме Україну та її союзників застосуванням ядерної зброї. Проте Україна та НАТО готуються до відповіді В. Путіну на ядерні погрози. «Якщо Путін створює можливість шантажувати ядерною зброєю, я думаю, що зараз Україна і НАТО створять можливість для цього. Україна отримає карту на вступ до НАТО, а це майже членство. Так що Путін, май на увазі, будь-який твій удар – це удар по НАТО. Ти у своїй доктрині прикрив своє лайно, а ми тобі відповідаємо, що в нас теж є такі правові підстави шибонуту в тебе все, що тільки можна, якщо ми захочемо», – зазначив Г. Гудков.

Деякі експерти намагаються зрозуміти навіщо Росія вирішила анексувати українські території саме тепер. Дослідниця з американського

дослідницького інституту RAND Д. Масікот вважає, що Росії потрібно якнайшвидше припинити інтенсивні бої, зупинити підтримку України Заходом та виграти для себе час, щоб відновити свою армію. Всього цього Кремль хоче домогтися через анексію. «Не виключено, що невдовзі після незаконної анексії Кремль може запропонувати Україні “припинення вогню” на лінії зіткнення, щоб спробувати заморозити конфлікт. Це була б неприйнятна угода для Києва – Київ дав сигнал, що не погодиться на анексію», – вважає Д. Масікот (URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/shchi-bude-pislia-annexiji/6769019.html>).

На її думку, у цьому випадку Кремль може зобразити Київ як «агресора» для російського населення – це особливо важливо для них тепер, коли оголошено мобілізацію, і їм потрібні численні виправдання. «Російський план ґрунтується на тому, що він зможе шокувати Київ та прихильників України загрозою ескалації, щоб змусити їх зупинитися. Одна проблема для плану Росії: Україна та її прихильники готові продовжувати свої зусилля», – наголосила дослідниця.

Вона вважає, що на нинішньому етапі російське військо перебуває в найгіршому стані з початку війни, тож знадобляться місяці й роки для того, щоб його відродити, тому продовжувати наступ має сенс для Києва і союзників. Питання як поведеться Кремль, коли його анексію просто ігноруватимуть поки що залишається без відповіді.

За словами одного з провідних фахівців у галузі стратегічних досліджень Великої Британії Л. Фрідмана, головною метою Кремля є стабілізація фронту, щоб допомогти зменшити підтримку Заходу, бо за розрахунком Кремля, Захід поступиться, якщо патова ситуація на фронті протримається щонайменше пів року. Усіма способами Кремль намагається налякати європейців, щоб вони пішли на поступки.

Щодо анексії українських територій, то на думку Л. Фрідмана, легітимізувати захоплення українських територій через «абсурдні референдуми з 98 % підтримки», не лише не отримають міжнародного схвалення, але й ще більше підірвуть аргументи Росії щодо утримання Криму.

Тож військові невдачі, на думку експертів, роблять малоімовірною більш тривалу гру, у якій росіяни сподіваються втримати захоплені території за допомогою нових підкріплень та шантажу Заходу.

М. Закіров, завідувач відділу СІАЗ НБУВ

Результати самітів СВМДА, глав держав СНД і першого засідання «Центральна Азія – Росія» в оцінках експертів

Повномасштабна агресія Росії проти України суттєво звузила дипломатичні можливості Кремля. На теперішній час переважна більшість провідних країн світу намагається максимально обмежити свої контакти з

керівництвом РФ. Достатньо пригадати ганебний бойкот очільника МЗС РФ С. Лаврова на форумі голів зовнішньополітичних установ країн «Великої двадцятки» в Індонезії. Певні проблеми виникали навіть із допуском офіційної делегації Росії на засідання Генасамблеї ООН. Одним із небагатьох дипломатичних майданчиків, де В. Путін може відчувати себе більш-менш прийнятним, залишаються різноманітні зустрічі в рамках СНД і засідання міжнародних об'єднань азійських країн, зокрема саміти, що в останні місяці проходили в країнах Центральної Азії.

Минулого тижня, а саме 13–14 жовтня, у столиці Казахстану Астані, відбулися одразу три міжнародних форуми: VI саміт Наради із взаємодії і заходів довіри в Азії (СВМДА), черговий саміт глав держав СНД і перше засідання «Центральна Азія – Росія». У форумі СВМДА, крім очільників країн Центральної Азії і В. Путіна, взяли участь Президент Турції Р. Т. Ердоган і емир Катару шейх Т. бен Хамад Аль Тани. Усього на зібранні були присутні 50 делегацій як країн-членів СВДМА, так і держав, що мають статус спостерігачів. Скажімо, серед інших був присутній і голова Палестинської національної адміністрації М. Аббас.

Спостерігачі звертають увагу на те, що поряд із дійсно існуючими намірами Казахстану, Киргизстану, Узбекистану, Таджикистану і Туркменістану проводити збалансовану і конструктивну міжнародну політику, зростання дипломатичної активності в Центральній Азії, з одного боку, пов'язано з побоюваннями Росії втратити вплив у регіоні на тлі зростаючої міжнародної ізоляції і поразок в Україні, а з іншого – намаганням створити певну пропагандистську картинку для російського населення і нечисленних прихильників Росії, які ще залишилися на карті світу.

Зокрема, як повідомляє казахстанське видання «Радіо Азаттик», «Путін з початку військового вторгнення в Україну 24 лютого здійснив чотири закордонні візити – все на схід. У червні він побував у Таджикистані та Туркменістані, у липні – в Ірані. У вересні відвідав Узбекистан, де брав участь у саміті Шанхайської організації співробітництва. Багато спостерігачів звернули увагу на те, що в Самарканді Путін зустрів прохолодний прийом, на кількох двосторонніх зустрічах йому довелося чекати на співрозмовників» (URL: <https://rus.azattyq.org/a/kazakhstan-social-media-review-putins-visit/32075432.html>). Отже, навіть у тих країнах, де Росія традиційно мала доволі вагомні позиції, візити для російських очільників не дуже приємні. Так, за даними відкритих джерел, значна частина інтернет-спільноти Казахстану висловила своє негативне ставлення до візиту В. Путіна і заявила, що на казахстанській землі не бажають бачити російського президента. Тож у цих умовах В. Путін змушений шукати підтримки де тільки може.

Дослідниця Центральної Азії і директорка Центру управління та ринків Університету Піттсбурга у США Дж. Б. Муртазашвілі зазначає: «Росія сподівається на підтримку своїх дій із боку Центральної Азії, зокрема Казахстану. Але я не думаю, що буде легко. У Росії є антицентрально-азіатські настрої. Це змушує держави регіону турбуватися щодо можливих

планів Москви. Якщо в Росії кажуть, що Центральна Азія – на черзі (на “денацифікацію”), і хочуть відновити імперію, який сенс підтримувати дії Росії?» (URL: <https://rus.azattyq.org/a/central-asia-russia-putin-summit-astana-interview-jennifer-brick-murtazashvili/32081921.html>).

Слід пригадати лише про відкриті територіальні претензії Росії на деякі області Північного Казахстану, про що заявляли російські публічні діячі, заяви щодо утисків російськомовних і відкриті погрози на адресу Казахстану з вуст Т. Кеосаяна, чоловіка одіозної російської пропагандистки М. Симоньян. Унаслідок майже відкритої імперської риторики російських публічних осіб, сукупно із суттєвим падінням впливу Росії у світі, лідери країн Центральної Азії, незважаючи на глибокі економічні зв'язки, що в деяких галузях економіки їхніх країн межують із залежністю, починають відкрито висловлювати свою позицію та відмовляються від беззастережної підтримки.

Наприклад, у відкритих джерелах активно обговорювався демарш Президента Казахстану К.-Ж. Токаєва на міжнародному економічному форумі в Петербурзі. Тоді він в обличчя В. Путіну заявив, що Астана не визнає сепаратистські держави. Казахстанське видання «Радіо Азаттик» повідомило: «У західних ЗМІ з'явилися публікації про те, що “Казахстан дистанціюється від Росії”, “Путін отримує несподівану відсіч від свого союзника”» (URL: <https://rus.azattyq.org/a/central-asia-russia-putin-summit-astana-interview-jennifer-brick-murtazashvili/32081921.html>).

Не менш виразним проявом змін, що починають відбуватись у відносинах Росії з колишніми азійськими республіками СРСР, став доволі різкий виступ Президента Таджикистану Е. Рахмона. «Де щось ми порушили? Де з кимось ми не так привіталися? Ми ніколи не порушували... Ми завжди поважали свого головного стратегічного партнера (РФ). І хочемо, щоб нас поважали. Ми не жебраки. Ми маємо багату країну. Ресурсів більше, ніж у таблиці Менделєєва. Є нафта і газ... Дорогоцінні метали і навіть стратегічна сировина, якої немає у світі», – додав Е. Рахмон. Глава Таджикистану також розкритикував керівництво Росії за неповагу до республіки і нагадав В. Путіну про те, щоб Кремль не вів політику «до країн Центральної Азії, як до колишнього Радянського Союзу... У нас кожна країна має свої проблеми. Кожна країна має свої питання, традиції та звичаї. Треба знайти золоту середину», – заявив Президент Таджикистану (URL: <https://focus.ua/world/533095-centralnaya-aziya-ne-sssr-prezident-tadzhikistana-raskritikoval-putina-na-sammite-v-astane-video>).

Слід звернути увагу, що цей виступ пролунав на майданчику проведення першого саміту «Центральна Азія – Росія» і виявився своєрідним дороговказом і водночас обмеженням можливих планів Кремля будувати відносини за колишніми радянськими зразками. Не менш показовим є й той факт, що з різким зауваженням виступив саме Президент Таджикистану. Таджикистан є однією з найменш економічно забезпечених країн регіону. Мільйони громадян цієї країни змушені шукати роботу за кордоном, а сотні тисяч роками працюють у Росії. На території Таджикистану розташована

найбільша закордонна військова база РФ. Отже, країни Центральної Азії ще не готові відкрито виступити із засудженням Росії, вони ще намагаються балансувати, сподіваючись на економічне співробітництво, але вже готові відстоювати в цих відносинах рівноправ'я, власну суб'єктність та вимагати поваги.

Як зауважив Надзвичайний і Повноважний Посланник О. Бай, «шановні лідери держав не засуджуючи державу-агресорку, окупантку, терористку, вбивцю та мародерку, стають на одну шабель з військовим злочинцем». «Водночас слід мати на увазі, що адресовані В. Путіну слова президента Таджикистану Е. Рахмона пролунали саме в Астані і вже під час Першого(!!!) саміту “Центральна Азія – Росія”» – зауважив дипломат (URL: <https://www.pic.com.ua/syno-zhovtyj-prapor-v-azii.html>).

У свою чергу західні оглядачі також оцінили промову Президента Таджикистану як свідчення того, що В. Путін втрачає вагу в регіоні, де вплив Росії раніше був величезний. «Приниженням для Путіна та свідченням того, що “російський диктатор втратив повагу та вплив на власному подвір'ї”» назвало виступ керівника Таджикистану британьке видання Daily Mail. Колишній міністр закордонних справ Швеції К. Більдт побачив у тираді Е. Рахмона свідчення того, що часи змінюються. «Мрія Путіна про російську імперію розвалюється?», – запитує аналітик Ж. Лейно з Фонду Конрада Аденауера, реагуючи на заяву керівника Таджикистану. Про те, що В. Путін, імовірно, втрачає вплив у Середній Азії писали оглядачі після Шанхайського саміту, що відбувся минулого місяця в узбецькому Самарканді (URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/serednja-azija/6791202.html>).

Отже, замовчування питання російської агресії проти України з боку представників країн Центральної Азії викликане найімовірніше намаганням не дратувати російського лідера на зустрічах, де вони розраховували найперше розв'язати нагальні проблеми своїх країн. У свою чергу В. Путін оминув це питання через відсутність успіхів своїх загарбницьких планів. Уже під час пленарного засідання представники ЗМІ очікували, що В. Путін у своєму виступі якось позначить перед колегами з країн Азії свою позицію щодо безперервних ракетно-бомбових ударів по українських містах. Але цю тему президент Росії оминув. Натомість поміркував про ситуацію в Афганістані, запропонувавши компенсувати афганському народу збитки за окупацію і розморозити його заблоковані рахунки: «Ця країна після понад 20 років військової присутності США і НАТО, провалу їх політики виявилася нездатною самостійно вирішувати проблеми, пов'язані з терористичними загрозами». Заодно В. Путін запропонував переглянути чинні принципи світової фінансової системи, «яка протягом десятиліть дозволяла самопроголошеному так званому золотому мільярду, що замкнув на себе всі потоки капіталу та технологій, значною мірою жити чужим коштом» (URL: <https://www.dw.com/ru/sammit-svmda-nasel-li-putin-podderzku-v-astane/a-63434467>).

Зауважимо, що згадка В. Путіна про Афганістан, крім чергової спроби звинуватити Захід і США, мала на меті й доволі прагматичне завдання. Він

спробував актуалізувати питання загрози радикального ісламу і, насамперед, Талібану для Центральної Азії. Протягом останніх десятиліть Росія намагалася позиціонувати себе єдиним гарантом стабільності в регіоні й захисником колишніх радянських республік від проникнення екстремістських угруповань на території, що межують з Афганістаном. У намаганні підкреслити свою роль В. Путін готовий визнати і визнає наявність відносин із Талібаном – організацією, яка в самій Росії визнана терористичною. «Ми усвідомлюємо загрози і тому підтримуємо необхідний рівень контактів із керівництвом руху “Талібан”. У наших інтересах не допустити рецидиву громадянської війни в Афганістані... Під тиском іноземних спецслужб вони заплющують очі на появу опорних баз терористів на півночі. А зв'язки джихадистів, що межують, – загроза для всіх нас. Звичайно, нам потрібно працювати з чинною владою Афганістану. Але це теж є предмет ретельного аналізу та координації нашої роботи в цьому напрямку» – зауважив В. Путін (URL: <https://exk.kz/news/145036/putin-zaiavil-ob-ughrozie-dlia-kazakhstan-i-tsentralnoi-azii>).

Проте своїм виступом і просуванням відомих наративів російської пропаганди він лише вчергове продемонстрував світу й присутнім своє перебування у власному ілюзорному світі, що не має ніякого відношення до реальності. Усі присутні на зустрічі лідери країн найперше намагалися обговорювати проблеми, які безпосередньо стосуються їхніх країн. Зокрема, Пакистан традиційно дорікнув Індії за відмову надати право на самовизначення Кашміру. Глава Палестинської національної автономії вкотре торкнувся проблеми відносин з Ізраїлем у питанні про статус Східного Єрусалиму. Про Україну згадав лише Р. Т. Ердоган: «Ми все ще бачимо наслідки кризи в Україні в регіональному та глобальному масштабах. Завжди кажу, що справедливого світу можна досягти лише за допомогою дипломатії», – заявив Президент Туреччини (URL: <https://www.dw.com/ru/sammit-svmda-nasel-li-putin-podderzku-v-astane/a-63434467>).

Однак і він, найімовірніше, переслідував власні інтереси. Як зазначають спостерігачі, Р. Т. Ердоган протягом тривалого часу намагається взяти на себе роль універсального посередника в конфлікті й регіонального лідера, який здатен очолити мирний процес. Завдяки цьому він сподівається не лише суттєво підвищити свій авторитет і значущість на світовій арені, але й компенсувати цим успіхом політичні втрати в середині власної країни, яка сьогодні, з огляду на велику інфляцію та інші економічні проблеми, переживає далеко не найкращі часи.

Однак В. Путіну все ж таки не вдалося уникнути обговорення питання війни Росії проти України. Вагома частина запитань журналістів на пресконференції В. Путіна в Астані була присвячена саме цій темі. У своїх відповідях він зауважив, що Росія не ставить завдання знищення України, але так зване СВО хоч і «мало-приємне», але необхідне рішення. Щодо вибуху на Кримському мосту В. Путін заявив, що Росія може вийти із зернової угоди, якщо гуманітарні коридори були використані для його організації, але

поки що достовірного підтвердження цьому немає. Також він укотре застеріг НАТО про прямі зіткнення з російською армією у війні з Україною, наголосивши, що це «небезпечний крок», який може призвести до «глобальної катастрофи». Він також наголосив, що близько 3 млн громадян Росії – це українці, тому про заборону їхньої мови та культури не йдеться, і нагадав, що в Криму українська мова є державною поряд з російською та татарською (URL: <https://klymenko-time.com/uk/novosti/sammity-v-astane-putin-rasskazal-pro-ukrainu-krymskij-most-i-peregovory-s-bajdenom/>).

Як уже зазначалося, експерти наголошують, що будь-які саміти і контакти наразі надзвичайно важливі для В. Путіна. Це можливість продемонструвати, що Росія не перебуває в міжнародній ізоляції. Проте, як зауважує оглядач Finam.ru О. Братерський, «цьогорічний саміт СВМДА також має згладити ефект від нещодавнього саміту ШОС у Самарканді, який, на думку спостерігачів, пройшов для російського лідера вкрай невдало. Найближчий союзник Росії глава КНР Сі Цзіньпін висловив “заклопотаність” тим, що відбувається в Україні на зустрічі з Путіним. Аналогічні настрої висловлював і прем’єр-міністр Індії Нарендра Моді. “Сьогоднішня епоха – не епоха війни”, – наголосив Н. Моді на зустрічі з В. Путіним» (URL: <https://www.finam.ru/publications/item/mira-prosim-v-kazakhstane-putin-zagovoril-o-skorom-okonchani-mobilizatsii-20221014-1828/>).

Отже, як бачимо, найбільш вагомими партнерами, що залишилися у В. Путіна та які найперше переймаються власними інтересами, але, продовжуючи певну співпрацю з Росією, вже відкрито натякають на необхідність завершення безглуздої і нікому непотрібної війни, що значною мірою ускладнює життя світу та їхнім країнам.

Разом з тим деякі дивіденди від зустрічей в Астані В. Путіну вдалося отримати. Пригадуючи відомий вислів про святе місце на полях саміту, Р. Т. Ердоган спромігся зайняти місце, яке свого часу довго готувала для Німеччини А. Меркель. За повідомленням видання «Патріоти України» Президент Туреччини Р. Т. Ердоган підтримав ідею глави Кремля В. Путіна про створення в Туреччині хаба для російського газу. Р. Т. Ердоган уже доручив уряду своєї країни розпочати роботу над цим проектом. Від уряду Туреччини Р. Т. Ердоган зажадав «якнайшвидше» надати плани реалізації газового хаба. «Це буде міжнародний розподільний центр», – наголосив він (URL: <https://patrioty.org.ua/politic/torhivlia-na-krovi-erdohan-pidtrymav-ideiu-putina--v-turechchyni-stvoriat-khab-dlia-rosiiskoho-hazu-439654.html>).

Оцінюючи ці заяви, слід згадати інший відомий вислів: «Історія вчить лише тому, що вона нічому не вчить». На зміну одній лідерці, яка вважала себе дуже кмітливою і винахідливою, одразу знаходиться новий, який впевнений, що він найрозумніший і зможе зробити краще, однак, готовий знову робити ту ж саму безглузду помилку, намагаючись вести справи з диктатором, який втратив розум і людяність. Хоча мотивація такої поведінки цілком зрозуміла. Наразі ситуація на енергоринках така, що отримати доступ до розподілу газових потоків – це надзвичайно приваблива мета, від якої не встояла навіть дуже багата і забезпечена Німеччина.

Саме з погляду отримання певної користі навіть за умов значних ризиків розглянемо ще одну подію на саміті в Астані. Зокрема, В. Путін на засіданні Ради глав держав СНД підтримав ідею Президента Казахстану К.-Ж. Токаєва про створення міжнародної організації з підтримки та просування російської мови в країнах СНД. У свою чергу К.-Ж. Токаєв, говорячи про створення організації з просування російської мови, припустив, що «з часом у державах, де проживають люди, які добре володіють російською мовою, приєднаються до організації». Він зауважив, що «ідея у тому, щоб створити міжнародну організацію за образом та подобою ООН із використанням позитивного досвіду франкофонії, штаб-квартира якої знаходиться у Парижі... Висловлюю визнання колегам за підтримку цієї ініціативи та затвердження загальних принципів функціонування організації», – підсумував К.-Ж. Токаєв (URL: <https://rus.azattyq.org/a/32083362.html>).

Зазначений факт красномовно показує, що вага Росії в країнах Центральної Азії, незважаючи на наведені вище приклади, продовжує залишатися доволі значущою. Численні економічні проблеми, залежність у питаннях інфраструктури, загрози з боку радикального ісламу, трудова міграція й чимало інших проблем продовжують утримувати ці країни у сфері російського впливу та спонукають їх приймати навіть рішення, що можуть потенційно загрожувати втратою суверенітету.

Більше того, Росія прагне цю залежність і зв'язки ще й поглиблювати. Зокрема, В. Путін запропонував відновити об'єднану енергосистему в Центральній Азії. «Поглиблюється співпраця Росії та країн центральноазійської “п'ятірки” у галузі енергетичної безпеки. Йдеться про партнерство у створенні генеруючих потужностей, будівництві атомних станцій, впровадженні цифрових технологій. Зокрема наша країна готова надати практичне сприяння у відновленні об'єднаної енергосистеми Центральної Азії, що, безумовно, підвищить енергетичну безпеку всіх країн регіону», – підкреслив він (URL: https://forbes.kz//process/energetics/putin_predlozil_vosstanovit_edinuyu_energositemu_v_tsentralnoy_azii/).

Зауважимо, що з огляду на приклад Туреччини цілком можливо, що ця пропозиція знайде своїх прихильників. Так само Україні й усім нашим партнерам слід пам'ятати підступність Кремля та зберігати пильність. Водночас в Астані від В. Путіна пролунала чергова заява про готовність до переговорів, але більшість експертів наголошують, що це лише тактичні хитрощі, намагання виграти час для перегрупування і підготовки нового етапу війни. Як зазначає оглядач Радіо «Свобода» В. Портніков, В. Путін опинився в глухому куті внаслідок власних безапеляційних вимог і безглузких дій. «Але оскільки будь-які угоди можливі тільки за згоди з російською спробою анексії, не може бути жодних переговорів про припинення війни. А без припинення війни не підготувати армію для захисту вже окупованих територій та завоювання нових. Це і є безвихідь. І цей глухий кут ілюструє, що всі розмови Володимира Путіна про можливість переговорів з Україною – не більше, ніж слова», – наголошує В. Портніков

(URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/stratichna-pomylka-putina/32084379.html>).

Таким чином, саміти, що відбулися в Астані минулого тижня, залишили неоднозначні враження. З одного боку, учасники всіх трьох зустрічей ретельно уникали незручних для В. Путіна тем, пов'язаних із війною, яку Росія розв'язала проти України. До того ж В. Путін може занести в перелік своїх успіхів домовленості з Туреччиною щодо створення газового хабу та організації з підтримки російської мови в країнах СНД тощо. З іншого боку, світ побачив ознаки поступової втрати Росією своїх позицій у регіоні й приклади незвичної та різкої критики В. Путіна щодо його ставлення до своїх партнерів – країн Центральної Азії. Спостерігачі вкотре звертають увагу, що активність В. Путіна в Азії та реверанси їх лідерам щодо ключової ролі Азії в новому багатополюсному світі є прямим наслідком його перетворення на вигнанця світової політики. Однак ці наміри, навіть незважаючи на певні успіхи в Астані, мало чого вартують. Оскільки і критика В. Путіна, що пролунала з вуст Президента Е. Рахмона в Астані, і стримана позиція голови КНР Сі Цзіньпіня, і зауваження Прем'єр-міністра Індії Н. Моді, висловлені в Самарканді на саміті ШОС, свідчать, що позиція В. Путіна слабшає і на Сході. Країни Азії вже не сприймають його як рівноправного та адекватного партнера.

Н. Тарасенко, мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Підсумки екстреного засідання G7 в оцінках експертів

Масовані ракетні удари по Україні 10 та 11 жовтня, здійснені РФ по критичній інфраструктурі й цивільному населенню 84-ма ракетами, отримали оперативну та потужну відповідь міжнародної спільноти. Серед перших термінових заходів реагування світу на рашистські обстріли одним з найпомітніших став екстрений саміт держав «Великої сімки», скликаний 11 жовтня в онлайн-форматі на заклик Президента України В. Зеленського. Онлайн-зустріч тривала близько 90 хвилин. Її результати оприлюднило видання Bloomberg з посиланням на власні джерела. Президент В. Зеленський в офіційному Telegram-каналі оприлюднив відеозапис зустрічі (URL: https://t.me/V_Zelenskiy_official/3612).

У зверненні до лідерів країн G7 під час саміту Президент України закликав «на рівні “Групи семи” і усього демократичного світу відповідати РФ симетрично: атака на енергетичну стабільність наших країн – заблокувати санкціями її енергетичний сектор, зламати стабільність російських доходів від торгівлі нафтою та газом. Тобто, встановлення жорсткої цінової стелі російського експорту нафти й газу – нуль прибутку для держави-терориста. Саме такі кроки можуть наблизити мир. Треба визнати й очевидний факт: із цим керівником РФ не може бути діалогу. Розмови можуть бути або з іншим керівником Росії, який визнаватиме Статут

ООН, базові принципи людяності і територіальну цілісність України; або в іншій конфігурації, щоб ключовий терорист не мав можливості завдяки терору впливати на ключові рішення. Зараз одна людина блокує мир – і ця людина у Москві».

Під час звернення до лідерів G7 В. Зеленський також наголосив, що Україні потрібен повітряний щит. «Це частина гарантій безпеки, що є елементом нашої формули миру. Коли Україна отримає достатню кількість сучасних та ефективних систем ППО, ключовий елемент російського терору – ракетні удари – перестануть працювати», – заявив глава Української держави (URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/zelenskiy-zaklikav-lideriv-g7-priskoriti-postachannya-sistem-ppo-i-pro-ukrajini-novini-ukrajini-50276048.html>).

В. Зеленський подякував спільноті за оборонну допомогу Україні: Німеччині та особисто канцлеру О. Шольцу – за прискорення постачання найсучасніших систем протиповітряної оборони IRIS-T SLM, перша з яких, за словами міністра оборони Німеччини К. Ламбрехт, буде доставлена в Україну найближчими днями; США і Президентові Дж. Байдену – за рішення передати сучасні системи ППО і ПРО, оголошене 10 жовтня під час телефонної розмови з українським колегою. Пресслужба Білого дому за результатами розмови двох президентів повідомила, що Дж. Байден засудив ракетні удари Росії по Україні, у тому числі по Києву, і висловив співчуття близьким загиблих і постраждалих у цих безглузких атаках.

«Президент Байден пообіцяв продовжувати надавати Україні підтримку, необхідну для самооборони, включаючи передові системи ППО. Він також підкреслив свою постійну співпрацю з союзниками та партнерами, щоб продовжувати стягувати збитки з Росії, притягувати Росію до відповідальності за її військові злочини та звірства та надавати Україні безпекову, економічну та гуманітарну допомогу», – сказано в пресрелізі.

У зверненні до лідерів G7 під час онлайн-зустрічі В. Зеленський висловив сподівання, що Україна отримає системи середнього і дальнього радіусу дії для ешелонованої системи оборони. Також Президент звернувся до лідера Франції Е. Макрона і Прем'єра Італії М. Драгі та додав, що Україна дуже чекає на системи SAMP-T і хоче отримати їх найближчими місяцями, якщо це можливо.

Президент України нагадав, що країна-агресор РФ, за даними української розвідки, замовила в Ірану 2400 дронів-камікадзе, якими активно атакує територію нашої країни. «...Важливо, щоб ми мали достатню кількість ракет до наданих систем ППО і ПРО та щоб ці системи були інтегровані з нашою системою оборони» (URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/ukrayina-pershoyu-sviti-otrimala-sistemu-1665499849.html>).

Під час виступу на саміті «Великої сімки» 11 жовтня В. Зеленський запропонував розмістити на українсько-білоруському кордоні місію міжнародних спостерігачів. Глава держави зазначив, що Росія, яка опосередковано вже втягнула Білорусь у свою війну проти України, намагається зробити це прямо за допомогою провокації про нібито планування удару по території Білорусі з боку України. Він наголосив, що

Україна не планувала і не планує військових заходів проти Білорусі і що нашу країну цікавить лише відновлення своєї територіальної цілісності.

«...Щоб повністю зняти цю провокацію, щоб зняти ці наративи, які лунають від Лукашенка, щоб зняти навіть припущення про якусь загрозу нібито від нас, ми пропонуємо своє рішення. На кордоні України та Білорусі може бути розміщено місію міжнародних спостерігачів щодо моніторингу ситуації безпеки. Формат може бути розроблений нашими дипломатами», – запропонував В. Зеленський і попросив лідерів G7 підтримати ініціативу.

Міністр фінансів України С. Марченко, який також виступив під час екстреного засідання G7, заявив, що Україна потребує 3,5 млрд дол. фінансової допомоги щомісяця для покриття дефіциту бюджету 2023 р. «Це бюджет країни, що воює, тому пріоритетами є фінансування армії, підтримка населення і збереження макрофінансової стабільності», – наголосив він (URL: <https://ldaily.ua/news/novosti/ukrayini-potribno-35-mlrd-finansuvannya-na-misyacz/>).

Міністр деталізував, що Кабмін планує збільшити фінансування сектору безпеки та оборони на рівні 17,8 % ВВП. Прогноз зростання реального ВВП – 4,6 %, інфляція – близько 30 %, середній курс – близько 42 грн за дол. Дефіцит бюджету планується лише на рівні 20 % ВВП.

«У проєкті бюджету ми враховуємо можливе продовження бойових дій у 2023 році. Тривала війна збільшить пошкодження інфраструктури, кількість переміщеного населення, посилить економічні труднощі та може збільшити бідність. Якщо наші потреби не будуть повністю профінансовані, це призведе до серйозного економічного спаду», – зауважив С. Марченко. Він нагадав, що влада вже скоротила неперіоритетні витрати та переорієнтувала їх на критичні потреби та підтримку оборонних зусиль і громадян, які найбільше постраждали від війни. «Тому з огляду на дефіцит бюджету наступного року в розмірі 38 млрд доларів, Україна сподівається на системну фінансову підтримку від країн ЄС та Великої сімки», – додав міністр.

С. Марченко заявив, що у 2023 р. слід продовжити залучення зовнішнього пільгового фінансування та грантів для покриття пріоритетних соціальних видатків бюджету, а також реалізувати збір коштів для швидкого відновлення. «Пріоритетом є відновлення основних інфраструктурних послуг. Для тих, хто був змушений залишити країну, і ВПО повинні бути створені умови для повернення додому. Важливо відновити всі державні соціальні послуги для наших громадян, у тому числі освіту, охорону здоров'я, житло та соціальний захист», – наголосив глава Мінфіну.

Він також нагадав, що через вторгнення Росії Україна потребувала додаткового фінансування в розмірі 5 млрд дол. на місяць. Загалом на сьогодні Україна вже отримала фінпідтримку від іноземних партнерів у розмірі 20,7 млрд дол., з яких майже 50 % – грантові кошти, що не вимагають повернення. До кінця року Україна очікує 5 млрд євро від ЄС та 4,5 млрд дол. від США.

За підсумками засідання G7 лідери країн зробили спільну заяву, у якій засудили масований ракетний удар росіян по Україні та виступили за обов'язкове притягнення російського диктатора В. Путіна до відповідальності. «Ми рішуче засуджуємо ці напади та нагадуємо, що невибіркові напади на невинне цивільне населення є військовим злочином. Ми притягнемо до відповідальності президента Путіна та винних», – зазначено в заяві (URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/nihto-hoche-miru-bilshe-nizh-ukrayina-g7-1665504566.html>).

Окрім того, G7 рішуче засудило незаконну спробу анексії Росією Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей України, а також Автономної Республіки Крим та міста Севастополь. Лідери країн зазначили, що ніколи не визнають цю незаконну анексію чи фіктивні референдуми, які Росія використовує для її виправдання. «Росія грубо порушила принципи, закріплені в Статуті ООН. Вони не можуть і не дають Росії легітимних підстав для зміни кордонів України. Ми закликаємо всі країни однозначно відкинути ці порушення міжнародного права та вимагаємо від Росії припинити всі військові дії та негайно, повністю та беззастережно вивести всі свої війська та військову техніку з України», – підкреслено в заяві.

Лідери «Групи семи» зазначили, що продовжуватимуть накладати додаткові санкції на Росію, включно з фізичними та юридичними особами – всередині та за межами Росії – які надають політичну чи економічну підтримку незаконним спробам країни-агресора змінити статус території України.

G7 засудило навмисні ескалаційні кроки Росії, включно з частковою мобілізацією і безвідповідальною ядерною риторикою, що ставить під загрозу глобальний мир і безпеку. «Ми підтверджуємо, що будь-яке застосування Росією хімічної, біологічної чи ядерної зброї матиме серйозні наслідки», – ідеться в заяві.

Лідери країн засуджують дії Росії на Запорізькій АЕС і тиск, який чиниться на персонал об'єкта. Так, G7 вважатиме Росію відповідальною за будь-який інцидент, спричинений їхніми діями.

У своїй заяві «Група семи» згадала і про Білорусь. Лідери країн закликали білоруську владу припинити сприяти російській загарбницькій війні, дозволяючи російським збройним силам використовувати територію своєї країни та надаючи підтримку російським військовим. «Оголошення про створення спільного військового угруповання з Росією є останнім прикладом співучасті білоруського режиму з Росією. Ми знову закликаємо режим Лукашенка повністю дотримуватися своїх зобов'язань за міжнародним правом», – наголошено в заяві.

G7 продовжуватиме надавати фінансову, гуманітарну, військову, дипломатичну та правову підтримку та твердо підтримуватиме Україну стільки, скільки буде потрібно. Вони також прагнуть підтримувати Україну в забезпеченні готовності до зими.

«Жодна країна не хоче миру більше, ніж Україна, народ якої зазнав смерті, переміщення та незліченних звірств внаслідок російської агресії», – зазначається в заяві.

«Група семи» наголосила, що справедливий мир повинен містити такі елементи:

- дотримання статуту ООН щодо захисту територіальної цілісності та суверенітету;
- збереження здатності України захищатися в майбутньому;
- забезпечення відновлення та реконструкції України, включно з вивченням шляхів для цього за рахунок коштів з Росії;
- притягнення до відповідальності за російські злочини, скоєні під час війни.

Як зауважив політолог-міжнародник А. Кучухідзе, масова атака, яку рашистська сторона здійснила 10 жовтня, «допомогла Україні додатково мобілізувати всю коаліцію на підтримку територіальної цілісності й суверенітету». За його словами, Україна, хоч і не є членом НАТО, однак її безпека стала тісно взаємопов'язаною з безпекою Альянсу, а ефективне військово-політичне керівництво України й сили оборони та безпеки відіграють важливу функцію для оборони не лише України, а й для захисту Центральної та Східної Європи. Тому навколо питань, пов'язаних з нашою безпекою, проводяться подібні саміти (URL: <https://realist.online/ukr/news/trass-khoche-zibrati-ekstrenij-samit-nato-ekspert-rojasniv-motiv->).

Також А. Кучухідзе звернув увагу на те, що цивілізовані країни перестали пропонувати Україні сісти за стіл переговорів. «Пан Кулеба влучно сказав, що мав багато перемовин і жоден з європейських лідерів не казав про перемовини з рашистами. Тобто зараз золота ситуація, коли Україна максимально може капіталізувати оці настрої, розуміння Заходу, що Росія – це держава-терорист й домогтися пришвидшення передачі озброєння. Адже повноцінний програш на полі бою – тільки це зупинить рашистів. Тобто санкції – це добре, тиснути потрібно, а ось 100 % перемога України на полі бою поставить крапку на агресивній політиці РФ», – резюмував він.

Німеччина 11 жовтня передала Україні першу з чотирьох обіцяних систем ППО IRIS-T (SLM). Передача відбулася поблизу українсько-польського кордону. Раніше передбачалося, що постачання IRIS-T розпочнеться в листопаді, але після масованого ракетного удару російських військ по території України 10 жовтня міністр оборони Німеччини К. Ламбрехт анонсувала передачу «найближчими днями».

IRIS-T є найсучаснішою системою протиповітряної оборони, яка виробляється в Німеччині. Розробка цих систем ППО завершилася лише 2014 р., а перебувають вони на озброєнні Бундесверу з 2017 р. Ці системи призначені насамперед для захисту цивільного населення від ракетних ударів (URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/ukrayina-pershoyu-sviti-otrimala-sistemu-1665499849.html>).

Ракета IRIS-T обладнана інфрачервоною головкою, яка наводить її на ціль. При цьому вона нічого не випромінює і не виявляє своєї присутності. Ракета може влучити в ціль, яка знаходиться на відстані до 40 км, але головка самонаведення захопить ціль тільки з відстані 20 км.

Системи IRIS-T, які Німеччина передала Україні, імовірно, оснащені німецькими радарми TRML-4D. Вони здатні в режимі реального часу відстежувати більше півтори тисячі цілей. На відстані 250 км радар вже виявляє літак, а на 120 км вже супроводжує ціль та наводить ракети.

Основні характеристики:

дальність – 40 км;

висота запуску ракети – до 20 км;

максимальна швидкість – 3672 км/год;

8 ракет у пусковій установці;

сумісність з іншими ППО країн НАТО;

вертикальний запуск ракет;

кут огляду радара – 360 градусів.

Варто зауважити, що до сьогодні Німеччина не постачала нікому системи IRIS-T (SLM). Таким чином, Україна стала першою країною, яка отримала такий зенітно-ракетний комплекс.

Передача Заходом систем протиповітряної оборони започаткувала нову еру ППО для України, заявив міністр оборони О. Резніков: «В Україні почалася нова ера ППО. IRIS-T з Німеччини вже тут. Американські NASAMS наближаються. Це тільки початок. І нам потрібно більше». За словами міністра, моральний обов'язок офіційного Києва та ЗСУ – закрити небо над Україною, «щоб врятувати наш народ».

В Україну також прибули чотири додаткові системи HIMARS, повідомив О. Резніков. За його словами, це «чудові новини» напередодні зустрічі у форматі «Рамштайн-6», запланованій на 12 жовтня (URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/politics/4449684-vtorhnennia-rosii-v-ukrainu-onlain>).

Водночас Євросоюз розпочав роботу над новим пакетом санкцій проти Росії – дев'ятим від початку повномасштабного вторгнення в Україну. Він може охоплювати конфіскацію російських активів та заборону на продаж власності. Також зазначається, що Білорусь може знову стати об'єктом санкцій, оскільки її було повністю виключено з восьмого санкційного пакета ЄС.

Отже, відповідь цивілізованого світу на російський ракетний терор була досить оперативною та продемонструвала зростання підтримки України західними партнерами. Зокрема, свідченням цього стало екстрене засідання лідерів G7 за участі Президента України В. Зеленського. Члени «Групи семи» засудили масований ракетний удар Росії по Україні та виступили за притягнення до відповідальності В. Путіна. Учасники зібрання також рішуче засудили незаконну спробу анексії Росією українських територій і анонсували запровадження додаткових санкцій проти РФ. Крім того,

російський ракетний терор посприяв швидшому постачанню Україні західної зброї.

О. Аулін, ст. наук. співроб. НЮБ НБУВ

Російсько-українська війна і Організація договору про колективну безпеку

Невдалий російський бліцкриг на українському напрямку, наслідком якого стали проблеми з людськими та матеріальними ресурсами в армії агресора, спонукають Кремль до постійного пошуку «постачальників» іззовні. Останнім часом, коли з пулу потенційних союзників РФ випали такі важливі ланки, як Індія та Китай, погляди Москви все частіше спрямовуються до Організації договору про колективну безпеку (ОДКБ), якою росіяни фактично керують вже понад 30 років. Якщо врахувати введення «колективних миротворчих» військ ОДКБ у Казахстан майже напередодні вторгнення в Україну, то питання можливої участі Організації в бойових діях на боці РФ стає не таким простим, як може здатися на перший погляд.

Історія ОДКБ (спершу без літери «О») почалася в травні 1992 р. Саме тоді в Ташкенті «Договір про колективну безпеку» підписали керівники Вірменії, Казахстану, Киргизії, Росії, Таджикистану та Узбекистану. Пізніше до ДКБ приєдналися Азербайджан, Білорусь та Грузія. У статті 4, що є наріжним каменем Договору, ідеться: «Якщо одна з держав-учасниць зазнає агресії з боку будь-якої держави або групи держав, то це розглядатиметься як агресія проти всіх держав-учасниць цього Договору. У разі здійснення акту агресії проти будь-якої з держав-учасниць решта держав-учасниць нададуть їй необхідну допомогу, включно з військовою, а також нададуть підтримку засобами, що знаходяться в їхньому розпорядженні, в порядку здійснення права на колективну оборону відповідно до статті 51 Статуту ООН» ([URL: https://www.odkb-csto.org/30-let-odkb/istoriya/](https://www.odkb-csto.org/30-let-odkb/istoriya/)).

Наприкінці 1990-х – початку 2000-х років, коли в РФ почався черговий етап загострення серед прихильників ідеології євразійства, Кремль вирішив надати ДКБ більш структурований вигляд, трансформувавши його в Організацію договору про колективну безпеку. Азербайджан, Грузія та Узбекистан вирішили відмовитися від членства в Договорі, можливо, через свою участь в альтернативній ДКБ Організації за демократію та економічний розвиток (ГУАМ/ГУУАМ). Знову ж таки в травні, через 10 років після заснування ДКБ, у Москві Рада колективної безпеки прийняла «Рішення про надання Договору про колективну безпеку статусу міжнародної регіональної організації». Тож у жовтні наступного року на кишинівському саміті СНД президентами Вірменії, Білорусі, Казахстану, Киргизстану, Росії та Таджикистану було затверджено Статут ОДКБ, який у грудні 2003 р. був

zareєстрований у Секретаріаті ООН, а ще через рік ОДКБ отримала статус спостерігача в Генеральній Асамблеї Організації Об'єднаних Націй.

Згідно зі статтею 3 Статуту ОДКБ цілями Організації є зміцнення миру, міжнародної та регіональної безпеки й стабільності, захист на колективній основі незалежності, територіальної цілісності та суверенітету держав-членів. У документі визначено такі основні принципи діяльності ОДКБ, як пріоритет політичних засобів перед військовими, неухильна повага до незалежності, добровільність участі, рівність прав та обов'язків держав-членів, невтручання у справи, що підпадають під національну юрисдикцію держав-членів. Для забезпечення виконання завдань, що стоять перед ОДКБ, її структура набула такого вигляду. Вищим органом Організації стала Рада колективної безпеки (РКБ), яка приймає відповідні рішення й координує діяльність ОДКБ. Членами РКБ є повноважні представники держав-членів Організації. Зовнішньополітичні справи ОДКБ курує Рада міністрів закордонних справ (РМЗС). Питаннями оборони опікується Рада міністрів оборони (РМО). Задля оперативного реагування на виклики безпеці під егідою РМО створена Військова рада. Об'єднаний штаб ОДКБ відповідає за підготовку пропозицій та реалізацію рішень щодо військової складової Організації. Діяльність ОДКБ на рівні держав-членів координує Комітет секретарів рад безпеки (КСРБ). За здійснення організаційного, інформаційного, аналітичного та консультативного забезпечення діяльності органів ОДКБ відповідає Секретаріат організації. Генеральний секретар ОДКБ є найвищою адміністративною посадовою особою Організації та здійснює керівництво її Секретаріатом (URL: <https://www.odkb-csto.org/structure/>).

Останні понад 20 років свого існування ОДКБ (ДКБ) в основному виконувала одне головне завдання – удавати із себе «путінське НАТО». Задля цього, зокрема, періодично проводилися різні військові маневри й навчання, декларувалася так звана боротьба проти тероризму та екстремізму, а також здійснювалася підготовка до святкування днів Перемоги. Хоча, слід зазначити, що одного разу ОДКБ таки виконала свої обов'язки із захисту держави-члена Організації від зовнішньої агресії. Ідеться про події в Казахстані на початку січня.

Нагадаємо, що уряд Казахстану з першого дня 2022 р. вирішив ввести ринкове регулювання цін на скраплений газ, який є основним видом палива для автотранспорту в країні. Такі дії влади викликали незадоволення населення і 2–3 січня мітингувальники перекрили дороги в адміністративному центрі Мангістауській області – Актау та місті нафтовидобувальників Жанаозені. 4 січня було прийнято рішення про зниження ціни до попереднього рівня. Проте масові хвилювання перекинулися на Караганду, Нур-Султан (сьогодні Астана), Алмати та інші міста республіки. Найбільшого розмаху протести набули в колишній столиці країни. В Алмати постраждали сотні осіб, включно з силовиками, було підпалено і розграбовано близько 300 магазинів і підприємств громадського харчування. Захоплено будівлі акімату (мерії), прокуратури, міської філії правлячої партії «Нур-Отан», місцевий аеропорт. З обох сторін

застосовувалася вогнепальна зброя. Поряд із суто економічними почали лунати вимоги політичного характеру. Зокрема, про відставку з посади голови Ради Безпеки Республіки Казахстан першого президента країни Н. Назарбаєва. П'ятого січня Президент К.-Ж. Токаєв увів надзвичайний стан. Після відставки уряду казахстанський лідер зазначив, що вина за допущення політичної кризи лежить насамперед на Міністерстві енергетики. Крім того, він звернувся за військовою допомогою до країн-членів ОДКБ ([URL: https://www.dw.com/ru/kak-protesty-v-kazahstane-stali-politicheskim/a-60342962](https://www.dw.com/ru/kak-protesty-v-kazahstane-stali-politicheskim/a-60342962)). Вранці 6 січня до Алмати прибув перший літак із російськими військовими. Від Білорусі у складі сил ОДКБ до Казахстану була направлена миротворча рота повітряно-десантної бригади сил спецоперацій. Свої підрозділи надали також Таджикистан і Киргизстан. Казахстанські силовики взяли під контроль центр Алмати. Повідомлялося про вбитих з обох боків. Із 7 січня активність протестувальників пішла на спад. За попередніми підрахунками збитки економіці Казахстану становили близько 200 млн євро, кількість вбитих і постраждалих – декілька тисяч осіб ([URL: https://www.dw.com/ru/pjatyj-den-protestov-v-kazahstane/av-60363600](https://www.dw.com/ru/pjatyj-den-protestov-v-kazahstane/av-60363600)).

Казахстанськими подіями одразу ж скористалася Москва під час інформаційно-психологічної підготовки агресії в Україну. Російськими медіаресурсами, наближеними до прокремлівських структур, формувалася думка, що конфлікт у Казахстані – це спроба чергової «кольорової революції». У розв'язанні безладів звинуватили ісламістів, пантюркістів й Україну. Зокрема, ішлося про лідера партії «Демократичний вибір Казахстану» М. Аблязова, який, на думку російських пропагандистів, на той час мав штаб в Києві і звідти координував протести в республіці. А сама Україна нібито перетворилася «на острів Тортугу або Ямайку часів розквіту піратства... То вони намагаються переворот у Білорусі влаштувати, то вони координують дії позасистемної опозиції в Росії, тепер у Казахстані» ([URL: https://www.youtube.com/watch?v=ZToNcPIT6Lo](https://www.youtube.com/watch?v=ZToNcPIT6Lo)). За інформацією російських ЗМІ, Президент К.-Ж. Токаєв подякував В. Путіну, О. Лукашенку та ОДКБ за допомогу в ліквідації терористичної загрози.

Проте одразу після початку російської агресії 24 лютого влада Казахстану відмовилася відправляти в Україну свій контингент військ ОДКБ. Крім того, К.-Ж. Токаєв не визнав незалежність тимчасово окупованих Росією територій Донецької та Луганської областей, що викликало ланцюгову реакцію у ставленні до РФ з боку інших центральноазійських країн ОДКБ. З початку березня Казахстан почав надсилати в Україну гуманітарну допомогу. Станом на травень 2022 р. загальний показник перевалив за 200 т. Також влада Казахстану дозволила своїм громадянам влаштовувати масові акції на підтримку України. Наприклад, у мітингу в Алмати взяло участь понад дві тисячі осіб. Загальне посилення зводилося до фрази «Нас рятувати точно не треба», і досить точно віддзеркалювало причину такого ставлення казахстанської влади до подій в Україні ([URL: https://www.dw.com/ru/kakgosudarstvennyye-smi-kazahstana-osveshrajut-voynu-rf-protiv-ukrainy/a61176127](https://www.dw.com/ru/kakgosudarstvennyye-smi-kazahstana-osveshrajut-voynu-rf-protiv-ukrainy/a61176127)). Офіційна Астана чітко усвідомила, що вона

може стати другою після України в російському «списку на звільнення», наприклад від ісламських терористів. Коли у вересні поточного року Москва оголосила військову мобілізацію на тлі контрнаступу України, Казахстан провів навчання власних збройних сил поблизу кордону з Росією. Водночас Астана прийняла рішення поки ще залишатися в лавах ОДКБ. Проте слід звернути увагу й на таку знакову подію як візит до Казахстану 14 вересня Голови КНР Сі Цзіньпіня (який, до речі, став першою закордонною поїздкою китайського лідера за останні два з половиною роки). Під час зустрічі з К.-Ж. Токаєвим Сі Цзіньпін на відміну від 2014 р. зробив уже офіційну заяву про готовність КНР рішуче «підтримувати Казахстан в захисті незалежності, суверенітету та територіальної цілісності» (URL: <https://www.dw.com/ru/lider-kitaa-roobesal-podderzivat-zasitu-suvereniteta-kazahstana/a-63118427>).

Виходячи із зазначеного, найбільш важливим елементом формування «путінського НАТО» в ОДКБ вважалося проведення різноманітних маневрів. Наприклад, «Рубіж-2007, 2012, 2016, 2021», «Непорушне братство-2013, 2020», «Бойове братство-2017, 2018, 2019, 2021». Що характерно, на 2022 р. припадала рекордна кількість військових навчань «Ешелон-2022», «Пошук-2022», «Взаємодія-2022» і чергові маневри «Непорушне братство-2022» в Киргизстані. Проте після початку російсько-української війни та демаршів із боку сусіднього Казахстану, киргизький президент С. Жапаров ухвалив рішення скасувати навчання ОДКБ на території республіки. А перед цим політичний лідер Киргизстану не приїхав на неформальний саміт СНД у Санкт-Петербурзі, під час якого святкували ювілей В. Путіна. За повідомленням пресслужби це сталося через робочий графік, тому й привітання відбулися телефоном. Водночас політологи звертають увагу на те, що на саміті був ще один ювіляр – Президент Таджикистану Е. Рахмон, якого планувалося нагородити російським орденом. Позицію С. Жапарова пояснюють події, що відбулися 14–17 вересня на киргизько-таджицькому кордоні. Ідеться про масштабне зіткнення між військовими обох країн. Зокрема, повідомлялося про загибель 63 громадян Киргизстану і майже 200 поранених. Також, за різними даними, загинули 41 або 76 жителів Таджикистану. Киргизстан закликав ОДКБ взяти участь у врегулюванні напруженої ситуації на кордоні країни з Таджикистаном, проте відповіді не отримав (URL: <https://www.pravda.com.ua/ukr/news/2022/10/9/7370987/>).

Поряд з цим, на думку експертів, своєю відмовою Киргизстан продемонстрував Пекіну, що здатний стримувати військову активність поблизу китайських кордонів і водночас дав сигнал Вашингтону, що Бішкек може проводити незалежну від Москви політику (URL: <https://news.ru/cis/uprazhneniya-na-rastyazhku-nado-li-odkb-stat-gibche/>).

Через позицію офіційного керівництва Киргизстану, військових і техніку, що мали брати участь в «Непорушному братстві-2022» довелося перенаправляти в Таджикистан. Проте, незважаючи на участь таджицьких військових у миротворчій місії Організації в січні 2022 р. у Казахстані, нагородження до свого ювілею і згоду провести чергові маневри ОДКБ у себе в країні, Президент Е. Рахмон також починає виходити з-під російського

контролю. По-перше, політичний лідер Таджикистану добре пам'ятає про те, що під час кривавої громадянської війни в республіці 1992–1997 рр. тодішнім ОДКБ була надана відмова на прохання офіційного Душанбе ввести миротворчі війська. Водночас розташована в Таджикистані 201-а мотострілецька дивізія (пізніше військова база за тим же номером) відіграла позитивну роль у стримуванні спроб таджицьких ісламістів та їх афганських прихильників здійснити масовий прорив через міждержавний кордон. Тому сьогодні, коли особовий склад російської військової бази масово перебазується для участі в бойових діях в Україні, Душанбе залишається віч на віч з «Талібаном» (URL: https://24tv.ua/ru/pochemu-odkb-razvalivaetsja-pozicija-tadzhikistana_n2178495). Протистояти такому супротивнику самотужки Таджикистан навряд чи зможе. Тому після виводу російських військ альтернативи Китаю майже не існує (якщо враховувати таджицько-іранську напруженість, що має місце через надмірний політичний тиск із боку Тегерану декілька років тому). Крім цього, в експертних колах Таджикистану після початку російської агресії 2014 р. проти України поширюється інформація про консультації Душанбе з Пекіном щодо забезпечення останнім у разі необхідності державного і територіального суверенітету цієї центральноазійської республіки.

Ще одним членом ОДКБ мимоволі є Вірменія. Єреван, який через карабаський конфлікт практично повністю зав'язаний у сфері безпеки на Москву, враховуючи своє геополітичне положення, немає змоги залишити лави Організації в осяжній перспективі. У свою чергу Москва традиційно нехтує вірменськими інтересами під час політичного торгу з Азербайджаном або з Туреччиною. Навіть черговий конфлікт з Азербайджаном, коли у вересні загинуло понад 200 військовослужбовців з обох боків, залишив прохання Єревана про допомогу непочутими. ОДКБ обмежилася відправкою до гарячої точки фактчек-місії (URL: https://24tv.ua/ru/pochemu-odkb-razvalivaetsja-pozicija-tadzhikistana_n2178495).

Отже, РФ через свою агресивну політику щодо України та ще декількох колишніх радянських республік відштовхнула від себе більшість членів світової спільноти. У таких умовах, навіть ті країни, що жорстко залежать від РФ у військово-політичній та економічній сферах, намагаються переорієнтуватися на інших регіональних і глобальних гравців. Враховуючи той факт, що половина держав-членів ОДКБ є центральноазійськими й намагається зміцнювати відносини з КНР і США, можна зробити припущення, згідно з яким не слід очікувати повноцінної участі ОДКБ у російсько-українській війні на боці РФ. Казахстан, Киргизстан, Таджикистан і навіть Вірменія залишатимуться на позиціях нейтралітету. Водночас із Таджикистану продовжиться постачання зброї та боєприпасів радянських зразків. Імовірно, відносно пасивною залишиться й роль Білорусі в конфлікті. Проте допомога з боку Мінська може подаватися Московією для покращення свого політичного іміджу як участь у війні ОДКБ загалом.

Економіко-політичні загрози міжнародній підтримці України у захисті від повномасштабної воєнної агресії Росії

(Початок. Закінчення див. у № 14)

Повномасштабне російське збройне вторгнення в Україну є невід’ємною складовою гібридної війни Росії не лише проти нашої держави, а й проти країн Заходу, насамперед проти Європейського Союзу (ЄС) та деяких європейських держав, що не входять до його складу. Мета – домогтися визнання виключної зони міжнародних інтересів (впливу) Росії на політичній мапі світу та фактичного встановлення її виключного права на визначення правил поведінки в політичній, воєнній, економічній та гуманітарній сферах у межах цієї зони. І хоча зазначені цілі на міжнародному рівні офіційно не виголошуються, вони публічно прикриваються висловлюваннями про особливу роль Росії у світі, інтереси її безпеки та іншою демагогією. Однак при цьому сусідам Росії, насамперед Україні, у правах на безпеку Росія фактично відмовляє. А оскільки російський бліцкриг в Україні було зірвано, то російсько-українська війна набрала затяжного характеру.

За таких обставин для успіху України в цій війні неабиякого значення набуває підтримка західних партнерів. Це своєю чергою висуває нові тактичні завдання для організаторів російської агресії в їхній гібридній війні проти країн Заходу. Адже в разі свого успіху на цьому фронті Росія зможе досягти відразу двох своїх цілей:

По-перше, російські можновладці, очевидно, розраховують, що значне послаблення міжнародної підтримки України з боку її партнерів може привести до вигідних для Росії змін на фронті та, врешті-решт, укладанні мирної угоди на умовах Кремля.

По-друге, укладання мирної угоди на умовах Кремля не лише суттєво послабить позиції США, Європейського Союзу, Канади та низки інших держав в Україні та світі загалом, а й може перетворитися на потужний чинник дестабілізації та навіть дезінтеграції Європейського Союзу.

По суті, міжнародна підтримка України у відбитті російської воєнної агресії стала об’єктом гібридної війни Росії проти міжнародних партнерів України, насамперед держав-членів ЄС та НАТО. Щоправда, на сьогодні ця гібридна війна з боку Росії ведеться без застосування воєнних засобів проти міжнародних партнерів України. Усі інші засоби у цій війні де-факто Росією застосовуються.

Загалом же, ця гібридна війна Росії проти міжнародних партнерів України диференційована за об’єктами та методами впливу й каналами

здійснення цього впливу. Об'єктами впливу виступають конкретні держави в цілому, їхня економіка чи певні її сегменти, інформаційна сфера, ті чи інші соціальні групи, різні політичні та громадські організації тощо. При цьому Росія вдається як до легальних, так і нелегальних методів впливу.

Наприклад, як наголосив російській службі «Голосу Америки» Г. Файфер, виконавчий директор Інституту сучасних світових проблем у Вашингтоні, «Путін, оголошуючи захоплені українські території російськими, виправдовує можливість застосування ядерної зброї, щоб їх тепер у неї не відібрали, а разом оголошує так звану часткову мобілізацію, і до цього потрібно ставитись обережно. Але також варто враховувати те, що він просто розраховує на втому Заходу від цієї війни та втрату єдності в лавах західних країн, особливо взимку, якщо виборці в західних країнах зазнають поневірянь через кризу енергопостачання. Він завжди грав у цю гру» (URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/yaderny-shantazh-grozev-stent-faifer-/6762307.html>).

Загалом, як засвідчує практика, під час російсько-української війни надзвичайно велику роль відіграє інформаційно-психологічний чинник. Варто згадати, що багато іноземних політиків вважало, що Україна зможе протриматися проти російської навали лише 3–4 дні. Але захисники України своїми діями зруйнували поширення цих поглядів і таким чином змінили міжнародний дискурс обговорення російсько-української війни. Пізніше інформація про звірства російських окупантів в Україні збурила громадську думку в багатьох країнах світу й сприяла формуванню потужної міжнародної коаліції на підтримку боротьби нашої держави проти російської воєнної агресії. Тобто на початку російсько-української війни не лише багато політиків, а й вагома частина громадян іноземних держав реагували (принаймні публічно), насамперед, на повідомлення щодо безпосередніх подій на фронтах російсько-української війни.

Тому «більшість жителів Євросоюзу, а саме 60 %, виступають за подальше постачання озброєнь в Україну. Про це свідчить опитування, проведене Фондом Бертельсмана у червні». А «експерт Фонду Бертельсмана Ізабель Гофман зазначила, що у березні “всі були в шоці, і бажання підтримати Україну було дуже високим”. Тепер шок вщух, “але воля підтримувати все ще дуже висока, хоча негативні наслідки більш помітні в повсякденному житті”» (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/10/5/7148109/>).

Однак згодом стало очевидним, що російсько-українська війна набрала затяжного характеру. А це створює додатковий негативний тиск на економіки країн-міжнародних партнерів України, особливо держав-членів ЄС та НАТО, і є доволі потужним чинником дестабілізації соціально-політичної ситуації у деяких країнах. При цьому певною мірою змінюється дискурс обговорення російсько-української війни та її наслідків для третіх країн. Адже, оскільки російсько-українська війна набрала затяжного характеру, вона стала, так би мовити, ближчою до гаманців пересічних європейців, американців, канадців і громадян багатьох інших країн світу. А

це відповідним чином змінює змістовне наповнення інформаційного поля, особливо у європейських країнах через їх близькість до театру російсько-української війни. Зі свого боку Росія й не приховує прагнення посилити позиції у Європі та свою зацікавленість у послабленні чи навіть дезінтеграції ЄС (правда, публічно ця мета прикривається іншими дипломатичними формулюваннями).

Так, Росія, використовуючи перебіг тих чи інших економічних процесів у світі, прагне до дестабілізації соціально-політичної ситуації в різних державах, насамперед європейських. Зокрема, сприятливим тлом для цього є зростання інфляції, прискорення якої у світі було спричинено саме повномасштабним російським воєнним вторгненням в Україну. Загалом же, дестабілізуючий вплив зростання інфляції на соціально-політичну ситуацію в різних країнах зумовлений тим, що цей процес зачіпає добробут, інтереси практично всіх верств населення.

На цьому наголошують і громадські діячі у європейських країнах, зокрема в Чехії. Наприклад, В. Кучик, представник групи «Чеські ельфи», що займається боротьбою з дезінформацією, вважає, що «російські дезінформаційні кампанії паразитують на існуючих проблемах, чи то міграція, ковід, українські біженці чи поточна енергетична криза. Через подібні наративи вони намагаються досягти основних цілей кампанії – того, щоб чеське населення відвернулося від західних союзників та України, спробувати дискредитувати чеський політичний істеблішмент та ЗМІ. Новини щодо високих темпів інфляції – ще одна тема для маніпуляцій». «Вона допомагає завербувати в уже існуючу екосистему дезінформації нових прихильників, які досі були “несприйнятливими” до тем міграції та щеплень, але бояться високих цін на енергоносії. Ця проблематика для них надто складна, тому вони схильні до спрощених демагогічних пояснень, – уточнює В. Кучик. – Якщо вони попадуться в дезінформаційну мережу, то залишається короткий шлях до традиційних проросійських установок на кшталт тієї, що “всі брешуть, усе насправді не так і лише Путін усе розуміє та захищається”» (URL: <https://ruski.radio.cz/smi-chehii-prazhskiy-municipalitet-i-rossiyskiy-partner-delo-ruk-pyatoy-kolonny-8762517>).

Причому повідомлення про зростання інфляції в різних країнах світу нині за своєю регулярністю нагадують повідомлення з фронтів бойових дій під час війни. Наприклад, за попередніми даними Федерального статистичного управління Німеччини, «рівень інфляції в Німеччині у вересні зріс до 10 %, хоча ще в серпні він становив 7,9 %. Це найвищий показник з грудня 1951 року – тоді інфляція становила 10,5 %. До зростання цін – особливо на енергоносії, а також на сировину і продукти харчування – призвела повномасштабна війна в Україні. Приміром, енергоносії в Німеччині зараз коштують у середньому на 43 % більше, ніж торік. Згідно з опитуванням Німецької асоціації роздрібної торгівлі, 60 % споживачів уже економлять під час здійснення покупок. У найближчі місяці таких у Німеччині буде вже 76 %, прогнозують в асоціації. Для боротьби з інфляцією німецький уряд уже планує низку заходів. Так, пенсіонери, студенти й

стажери отримають одноразову компенсацію за високі ціни на електроенергію, а з початку 2023 року буде збільшено виплату по догляду за дитиною» ((URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/09/29/7147762/>).

Знову прискорюється зростання цін у Чехії, повідомляють чеські ЗМІ. «У міжрічному порівнянні, як показують дані Чеського статистичного управління, інфляція у вересні становила 18 %. Це найвищий показник із грудня 1993 року. Порівняно із серпнем ціни в країні підскочили на 0,8 %. Насамперед це результат збільшення плати за комунальні послуги, що пов'язано із зростанням цін на енергоносії» (URL: <https://ruski.radio.cz/inflyaciya-v-chehii-uskoryaetsya-8763902>).

В Іспанії в червні цього року інфляція досягла 10,2 %, що стало найвищим показником з 1985 р. Тому уряд цієї країни в червні запровадив 30 % знижку на вартість квитків у громадському транспорті та намітив ще низку економічних заходів для підтримки купівельної спроможності населення. У сусідній Португалії на початку вересня схвалили пакет надзвичайних заходів для підтримки населення у зв'язку зі стрімкою інфляцією. Зокрема, передбачено «виплати у розмірі 125 євро на людину у випадку, коли особа не отримує пенсію і має дохід менше 2700 євро на місяць, а також виплати родинам, незалежно від доходу домогосподарства, по 50 євро щомісячно на кожну дитину віком до 24 років. Також йдеться про продовження відтермінування підвищення податку на викиди вуглекислого газу, зниження податку на пальне та інші заходи». У Франції парламент схвалив пакет заходів для подолання інфляції, який передбачає підвищення пенсій, тимчасове обмеження підвищення орендної плати та підвищення зарплати працівникам державного сектору. Лідерами ж серед 27 країн ЄС, як зазначають німецькі ЗМІ, є три балтійські країни – Естонія, Латвія та Литва – тут зростання цін у річному вимірі перевищило 20 %.

Загалом же індекс зростання споживчих цін у єврозоні (тобто у тій частині ЄС, де єдиною валютою є євро), згідно з попередньою оцінкою Євростату, у серпні 2022 р. відносно серпня 2021 р. становив рекордні (для єврозони) 9,1 %. У зв'язку з цим «Європейський центральний банк (ЄЦБ) вперше у своїй історії підняв процентну ставку за депозитами на 0,75 відсоткового пункту для боротьби з рекордною інфляцією – до 0,75 %, раніше вона була на нульовому рівні. Процентні ставки за лінією граничного кредитування та депозитною лінією буде збільшено до 1,25 % і 1,50 % відповідно з 14 вересня... Виходячи зі своєї поточної оцінки, протягом кількох наступних засідань Рада керуючих очікує подальшого підвищення процентних ставок, щоб знизити попит і захиститися від ризику постійного підвищення інфляційних очікувань», – ідеться в заяві ЄЦБ (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/09/8/7146416/>).

Рекордно високі темпи інфляції спостерігаються також у державах за межами єврозони та ЄС. Так, влітку цього року в Данії повідомляли про найбільше річне зростання цін з 1983 р. Зокрема, у травні індекс споживчих цін у цій країні «зріс на 7,4 %, а в червні – на 8,2 %, порівняно з цим самим

місяцем у 2021 році... Зростання цін на базові товари склало 12,7 % – найбільше з 1982 року. Найбільш стрімко подорожчали природний газ і пальне». У Великій Британії інфляція споживчих цін «досягла річного рівня 9,4 % у червні, порівняно з показником у 9,1 % у травні. Таким чином, рівень інфляції досяг нового 40-річного максимуму, створивши додаткове навантаження на бюджети домогосподарств у міру зростання кризи вартості життя».

Правда, у Туреччині, за повідомленням Турецького статистичного інституту, споживчі ціни зросли на 79,6 % порівняно з минулим роком, що приблизно на один процентний пункт вище, ніж було в червні. Як зазначають оглядачі, стрімке зростання цін на продукти харчування, житло та енергоносії сильно вдарило по споживачах.

Утім, треба враховувати, що поняття «висока інфляція», яке виражається конкретними показниками, є не абстрактним, а має конкретне соціально-психологічне наповнення в кожній конкретній країні. Наведені вище приклади доволі добре ілюструють це положення. Тобто реакція населення на зростання цін залежить не лише від величини цього зростання, а й багатьох внутрішніх і зовнішніх чинників життєдіяльності конкретної країни. Саме це конкретно-соціальне сприйняття інфляції населенням різних країн треба враховувати відповідним підрозділам міністерства закордонних справ України при спілкуванні з нашими міжнародними партнерами в процесі захисту інтересів України в подоланні повномасштабної російської воєнної агресії.

Водночас, попри згадувані вище заходи урядової підтримки населення у різних країнах Європи, певна частина громадян у цих країнах вже «втомилася від війни» Росії з Україною і попри все прагне комфортнішого життя, а певну частину населення можна віднести до категорії тих, що сумніваються у своєму виборі, або не мають чіткої позиції.

Така реакція громадян цих країн пояснюється тим, що інформацію про російсько-українську війну вони в основному отримують зі ЗМІ та соціальних мереж, прямо ж наслідків бойових дій не відчують. При цьому наративи на тему війни можуть бути навіть різного спрямування, тобто як проукраїнські, так і проросійські. А зростання цін населення всюди відчуває безпосередньо. Цим прагнуть скористатись певні політичні сили в різних європейських (і не тільки європейських) державах.

Загалом згадувана вище «втома від війни» Росії з Україною, так чи інакше, проявляється в різних європейських країнах. Наприклад, на початку вересня у Празі (Чехія) та Кельні (Німеччина) пройшли мітинги з вимогою припинити підтримку України й скасувати санкції проти Росії. На Вацлавській площі Праги 3 вересня відбулася маніфестація проти політики уряду Чехії. За даними поліції, на ній зібралося близько 70 тис. людей. Протест під назвою «Чеська Республіка на 1-му місці» був спільною демонстрацією організацій, політичних партій та громадян, які не згодні з чинною політикою кабміну на чолі з П. Фіалою. Виступали представники руху «Свобода та пряма демократія» (SPD), партії *Tricolora* та комуністів.

Багато демонстрантів принесли чеські прапори, деякі також барабани та транспаранти з гаслами проти ЄС, НАТО, Прем'єр-міністра П. Фіали, «зеленого курсу» для Європи та неприйняття урядом політики Росії. Організатори демонстрації вимагали відставки уряду й хотіли, щоб уряд наділив їхніх експертів повноваженнями вести переговори щодо купівлі газу та нафти. На їхню думку, Чехії необхідно змінити підхід до розподілу та оплати за електроенергію, щоб вона не платила посередникам на біржі. Вони також вимагали пом'якшення наслідків енергетичної кризи та відшкодування збитків, звільнення вітчизняної промисловості від залежності від іноземних компаній, військового нейтралітету та забезпечення прямих контрактів із постачальниками газу за низькими цінами, насамперед із Росією. А Прем'єр-міністр Чехії П. Фіала в інтерв'ю журналістам заявив, що ця «демонстрація на Вацлавській площі, у якій беруть участь десятки тисяч людей, була скликана силами, яким близька проросійська орієнтація та прихильність до крайніх поглядів. Вони виступають проти інтересів Чеської Республіки» (URL: <https://ruski.radio.cz/v-prage-sostoyalas-massovaya-antipravitelstvennaya-demonstraciya-8760483>).

Зі свого боку, речник Міністерства закордонних справ України О. Ніколенко зазначив, що на згаданих вище мітингах у Чехії та Німеччині «виголошувалися заклики, які ставлять під сумнів територіальну цілісність нашої держави, а також оголошувався збір коштів на підтримку незаконних збройних формувань на Донбасі». МЗС України подякувало мешканцям Кельна і Праги, які виступили проти цих проросійських мітингів.

Однак, як повідомляли німецькі ЗМІ, попри те, що Федеральний уряд Німеччини в серпні відреагував на зростання інфляції новим пакетом соціальної допомоги обсягом 65 млрд євро, «багато хто вважає ці заходи недостатніми – особливо ліві та праві партії Німеччини». Тому ще до останніх політичних рішень вони анонсували «гарячу осінь» – з регулярними демонстраціями щопонеділка, починаючи з 5 вересня. Спершу до цього закликала Ліва партія, яка має найменшу опозиційну фракцію в Бундестазі. Місцем для своєї протестної «прем'єри» ліві обрали Лейпциг. Мітинг, ініційований депутатом від Лівих З. Пелльманном (Sören Pellmann), який зібрав кілька сотень учасників, пройшов під гаслом «Ціни вниз – енергія та продукти харчування мають бути доступними».

Як повідомляє Deutsche Welle (DW), «невдоволені політикою німецького уряду демонстранти ввечері 10 жовтня зібралися в Лейпцигу на традиційну акцію протесту, які вже понад місяць щопонеділка проводять переважно крайні ліві та крайні праві критики німецької влади. Серед їхніх вимог – скасування санкцій проти Росії та зміна енергетичної політики влади, спрямованої зараз на відмову від газу й нафти з РФ, яка призвела до значного подорожчання цін на енергоносії у Німеччині... На відеокдрах з місця подій, які поширилися у соцмережах, видно, як протестувальники скандують «Геть нацистів» на адресу людей з українськими прапорами. Очевидно, таким чином вони повторювали наратив російської пропаганди про те, що війну Росії в Україні спрямовано проти міфічних “нацистів”, які нібито захопили

владу в країні і тероризують населення, що тільки мріє про те, щоб його прийшли і “звільнили” російські солдати. Окрім того, на адресу біженців з України лунали вигуки на кшталт “Забирайтеся геть, ви живете за наш рахунок”. Німецьких радикалів не зупинило навіть те, що вранці у той же день численні міста України зазнали наймасованіших за останні пів року ударів з боку Росії» (URL: <https://www.dw.com/uk/ukrainciv-obrazilil-u-lejpcigu-misceva-vlada-oburilas-i-vidreaguvala/a-63416106>).

Треба також наголосити, що в Німеччині та Чехії масові (за оцінкою кореспондентів DW) протести набирають доволі регулярного характеру. Зокрема, такі протести, під час яких від урядів цих країн вимагали запровадити додаткові заходи для захисту населення від зростання цін, а також переглянути санкційну політику щодо Росії, пройшли 8 жовтня. «У ФРН організатором протестів виступила ультраправа партія “Альтернатива для Німеччини” (АдН), яка зібрала своїх прихильників перед будівлею Рейхстагу в Берліні. Після мітингу демонстранти почали марш протесту містом. За оцінками поліції, в акції взяли участь близько восьми тисяч осіб... Організатори контрпротестів зауважують, що АдН використовує зростання цін на продовольство та енергоносії для просування своєї політики. Учасники мітингу ультраправих, розмахували не лише прапорами Німеччини, але й прапорами Росії та імперським прапором Рейхскригу, який часто використовують як ультраправий символ. Також на акції звучали гасла “Наша країна перш за все” і демонструвалися написи “Я хочу російського газу та нафти”».

У столиці Чехії Празі 8 жовтня «відбулося одразу кілька масових мітингів із вимогою до уряду зробити більше для боротьби зі стрімким зростанням цін. Найбільший мітинг “Проти бідності” пройшов на Вацлавській площі. Він був організований профспілками і зібрав тисячі людей. Учасники протесту вимагали збільшити мінімальну заробітну плату, яка тепер становить 661 євро на місяць, а також запровадити державне регулювання вартості товарів повсякденного попиту. За даними національного статистичного агентства, багато протестувальників звинувачували в проблемах реакцію ЄС на війну в Україні та закликали скасувати санкції, запроваджені щодо Росії» (URL: <https://www.dw.com/uk/u-nimeccini-ta-cehii-projsli-protesti-cerez-inflaciju-i-sankcii-sodo-rf/a-63381419>).

Р. Маца з Інституту політики та суспільства пояснив, що, за даними агентства STEM, близько 4 % чехів налаштовані рішуче проросійськи, а від 5 до 10 % дотримуються прокремлівського нарративу. «Це група людей, які живуть в альтернативному світі, повному різних змов, та їхній девіз: “Все інакше!”, – уточнив він. – Нещодавно демонстрацію на Вацлавській площі в Празі, в якій взяли участь 70 тис. осіб, організували саме люди, пов’язані з Росією або проросійськи налаштовані». І це не дивно. Адже в Чехії, наприклад, ще зовсім недавно значні доходи підприємствам сфери послуг (і, звичайно, їх працівникам) приносили туристи з Росії. З початком російської агресії проти України потік туристів з Росії до Чехії сильно скоротився.

До речі, чинник російського туризму є важливим економічним важелем російського впливу і в деяких інших країнах-членах ЄС. Наприклад, до 24 лютого росіяни становили 25 % від загальної кількості туристів, що прибувають на Кіпр. Наразі на Кіпрі живуть близько 50 тис. росіян, більшість із них – у Лімасолі, другому за величиною місті цієї країни. Саме тому, зазначають оглядачі ЗМІ, Кіпр та Греція виступають проти заборони на видачу туристичних віз для російських туристів, які бажають відвідати ЄС.

Також зазначимо, що в країнах-членах ЄС демонстрації з вимогами фактично обмежити допомогу Україні озброєнням проходять і під цілком пацифістськими гаслами. Наприклад, у столиці Греції Афінах на початку жовтня відбулася масова акція протесту пенсіонерських організацій, які вимагали від уряду розв'язати проблеми із затримками виплат та їх розміром. Також пенсіонери окремо висловилися “проти руйнівної імперіалістської війни” Росії в Україні, але водночас закликали уряд Греції “покласти край будь-якому втручання нашої країни в цю війну, окрім як для гуманітарної допомоги”» (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/10/5/7148152/>).

Звичайно, гуманітарна допомога, яку іноземні держави надають Україні загалом, і українським біженцям зокрема, є надзвичайно важливою. Однак українські біженці є наслідком саме «руйнівної імперіалістської війни» Росії в Україні. І без подолання російської агресії розв'язати проблему українських біженців у європейських країнах, включаючи Грецію, неможливо. До речі, аналогічні пацифістські ідеї, на кшталт «мир за будь-яку ціну», регулярно висловлює керівництво Угорщини. А це сприяє реалізації планів гібридної війни Росії по відношенню до ЄС та низки інших держав, які підтримують Україну постачанням зброї. Тому зазначені намагання різних суб'єктів соціально-політичних відносин у цих державах не можуть залишатися поза увагою українських дипломатів.

Проте у європейських країнах економічне підґрунтя мають не лише проросійські мітинги, а й менш гучні прояви антиукраїнських настроїв. Так, у середині вересня в Гамбургу (Німеччина) шанувальники українського рок-гурту ВВ не змогли потрапити на концерт, бо виступ українського колективу скасували. Причиною послужило те, що власнику клубу «Індра», де мав пройти концерт групи ВВ і колись співала легендарна рок-група The Beatles, хтось натякнув, що українські музиканти – «фашисти» (URL: https://censor.net/ua/news/3367374/u_nimechchyni_skasuvaly_kontsert_gurtu_vv_nazvavshy_muzykantiv_fashystamy_my_rozumiyemo_zvidky_nogy). Показово, що власник клубу «Індра» навіть не перевіряв цю інформацію щодо її достовірності. Фактично він прийняв таке рішення на підставі чуток, але враховуючи погляди якоїсь частини відвідувачів свого закладу. Це дає підстави вважати, що у своєму рішенні власник клубу «Індра» керувався саме економічними інтересами, оскільки боявся втратити якусь частину своїх клієнтів і доходів.

Цей приклад показує, що поєднання антиукраїнських фейків з економічними інтересами певних соціальних груп у європейських країнах

може виявитися доволі ефективним засобом російських інформаційно-психологічних операцій проти нашої держави у європейських країнах.

Також, очевидно, Росія або якась частина її доволі впливових громадян прагне посилити або принаймні зберегти свої позиції в деяких країнах-членах ЄС. При цьому росіяни поєднують використання економічних та інших механізмів. Так, за повідомленням ЗМІ, «грецьке управління з боротьби з відмиванням грошей розслідує підозрілі перекази значних сум на банківські рахунки монастирів гори Афон... Зазначається, що загалом на рахунки монастирів, а також окремих ченців, було здійснено близько 20 переказів. Більшість розслідуваних випадків стосуються переказів грошей з Росії. Самі ж монастирі недавно відвідали високопоставлені російські чиновники. Перекази стосуються сум від десятків тисяч до сотень тисяч євро. В одному з випадків сума перевищує мільйон євро». «Робоча гіпотеза слідчих полягає в тому, що російські громадяни переказують свої гроші за кордон, щоб убезпечити себе від імовірності економічного краху або можливого привласнення їх російським урядом», – ідеться в повідомленні. – Загалом на Афоні розташовані 20 чоловічих монастирів, один із них – російський» (URL: https://lb.ua/world/2022/10/04/531508_gretsii_rozsliduyut_perekazi.html).

Не виключено, що якась частина проросійських уподобань (або ж антиукраїнських настроїв) у тій чи тій країні може бути безпосереднім наслідком конфлікту суто економічних інтересів. У цьому контексті варто згадати страйк польських автоперевізників і блокування ними пунктів пропуску на польсько-українському кордоні на початку вересня цього року (Див. «Україна: події, факти, коментарі», 2022, №11). І це при тому, що в Польщі одні з найвищих у Європі показники підтримки України у її війні з Росією з боку населення, політики і влади.

Як фактор зміни настроїв певної частини населення в деяких країнах щодо підтримки України в її війні з Росією можуть бути й суто побутові проблеми та конфлікти, зумовлені прибуттям великих контингентів українських біженців. Наприклад, за повідомленням місцевих ЗМІ, влада Чехії влітку вживала заходів, щоб переконати українських біженців не залишатися лише в Празі. Держава намагалася мотивувати їх до переміщення між регіонами за допомогою вільних місць у школах або навіть більш високих платежів за проживання в столиці. А мер Перемішля (Польща) свого часу звертав увагу на недостатність фінансової підтримки місцевого бюджету для забезпечення прийому і транзиту великих контингентів українських біженців у цьому місті. Подібні проблеми виникають і в інших європейських країнах.

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України

Привітання президента НАН України академіка А. Загороднього до Дня захисників і захисниць України

Від щирого серця вітаю вас з Днем захисників і захисниць України! Це свято було започатковане в нелегкі для нашої держави часи з метою вшанування мужності й героїзму українських воїнів, які на різних етапах національної історії боронили рідну землю від ворожих зазіхань. Воно увібрало в себе глибокі історичні й культурні традиції українського народу та нерозривно пов'язане зі святом Покрови Пресвятої Богородиці і Днем українського козацтва.

Восьмий місяць точиться кривава війна, розпочата проти України російською ордою. Захист Батьківщини став справою кожного українця. На боротьбу з ворогом пліч-о-пліч із професійними військовими стали лікарі, вчителі, журналісти, рятувальники, спортсмени, працівники комунальних служб, мільйони українських громадян. Науковці також роблять все від них залежне, щоб наблизити нашу перемогу. Частина з них героїчно відстоює нашу незалежність і свободу зі зброєю в руках, інші в рядах волонтерів надають всебічну підтримку Збройним Силам України, хтось працює над науковими розробками, спрямованими на зміцнення оборони і безпеки держави, а більшість продовжує розвивати науку і виконує наукові дослідження на найвищому світовому рівні. Наші науковці, попри всі негаразди, втрати і руйнування тримають свій фронт.

Можливістю жити і працювати ми завдячуємо незламним і, впевненим, непереможним Збройним Силам України, героїзмом яких захоплюється весь цивілізований світ. Сердечно дякуємо всім захисникам і захисницям нашої Батьківщини за їхню звитягу. Схиляємо голови перед полеглими на полі битви у боротьбі за Україну та її майбутнє.

У день свята від усієї душі бажаю всім міцного здоров'я, мирного неба над головою, невичерпних сил та незгасного оптимізму, великих успіхів у всіх добрих справах і починаннях. Віримо у нашу перемогу!
(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>).– 2022. – 14.10).

Президент НАН України академік А. Загородній і віцепрезидент НАН України академік В. Богданов 6 жовтня 2022 р. відвідали підприємства НТК «Інститут електрозварювання ім. Є. О. Патона»

У рамках візиту вони побували в «Науково-виробничому центрі «Титан», де ознайомилися з виробництвом зливків титанових сплавів, отриманих методом електронно-променевого плавлення.

На його виробничих потужностях знаходяться в експлуатації шість електронно-променевих установок. Продукція підприємства у вигляді зливків титану та сплавів на його основі діаметром від 100 до 1100 мм та довжиною до чотирьох метрів постачаються як вітчизняним заводам, так і за кордон.

Фахівці НВЦ «Титан» використовують технологію оплавлення бічної поверхні зливків як круглого, так і прямокутного перетинів. Застосування технології електронно-променевого оплавлення бічної поверхні зливків дає змогу видаляти поверхневі дефекти без механічної обробки поверхні зливків, що збільшує вихід придатного металу до 15 % залежно від маси зливка.

Потужна промислова база установок електронно-променевого плавлення «НВЦ “Титан” ІЕЗ ім. Є. О. Патона НАН України» дала змогу створити повний цикл переробки титану з сировини в напівфабрикати у вигляді зливків круглого та прямокутного перетинів. Це сприяє вирішенню питання імпортозаміщення напівфабрикатів у вигляді прутків та труб з титану та його сплавів для промислових підприємств України.

Також керівництво академії ознайомилося з діяльністю Відділу фізичних процесів, техніки і устаткування для електронно-променевого і лазерного зварювання ІЕЗ ім. Є. О. Патона, який спеціалізується на розробці технології електронно-променевого зварювання багатьох сучасних конструкційних сплавів, а також на розробці устаткування для електронно-променевого зварювання і суміжних технологічних процесів для авіакосмічної промисловості, енергетичного і хімічного машинобудування, приладобудування і медицини. Серед новітніх розробок наукового колективу відділу – унікальна пілотна електронно-променева установка для виробництва металевих деталей за адитивною електронно-променевою технологією, яка за своїми характеристиками відповідає найкращим світовим аналогам.

Розроблене обладнання призначене для пошарового виготовлення металевих виробів заданої форми та структури методом електронно-променевого 3D друку із застосуванням порошкових металевих матеріалів сферичної та довільної форми вітчизняного виробництва.

Фахівцями відділу розроблено технології та обладнання для електронно-променевого зварювання компонентів газотурбінних двигунів на замовлення ДП «Луцький ремонтний завод “Мотор”», ДП «Виробниче об’єднання Південний машинобудівний завод ім. О. М. Макарова», АТ «Мотор Січ», ДП НВКГ «Зоря» – «Машпроект».

Наостанок президент та віцепрезидент НАН України відвідали Дослідний завод спецелектрометалургії ІЕЗ ім. Є. О. Патона, устаткування якого дають змогу виготовляти сучасне, високотехнологічне обладнання, а також деталі та заготовки найпередовішими методами литва.

Основними напрямками діяльності підприємства є: литво точних деталей по моделях, що газифікуються, з пенополістиролу, та виготовлення оснащення для ливарного виробництва за цією технологією; виготовлення вакуумних камер для електронно-променевого зварювання, електронно-

променевих покриттів, електронно-променевого 3D друку; збірка технологічних лазерних зварювальних комплексів; електрогазозварювання нержавіючих сталей, міді і різних сплавів з кольорових металів (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>).– 2022. – 7.10*).

Відбувся візит президента НАН України академіка А. Загороднього та віцепрезидента НАН України академіка В. Богданова до Інституту ядерних досліджень НАН України.

На початку зустрічі, 6 жовтня, директор Інституту академік В. Слісенко ознайомив гостей з основними результатами наукової та науково-технічної діяльності установи, а також із поточним станом справ інституту. Він охарактеризував структуру, кадровий склад, експериментальні можливості установи та окреслив перспективи її подальшого розвитку.

Після цього керівництво НАН України ознайомилося з роботою відділу радіаційного матеріалознавства, у якому функціонує унікальна та єдина в Україні лабораторія з «гарячими» камерами, що дають змогу проводити регламентні роботи з досліджень зразків-свідків металу корпусів ядерних реакторів АЕС України.

Основні напрями досліджень, які виконуються на базі відділу з «гарячими» камерами, стосуються матеріалознавчого супроводу безпечної експлуатації корпусів ядерних реакторів, зокрема дослідження радіаційного окрихчування корпусних сталей за допомогою механічних випробувань матеріалів (статичний розтяг, ударний вигин, експериментальні методи механіки руйнування, малоциклова втома тощо), аналізу експериментальних даних для оцінки структурної цілісності і радіаційного ресурсу корпусів реакторів типу ВВЕР, а також матеріалознавчої підтримки розробки нормативних документів у галузі атомної енергетики.

Ще одним важливим об'єктом, з роботою якого ознайомилися гості інституту, став Навчальний центр з фізичного захисту, обліку та контролю ядерного матеріалу ім. Д. Кузмича.

Навчальний центр є відомим навчальним закладом не лише в Україні, а й далеко за її межами. Його потенціал широко використовується МАГАТЕ для проведення регіональних і національних навчальних курсів, семінарів і робочих нарад для фахівців з ядерної та радіаційної безпеки, фізичного захисту, обліку та контролю ядерних матеріалів. Фахівці Центру запрошуються для читання лекцій на курсах МАГАТЕ, які проходять в інших країнах.

На завершення зустрічі керівництво НАН України зазначило, що пишається успіхами інституту та бажає його колективу подальшої плідної праці на благо українського народу (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>).– 2022. – 7.10*).

Під головуванням президента НАН України академіка НАН України А. Загороднього 5 жовтня 2022 р. відбулося засідання Президії НАН України.

Під час засідання було заслухано дві доповіді.

З доповіддю «Нові технології і методи теплоенергопостачання в комунальній енергетиці» виступив директор Інституту технічної теплофізики НАН України, академік НАН України Ю. Снежкін.

Академік-секретар відділення фізико-технічних проблем енергетики академік НАН України О. Кириленко відзначив перспективність використання альтернативних видів палива та вагомість пропозицій для комунальної теплоенергетики, запропонованих фахівцями Інституту технічної теплофізики.

Далі з доповіддю «Клітинні біотехнології з розроблення нових еквівалентів дерми для лікування масивних опіків» виступила завідувач відділу генетики людини Інституту молекулярної біології і генетики НАН України, доктор біологічних наук Л. Лукаш. Вона зазначила, що в Інституті започатковано новий напрям досліджень з регенерації шкіри із застосуванням мезенхімальних стовбурових клітин (МСК) людини та їхніх похідних як основи еквівалентів дерми або дермальних покриттів для лікування масивних опікових ран.

Науковці інституту розробили методику виділення МСК із периферійної крові здорових донорів і отримали низку оригінальних клітинних ліній. Уперше застосовано живі МСК та кондиційовані ними середовища, які не містять самих клітин, як основні компоненти для дермальних ранових покриттів. При цьому біологічний компонент (живі клітини або їхні похідні) вводиться до складу гідрогелю, що може застосовуватись як мазеподібний препарат або наноситися на поверхню мембран різного походження, які накладають на очищені хірургічними методами поверхні опікових ран.

В обговоренні доповіді виступив завідувач кафедри Національної медичної академії післядипломної освіти ім. П. Л. Шупика доктор медичних наук Г. Козинець, який розповів про тісну співпрацю практичної сфери охорони здоров'я та академічними установами, окреслив історичні аспекти регенераторної медицини, а також відзначив неоціненний внесок наукового колективу Л. Лукаш.

Зокрема відповідно до положень Закону України від 6 вересня 2022 р. № 2564-ІХ «Про внесення зміни до розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» щодо проведення виборів до складу Президії Національної академії наук України, президій національних галузевих академій наук, а також керівників державних наукових установ у період дії воєнного стану» Президія НАН України прийняла рішення про відтермінування до припинення або скасування воєнного стану в Україні проведення виборів керівників окремих

наукових установ НАН України та продовження терміну повноважень керівників цих наукових установ НАН України до проведення виборів (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 06.10*).

Сучасні дослідження та розробки академічної науки

Важливим складовим вирощування озимої пшениці у сезоні 2022–2023 рр. присвячується стаття директора Інституту фізіології рослин і генетики НАН України, академіка В. Моргуна, завідувача відділу фізіології живлення рослин цього Інституту, члена-кореспондента НАН України В. Швартау для всеукраїнського журналу з питань агробізнесу «Пропозиція» (№ 07–08 (321) за 2022 р.).

«Україна потерпає від геноциду, цілеспрямованого знищення цивільного населення, знищення інфраструктури, спалювання посівів, мінування орних земель. Сьогодні є дефіцит обігових коштів, руйнація ринку, задорогі пальне, добрива, ЗЗР (засоби захисту рослин), мінімізовані системи обробітку ґрунту, програми живлення й позакоренових обприскувань. За цих умов варто спиратися на якісне й доступне насіння вітчизняної селекції озимої пшениці. Тому головним трендом у формування технологій вирощування є економія ресурсів та опора на вітчизняний насінневий матеріал», – наголошують автори.

Розглянувши питання використання добрив, контролю бур'янів і контролю вилягання, а також показники цьогорічної врожайності (під час війни та за непростих кліматичних умов) високопродуктивних сортів озимої пшениці, створених в Інституті фізіології рослин і генетики НАН України, науковці доходять висновку: «...досвід 2022 року свідчить про важливість використання сортів, які дають змогу отримувати врожаї за суттєвого скорочення витрат на технології вирощування. Якісний насінневий матеріал навіть за обмеження обробітку ґрунту та доз добрив є гарантом отримання врожаю. Такий підхід є основою для продуктивного і сталого зерновиробництва, з високими рівнями рентабельності та узгодженням технологій вирощування пшениці з вирощуванням наступних у сівозмінах культур. Тож збереження продуктивності та рентабельності зерновиробництва за впровадження нових сортів й допустимого скорочення витрат на технології вирощування формує хлібний достаток держави, що є вагомим складовим Перемоги» (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 6.10*).

Дослідження нейрофізіолога О. Болдирєва «Нобелівка–2022. Фізіологія або медицина: наскільки ми схожі на своїх предків»

Доцент кафедри молекулярної фізіології та біофізики Київського академічного університету, науковий співробітник Інституту фізіології ім. О. О. Богомольця НАН України, кандидат біологічних наук О. Болдирєв розповів у своїй статті про дослідження С. Паабо – цьогорічного лауреата Нобелівської премії з фізіології або медицини за 2022 р. Дослідник присвятив своє життя генеалогії людства – дослідженню походження сучасної людини та її найближчих родичів.

О. Болдирєв зазначає: «Родинний зв'язок між людьми вже пів століття вміють визначати за допомогою генетичного аналізу: порівнюють послідовності елементів ДНК – нуклеотидів – у геномі різних людей. ДНК виділяють з крові або зі слизової оболонки рота чи носа: багатьом довелося пройти за останні два роки подібну процедуру збирання генетичного матеріалу для визначення вірусу SARS-CoV-2. Але Паабо цікавило інше: чи можна вивчити родинні зв'язки між давно померлими й сучасними людьми? Для цього потрібно якось виділити ДНК із рештків тіл людей з далекого минулого. Паабо почав з єгипетських мумій, фрагменти з яких роздобув у музеї в Східному Берліні. Йому дійсно вдалося виділити непогано збережену ДНК з муміфікованої тканини віком у кілька тисяч років! Добре, а як щодо генів більш давніх родичів? Останні неандертальці, представники іншого виду людей, вимерли приблизно 30 тисяч років тому. Паабо зацікавився питанням, чи можна виділити ДНК з кісток віком у десятки тисяч років. Виявилось, що можна, але постає дві проблеми: цілісність і забруднення. ДНК – дуже довга молекула, і з часом навіть за відсутності пошкоджувальних факторів ламається на дедалі менші шматочки. Що вони менші, то важче їх зібрати знову до купи, щоб прочитати генетичну інформацію, адже фрагменти перемішані. Крім того, стародавні кістки тримають у руках дослідники, а з рук на зразки потрапляє ДНК сучасної людини. Потрібно якось не переплутати старі й нові фрагменти. На вдосконалення методик пішли роки».

Учений пояснює специфіку дослідження ДНК, складність процесу опису різноманіття сучасних ДНК мітохондрій, особливості реконструкції кільцевої ДНК – ті ключові моменти, на яких базується дослідження С. Паабо.

Наостанок О. Болдирєв підсумовує: «Цінність відкриттів Сванте Паабо, на мою думку, є значно більшою, ніж розуміння генетичних основ хвороб. Вони відповідають нам на центральні питання, які ставить собі кожна людина з самого дитинства: “хто я?”, “звідки я?”, “хто мої предки?” Чудово, що завдяки новому нобелівському лауреату відповіді на ці питання стали за останні 30 років більш осмисленими та науково обґрунтованими» (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 6.10*).

За підтримки проєкту ЄС–ПРООН «Європейський Союз заради посилення екологічного моніторингу Чорного моря» (EU4EMBLAS) і

креативного простору «Діалоги» і за участі науковців Інституту морської біології НАН України у вересні 2022 р. в Одесі стартувала безкоштовна науково-мистецька школа «Чорноморський щоденник – 2022», основна цільова група якої – діти-переселенці й одесити, які цікавляться життям мешканців Чорного моря та водночас мають творчі здібності й вивчають нові художні стилі. Заходи в межах цієї ініціативи триватимуть до 31 жовтня 2022 р. – Дня Чорного моря.

Кожен учасник школи має нагоду послухати лекції провідних учених Українського наукового центру екології моря Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України й Інституту морської біології НАН України про морське життя. Потому діти матимуть обрати свого героя та творчий стиль, в якому вони його представлятимуть, і протягом місяця готувати свої творчі роботи до захисту на фінальній виставці 31 жовтня 2022 р.

Першого лекційного дня лекції прочитали науковці Інституту морської біології НАН України – старший науковий співробітник відділу якості водного середовища, доктор біологічних наук М. Сон і науковий співробітник відділу морфо-функціональної екології водної рослинності кандидат біологічних наук К. Калашнік.

М. Сон у своїй лекції «Чорноморські молюски» розповів слухачам про головні класи молюсків та різницю між черепашками черевоногих і двостулкових молюсків та описав походження трьох груп видів: понто-каспійських реліктів, атлантико-середземноморських видів і видів-вселенців.

Із понто-каспійських видів учений продемонстрував вид *Theodoxus fluviatilis*; з атлантико-середземноморських видів – види *Mytilus galloprovincialis*, *Barnea candida* (Морський ангел), *Donacilla cornea*, *Cerastoderma glaucum* (Серцевидка), *Donax trunculus* (Морський метелик); із видів-вселенців – *Rapana venosa*, *Mya arenaria*, *Anadara kagoshimensis*, *Arcuatula senhousia*. Лектор доступно пояснив дітям, як ці види розподіляються за біотопами (зокрема, глибинами, субстратами і солоністю), наскільки нині поширені в Північно-західній частині Чорного моря, чи є вони рідкісними, масовими або такими, що різко змінюють чисельність останніми роками. М. Сон також виокремив специфічні риси видів – такі, як формування бісусу чи бісусних матів, фільтрація, хижацтво, просвердлювання твердих субстратів. З особливою цікавістю діти обговорили з науковцем вживання в їжу місцевих видів молюсків.

К. Калашнік розповіла учасникам школи про найпоширеніші багатоклітинні водорості Чорного моря, які можна побачити, гуляючи на узбережжі чи плаваючи в морі. За її словами, первинна ідентифікація водоростей дуже легка, адже вони поділяються за кольором слані й отримали відповідні назви – зелені, червоні та бурі.

Учена продемонструвала фотографії найтипівіших і найцікавіших представників різних відділів водоростей та навела загальну інформацію та цікаві факти про них. Із зелених водоростей присутні ознайомилися з Ульвою (*Ulva*) і Кладофорою (*Cladophora*) – найпоширенішими водоростями

всіх водойм, що їх можна зустріти у викидах на узбережжі, на прибережному камінні, траверсах і хвилеломах.

З-поміж червоних водоростей К. Калашнік так само представила найпоширеніші види – Цераміум (*Ceramium*) і Полісіфонію видовжену (*Polisiphonia elongata*). Ще один цікавий вид – Порфіра білопоцяткована (*Neopyropia leucosticta*), котра зростає лиш у зимово-весняний період і доводиться найближчою родичкою водоростям норі, що використовуються при виготовленні суші. Лекторка також розповіла про червону водорість Філофору (*Phyllophora*) й унікальне місце її зростання – Філофорне поле Зернова, з якого в минулому столітті у промислових масштабах добували сировину для виготовлення агар-агару, використовуваного в харчовій промисловості при виготовленні різноманітних солодоців. У ХХ ст. розміри філофорного поля зменшилися через погіршення якості води, а філофора майже зникла, проте нині спостерігається відновлення поля.

Серед бурих водоростей К. Калашнік продемонструвала дітям Пунктарію широколисту (*Punctaria latifolia*), Ектокарпуса стручкуватого (*Ectocarpus siliculosus*), Стріарію відтягнуту (*Striaria attenuata*), Леатезію морську (*Leathesia marina*), що мають слані різної форми і зростають у зимово-весняний сезон. Крім того, розповіла про Цистозіру бородату (*Gongolaria barbata*) – багаторічну водорість, яка утворює підводні «ліси». На жаль, вона зникла з Одеського узбережжя в 1970–1980 рр. унаслідок органічного забруднення води. В Одеській області цей вид зростає лише в Тилігульському лимані. На території України масово розвивається біля узбережжя Криму.

Як зауважила науковець, водорості не лише зникають через погіршення умов середовища – з'являються і нові види. Наприклад, в Одеській затоці наприкінці минулого століття з'явилася бура водорість Десмарестія зелена (*Desmarestia viridis*), що зараз є одним із масових видів водоростей у весняний період. Оскільки вона походить із північних морів, то зростає на глибинах більше 6 м, де вода прохолодніша. Цікаво, що опиняючись на повітрі, Десмарестія зелена змінює колір із бурого на зелений, тому її легко сплутати із зеленою водорістю.

Інститут морської біології НАН України сподівається, що участь його вчених у просвітницьких, зокрема науково-мистецьких, заходах сприятиме залученню дітей до популяризації морських досліджень і вихованню у них прагнення до збереження екосистеми Чорного моря, а також спонукатиме до творчості (**Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 13.10.**

Огляд А. Семенова «Нобелівка–2022: Фізика: експерименти із заплутаними фотонами».

Нобелівський комітет з фізики присудив премію 2022 р. за «експерименти з заплутаними фотонами, встановлення порушення нерівностей Белла та новаторство у квантовій інформаційній науці». Премію розділили між собою фізики А. Аспе, Д. Клаузер і А. Цайлінгер. У чому полягає суть цих досліджень та яке вони мають значення для науки та світу? Про це та історичну дискусію між класичною та квантовою фізикою розповідає провідний науковий співробітник Інституту теоретичної фізики ім. М. М. Боголюбова НАН України, доктор з природничих наук А. Семенов.

Учений пояснює до чого тут інтелектуальна баталія між Н. Бором та А. Айнштайном, як у 1964 р. Дж. Белл елегантно формалізував цю дискусію та хто перший зробив крок назустріч експериментальній перевірці порушень нерівностей Дж. Белла.

А. Семенов зазначає: «Дослідження професорів Аспе, Клаузера та Цайлінгера дозволяють створити на практиці такі технології передавання даних, що їхня безпека буде гарантуватися законами квантової механіки. Певні типи відповідних протоколів використовують саме порушення нерівностей Белла, тобто недетерміністичність нашого світу. Квантова криптографія вже сьогодні є комерційною технологією. Вона працює в глобальних масштабах. Наприклад, у 2017 р. за її допомогою було встановлено квантовий захищений відеозв'язок між китайською та австрійською академіями наук. Сигнал квантового світла розповсюджувався за допомогою китайського супутника Місіус. Наразі триває активний розвиток та дослідження квантових мереж і безпеки передавання інформації».

Професор А. Цайлінгер разом зі своїми колегами відомий величезною кількістю експериментів, що підтверджують порушення локального реалізму. Він разом з Д. Грінбергером та М. Горном запропонував досить цікаве узагальнення експерименту Дж. Белла, що дало можливість набагато глибше зрозуміти суть питання. Більше того, в групі професора А. Цайлінгера нерівності Дж. Белла порушували для частинок світла, що були рознесені на справді великі відстані. Одним із найбільш відомих результатів його групи є експеримент, що підтвердив можливість реалізації так званої квантової телепортації.

Квантова телепортація геть не схожа на те, що показано в серіалі Star Trek. Насправді це технологія перенесення інформації. Припустимо, у вас на комп'ютері є файл і ви хочете скопіювати його на флешку, для цього ви натискаєте «скопіювати» та «вставити». З точки зору теорії інформації таку процедуру більш правильно називати клонуванням, тому що тепер ваш файл існує у двох варіантах – на комп'ютері та на флешці. А от якщо ви натиснете «вирізати» та «вставити», то ваш файл перейде з комп'ютера на флешку і буде існувати в єдиному варіанті.

Маючи квантовий комп'ютер та квантову флешку, ви не зможете клонувати квантовий файл – лише перенести його. Тож він існуватиме в єдиному варіанті на флешці, тоді як на квантовому комп'ютері він зруйнується. Це і є квантова телепортація. На сьогодні ми ще не вміємо

«переписувати» квантову інформацію з макроскопічних об'єктів, наприклад, з людини, на якийсь порожній носій. А якби така процедура й існувала, то принципово було б неможливо переписати на порожній об'єкт інформацію без помилок. Тобто герої Star Trek при кожному телепортуванні трохи б змінювалися. Утім, ми вже бачимо багато прикладів того, як квантові дослідження змінюють світ у нас на очах.

Наш час іноді називають епохою другої квантової революції. Перша квантова революція дала нам електроніку, атомну енергетику та багато інших важливих технологій. Друга квантова революція, що відбувається зараз, призводить до появи принципово нових інформаційних технологій. Уже згадана квантова телепортація та її певні модифікації можуть використовуватися для того, щоб два віддалених квантових пристрої з'єднати в один. Такі пристрої, квантові комп'ютери, самі по собі мають бути набагато потужнішими за всі суперкомп'ютери, що зараз існують. А їх об'єднання в мережу відкриває справді цікаві перспективи (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 6.10*).

Оприлюднено дослідження фізика І. Гірки «Науковий подвиг українців, про який мало хто знає».

Директор навчально-наукового інституту «Фізико-технічний факультет» Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, член-кореспондент НАН України І. Гірка у своїй статті розповів, що в розробках ядерної зброї та атомних станцій є внесок і української дослідної лабораторії: «Рівно дев'яносто років тому, в жовтні 1932-го, в Харкові вдалося створити рукотворне науково-технічне диво. В Українському фізико-технічному інституті (тепер – Національний науковий центр “Харківський фізико-технічний інститут”) вдалося штучно розщепити атомне ядро. Що, власне, відбулося? Певною мірою це було схоже на здійснення блакитної мрії алхіміків. Беремо одну речовину. Далі: сім-салабім-рахат-лукум – і на виході маємо іншу речовину. Завдяки цьому диву на радянському гербі Харкова поряд із шестернею, яка символізувала промисловий потенціал міста, та хлібним колосом, що уособлював Харківщину як житницю, було вміщено й модель ядра літію. Саме цей хімічний елемент бомбардували протонами на прискорювачі Ван-Граафа молоді вчені з так званої високовольтної бригади: К. Синельников, А. Вальтер, О. Лейпунський, Г. Латишев».

Автор статті розповів про подвиг молодих науковців, про специфіку дорогого проєкту державного масштабу та про вимірювання численних ядерних констант.

Наостанок, І. Гірка зазначив: «Згадані вже члени високовольтної бригади згодом очолювали провідні наукові центри Радянського Союзу. Кирило Синельников був директором УФТІ, Антон Вальтер працював його заступником. Олександр Лейпунський очолював Інститут фізики і математики АН УРСР, потім – Інститут фізики АН УРСР. Г. Латишев став

директором, засновником Інституту ядерної фізики АН Казахської РСР. Свій величезний і успішний досвід наукової діяльності вони втілили і в освітніх проєктах. К. Синельников створив і керував у Харківському університеті кафедрами електронних та іонних процесів, експериментальної фізики, прискорювачів, фізики плазми. А. Вальтер створив і очолював у Харківському університеті кафедру електронних процесів і ядерної фізики. Згодом цю кафедру було перетворено на кафедру експериментальної ядерної фізики. О. Лейпунський певний час працював деканом у Московському інженерно-фізичному інституті. Г. Латишев очолював кафедри фізики в кількох радянських інститутах поспіль. На завершення хочу повернутися до тези про штучне розщеплення атомного ядра як науковий подвиг. Воно вкотре розширило уявлення людства про навколишній світ, про будову речовини; відкрило нову царину застосування наших знань на користь цивілізації. Всю попередню історію людина опалювала, зігрівалася, куховарила, навіть здобувала електрику переважно з викопного палива: дров, торфу, нафти... А після того, як було підтверджено наявність запасів ядерної енергії, горизонти пізнання та практичної реалізації стали стрімко розширюватись: ядерна енергетика, термоядерна енергетика, сонячні батареї... Нові покоління інженерів-фізиків підуть далі!» *(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 17.10).*

Про те, якою очікується прийдешня зима і на чому ці очікування ґрунтуються, розповідає у своїй статті для інтернет-видання «Дзеркало тижня» завідувач відділу прикладної метеорології та кліматології Українського гідрометеорологічного інституту ДСНС України та НАН України, кандидат географічних наук В. Балабух.

Як повідомила науковець, тривалі періоди з сильним морозом малоімовірні. Очікується, що січень буде найхолоднішим місяцем цієї зими. Однак лякати не варто, – його середня за місяць температура може на 2 °С перевищувати кліматичну норму й коливатись у межах від +1...+2 °С на півдні країни до -2... -3 °С на Північному Сході та Сході. У грудні середня за місяць температура може коливатись від -1... -2 °С до +3 °С і вище. При цьому на значній території країни, за винятком північних, східних областей і Карпатського регіону, середня температура повітря у грудні може бути додатною – від 0 до +3 °С. Це свідчить про те, що впродовж місяця на цій території переважатимуть додатні температури. У лютому теж буде не дуже холодно: середня за місяць температура повітря коливатиметься від +2 °С на півдні до -2 °С – на північному сході. Від’ємна середня температура в межах від 0 до -2 °С і нижче буде характерна у грудні лише для північних, центральних, східних областей країни та високогір’я Карпат. Можна очікувати, що аномально висока температура повітря у грудні та лютому

сприятиме зменшенню тривалості та суворості холодного періоду, а отже – й опалювального сезону», – одразу заспокоює вчена.

За її словами, ці очікування ґрунтуються на розрахунках світових прогностичних центрів, зокрема Центру кліматичних прогнозів Національного управління океанічних та атмосферних досліджень США (NOAA) та Європейського центру середньотермінових прогнозів, згідно з якими, «зима 2022/2023 року в Україні, ймовірно, буде теплою. Середня за зиму температура повітря може бути на 2 градуси вищою, ніж у 1991–2020 рр. У грудні середня за місяць температура повітря на значній території країни може бути вища нуля градусів – приблизно такою, якою вона буває у третій декаді листопада або в першій декаді березня. Такі ж термічні умови ймовірні і в лютому, хоча температура повітря може бути трохи нижчою.

Наразі на тлі досить високої температури можливі затоки арктичного повітря, проте вони, ймовірно, будуть короткочасними й неінтенсивними. Імовірність того, що впродовж зими можливі аномально високі температури, становить 40–50 % і більше, тоді як імовірність аномально низьких температур, коли мінімальна температура повітря опускатиметься нижче -10 ... -15 °С, -10–30 % і менше. Тобто в холоді шансів цієї зими набагато менше, ніж у тепла. Оскільки на значній частині території України переважатимуть плюсові температури, то й опади очікуються у вигляді дощу та мокрого снігу. Отже, стійкий сніговий покрив цієї зими може утворюватися не на всій території країни, а його висота, за оцінками Європейського центру середньотермінових прогнозів (ECMWF), очікується меншою від кліматичної норми 1991–2020 рр., особливо в січні та лютому» (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 15.10*).

*У Національному ботанічному саду ім. М. М. Гришка НАН України (Київ) у межах глобальної екоініціативи **Greening of the Planet 13 жовтня 2022 р. відбулась Акція з висадження Алеї захисників і захисниць України, спрямована на підтримку всіх, хто боронить Україну і вшанування пам'яті полеглих за неї. Подію організував Благодійний фонд «Озеленення України» за підтримки Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Д. Лубінця, Державного агентства лісових ресурсів України, Міністерства довкілля та природних ресурсів України і Міністерства закордонних справ України.***

Акція розпочалася з хвилини мовчання за загиблими.

Участь у заході взяли поважні гості, серед яких – надзвичайні та повноважні послы Бразилії, Латвії, Молдови та Чорногорії в Україні, перша заступниця міністра закордонних справ України Е. Джапарова, генеральний директор Державного концерну «Укроборонпром» Ю. Гусєв, народний депутат України С. Козир, представники кабінету міністрів України, офісу Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Управління

дотримання прав людини Національної Поліції України, бізнесу та засобів масової інформації, військовослужбовці, партнери проєкту Greening of the Planet (координаторка – Ганна Крисюк) і співробітники Національного ботанічного саду ім. М. М. Гришка НАН України (на чолі з директором, членом-кореспондентом НАН України Н. Заїменко).

На Алеї захисників і захисниць України у Національному ботанічному саду ім. М. М. Гришка НАН України висадили 120 дерев райських яблунь. Вони вирости на Сході України – під Бахмутом, у знищеному російськими окупантами розсаднику.

Дякуємо нашим захисникам і захисницям! Слава Україні!
(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 15.10).

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти

Директор Інституту сцинтиляційних матеріалів НАН України, академік НАН України Б. Гриньов з 26 по 30 вересня 2022 р. у м. Женева (Швейцарія) взяв участь у 382-му засіданні Фінансового комітету та 209-ій сесії Ради представників держав-учасниць та держав-асоційованих членів Європейської організації ядерних досліджень (далі – ЦЕРН).

Основними темами обговорення під час сесії Ради ЦЕРН стало ухвалення бюджету на 2023 р. та обговорення можливого пакету заходів, спрямованих на пом'якшення впливу триваючої енергетичної кризи. Обговорення того, як зменшити вплив потенційного значного зростання цін на енергоносії в майбутньому на фінанси ЦЕРН у довгостроковій перспективі, продовжиться на грудневій сесії Ради.

У своєму виступі академік Б. Гриньов подякував ЦЕРН за підтримку та постійну увагу до України та українських науковців.

Він зазначив, що уже понад сім місяців триває активна фаза війни, яку росія розпочала проти нашої країни ще у 2014 р. Її жертви – сотні тисяч життів мирних жителів і солдатів, кілька тисяч зруйнованих сіл, селищ, міст. Непридатні для проживання будинки, зруйновані лікарні, школи, науково-дослідні інститути. Російська армія злочинно і систематично знищує інфраструктуру України в помсту за наші військові перемоги. Електростанції, дамби, вокзали тощо. науковець наголосив, що воля України до незалежності – незламна. «Ми готові долати ці труднощі, які стають більш терпимими завдяки потужній підтримці наших партнерів», – підкреслив академік.

Академік Б. Гриньов розповів також, що після початку війни Україна припинила всі наукові контакти з Російською Федерацією та Республікою Білорусь припинила членство в Об'єднаному інституті ядерних досліджень.

Під час зустрічей обговорювалось питання щодо створення синхротрона в Україні за рахунок ЦЕРН та наукових установ Європи, які

підтримують Україну (Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 14.10).

В Інституті газу НАН України 30 вересня 2022 р. відбулася IV Міжнародна наукова конференція «Перспективи впровадження інновацій у атомну енергетику», організована Радою молодих вчених при відділенні фізико-технічних проблем енергетики НАН України за підтримки Українського ядерного товариства (УкрЯТ). Попри труднощі, спричинені повномасштабними воєнними діями на території України, до цього важливого наукового заходу долучилися понад 100 українських і закордонних учасників.

Співорганізаторами зібрання цього разу стали Рада молодих вчених Інституту газу НАН України, Рада молодих вчених Інституту проблем безпеки атомних електростанцій НАН України, Рада молодих вчених Інституту ядерних досліджень НАН України, Рада молодих вчених Інституту електродинаміки НАН України, Державний науково-технічний центр з ядерної та радіаційної безпеки. Спонсорську підтримку конференції надали її партнери «Енергобезпека Груп», «Систем Графіт Компані» та ПрАТ «Севєродонецьке науково-виробниче об'єднання (СНВО) “Імпульс”» – провідні українські компанії, які є надійними постачальниками устаткування, обладнання, інжинірингових та сервісних послуг для підприємств атомно-промислового комплексу, що беруть безпосередню участь у реалізації важливих проєктів ядерної галузі України. Інформаційними партнерами виступили телеканал «ПравдаТУТ», радіостанція «Громадське радіо», науково-популярний лекторій Scientific Meetings («Наукові зустрічі»), журнал «Енерготехнології та ресурсозбереження», всеукраїнська газета для науковців та освітян «Світ» і Telegram-канал Ради молодих вчених НАН України.

У конференції взяли участь представники Міністерства енергетики України, фахівці Інституту проблем безпеки атомних електростанцій НАН України, Національного наукового центру «Харківський фізико-технічний інститут», Інституту ядерних досліджень НАН України, Інституту газу НАН України, Інституту геохімії навколишнього середовища НАН України, Інституту кібернетики ім. В. М. Глушкова НАН України, Інституту металофізики ім. Г. В. Курдюмова НАН України, Інституту досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України й інших провідних наукових установ Національної академії наук України, а також ДП «НАЕК «Енергоатом» та українських атомних електростанцій, Державного науково-технічного центру з ядерної та радіаційної безпеки, Національного університету «Одеська політехніка», Сумського державного університету, Бізнес-школи Даремського університету (Велика Британія), Університету Технологічного інституту Онтаріо (Технологічний університет Онтаріо, Канада), Центру досліджень та

інновацій Pro-Akademia (Польща), Спільного офісу підтримки проєктів Європейської Комісії з ядерної безпеки в Україні, Українського національного комітету Міжнародної ради з великих електричних систем (CIGRE), компаній Atomic Enterprises (США), Technetics Group France (Франція), LOKMIS (Литва), ПрАТ «СНВО “Імпульс”», ТОВ «Енергобезпека Груп», ТОВ «Сістем Графіт Компані», ТОВ «Аргус Сервіс», ТОВ «Науково-виробниче підприємство «Атомкомплексприлад», інших підприємств і організацій галузі.

Перед початком конференції відбулось урочисте підписання меморандуму між ДП «Державна паливна компанія “МАСМА”» (підписант – виконувач обов’язків директора О. Ярошенко) й Інститутом газу НАН України (підписант – директор доктор технічних наук, професор Г. Жук) під егідою Міністерства енергетики України (представник – заступник міністра М. Колісник) про співпрацю у напрямі реалізації пілотного проєкту з розроблення базових засад корпоративної звітності щодо викидів парникових газів і забруднень у довкілля і формування ефективних стратегій декарбонізації газовидобувних компаній відповідно до Зеленої угоди Європейського Союзу (EU Green Deal).

У межах конференції – на її пленарному засіданні і секційних панелях – учасники представили понад 40 фахових доповідей, в яких велику увагу приділили питанням функціонування атомної галузі з урахуванням російської військової агресії в Україні та перспективам подальшого розвитку атомної енергетики і новим науковим розробкам.

Представники підприємств, установ та організацій, які з початком воєнних дій опинилися в окупації та зазнали обстрілів і пошкоджень унаслідок дій російських агресорів, на пленарному засіданні оцінили наслідки і загрози, зумовлені війною. Обговорювалися також питання готовності атомних електростанцій та інших підприємств атомно-промислового комплексу до роботи в умовах воєнних дій і забезпечення належного рівня їхньої безпеки.

Директор Національного наукового центру «Харківський фізико-технічний інститут», академік М. Шульга розповів про наслідки російського вторгнення в Україну, особливо для наукових організацій і про наукову роботу очолюваного ним Центру в цей складний час.

Директор Інституту проблем безпеки атомних електростанцій НАН України, академік А. Носовський у своїй доповіді «Щодо впровадження інноваційних технологій в ядерну галузь України» окреслив перспективи розвитку ядерної енергетики в Україні для виконання планів Енергетичної стратегії України до 2035 р.; зауважив, що нині НАЕК «Енергоатом» готує техніко-економічне обґрунтування будівництва на майданчиках українських атомних електростанцій енергоблока з реакторною установкою AP1000 компанії Westinghouse; розглянув можливості впровадження в Україні малих модульних реакторів (ММР); підкреслив необхідність розвитку наукового супроводу робіт в ядерній енергетиці України, зокрема за проєктом «Український енергоблок».

Професор Технічного університету Онтаріо (Канада), іноземний член НАН України І. Піоро розповів про сучасний стан атомної енергетики у світі.

Ветеран атомної енергетики, Заслужений енергетик України В. Шендерович виголосив доповідь «Питання підвищення готовності АЕС в умовах воєнних дій», в якій наголосив на необхідності створення єдиного офіційного каналу інформування про стан атомної енергетики в Україні.

Завідувач відділення атомної енергетики Інституту проблем безпеки атомних електростанцій НАН України, доктор технічних наук В. Борисенко представив «Порівняльний аналіз техніко-економічних показників сучасних ядерних енергоблоків», відзначивши переваги та недоліки перспективних типів реакторних установок.

Інженер-технолог ПрАТ «СНВО “Імпульс”» О. Трофименко розповів про ImCore – перший український розрахунковий комплекс для систем внутрішньореакторного контролю атомних електростанцій.

Головний інженер ВП «Науково-технічний центр» ДП «НАЕК “Енергоатом”», кандидат технічних наук О. Годун виголосив доповідь «Підходи до впровадження SMR у короткостроковій перспективі» (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 13.10*).

У Варшаві (Польща) 5–6 жовтня 2022 р. відбувся Міжнародний семінар «Радіаційні ризики для екології України: результати довоєнних досліджень та виклики сьогодення». Захід організували Інститут радіоактивності доквілля Університету Фукусіми (Японія), Національна академія наук України та Національний центр ядерних досліджень (Польща).

Участь у семінарі взяли представники Японського науково-технологічного агентства (JST), Японського агентства міжнародного співробітництва (JICA), Інституту радіоактивності доквілля Університету Фукусіми (IER), Університету Цукуби, Національного центру ядерних досліджень (Польща), Університету Берклі (США), а також інститутів і наукових установ Великої Британії, Швеції та інших країн. Від України на семінарі були присутні представники Державного агентства України з управління зоною відчуження, Інституту проблем безпеки атомних електростанцій НАН України, ДСП «Екоцентр», Чорнобильського заповідника, Державної інспекції ядерного регулювання України, Національного університету біоресурсів і природокористування України, Українського гідрометеорологічного центру.

Від імені Національної академії наук України учасників семінару привітав директор Інституту проблем безпеки атомних електростанцій НАН України, академік А. Носовський. У своїй промові він зазначив, що Академія й академічні установи та підприємства продовжують працювати і виконувати свої функції в умовах воєнного стану; закликав міжнародні наукові

організації, всю світову наукову спільноту долучитися до засудження варварської агресії з боку Росії; подякував науковцям із Польщі, Японії, США, Великої Британії, Німеччини й інших країн за гуманітарну, матеріальну і технічну допомогу українським науковим установам і окремим співробітникам у дуже складний для української науки час.

Головною темою семінару стали наслідки окупації Чорнобильської зони відчуження російськими терористичними військами. Обговорювалися також можливі сценарії та дії з відновлення територій Чорнобильської зони відчуження, що зазнали руйнувань і пошкоджень, зокрема можливості відновлення та розвитку досліджень щодо перетворення об'єкта «Укриття» на екологічно безпечну систему.

Академік А. Носовський представив на цьому зібранні дві доповіді – «Наукові проблеми, що потребують вирішення на шляху до перетворення об'єкта “Укриття” на екологічно безпечну систему» і «Прояви російського ядерного тероризму в Україні».

Ще один представник Інституту проблем безпеки атомних електростанцій НАН України, завідувач відділу радіаційної екології цієї академічної наукової установи, доктор технічних наук М. Талерко виголосив доповіді з тем: «Методи оцінки екологічних втрат, спричинених війною, зокрема на територіях радіаційного ураження, які розробляються в Україні за координацією Оперативного штабу» і «Моделювання лісових пожеж у Чорнобильській зоні відчуження, виконане за допомогою моделі атмосферного перенесення домішок LEDI».

Під час семінару співробітник Університету Берклі (США) Д. Гекла (Jake Necla) передав технічну допомогу для Інституту проблем безпеки атомних електростанцій НАН України та Чорнобильської атомної електростанції – наукове обладнання.

Крім того, в межах семінару відбулося п'яте засідання Спільного координаційного комітету за проектом SATREPS – з теми «Покращення радіаційного контролю навколишнього середовища та законодавчої бази в Україні для екологічної реабілітації радіоактивно забруднених територій», – на якому науковці представили результати своїх досліджень. У спільному японсько-українському проєкті SATREPS Інститут проблем безпеки атомних електростанцій НАН України є одним із партнерів-реципієнтів.

Інститут висловлює щирі вдячність польським колегам, а також японським колегам, які продовжують фінансувати проєкт SATREPS, спільно з українськими вченими виконують дослідження в Чорнобилі та змогли організувати міжнародний семінар у Варшаві, що продемонстрував підтримку України міжнародним науковим співтовариством під час російської військової агресії (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 14.10).

Наукові видання НАН України

Вийшов друком черговий випуск всеукраїнської газети для науковців та освітян «Світ» (№ 37–38 (1217–1218) за жовтень 2022 р.)

стор. 1 – авторська колонка головного редактора видання Л. Остролуцької «Ніщо не завадить перемозі України. Ні фейкові референдуми, ні “часткова” мобілізація, ні безсилі погрози»;

стор. 2 – хроніки українського спротиву «Війна. Вистояти і перемогти» (12–20 вересня 2022 р.);

стор. 3 – інформація про ювілейну конференцію ректорів і президентів європейських технологічних університетів «Радяться технологічні університети Європи»; стаття журналіста Д. Шулікіна про скорочення фінансування у галузях освіти і науки у держбюджеті–2023 «Що рік бюджетний нам готує»;

стор. 4–6 – статті журналістів С. Галати, Д. Шулікіна і Л. Остролуцької про три дні міжнародного семінару «Відновлення науки, освіти та інновацій в Україні» (про досвід реформування науки в інших країнах, думки та плани щодо збереження української науки, найкращі практики фінансування наукових досліджень в Європі; інновації в освіті та їхній вплив на економічний поступ держави);

стор. 7 – стаття журналіста Н. Кулик «Велике відновлення: зберегти тепло» – про прийдешній опалювальний сезон в Україні;

стор. 8 – інформація про відзначення мужніх і незламних українських освітян Національною премією Global Teacher Prize Ukraine; розповідь про студента фізико-математичного факультету Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» І. Клименка, що отримав звання найкращого студента світу і 100 тис. дол. на впровадження свого винаходу – робота для розмінування (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 12.10*).

Астрономічна наука

У Головній астрономічній обсерваторії (ГАО) НАН України (Київ) 25–26 жовтня 2022 р. традиційно святкуватимуть «Астроосінь у Голосієві» – у змішаному режимі з дотриманням передбачених умовами воєнного стану заходів. Організатори – дирекція та Рада молодих учених Обсерваторії.

ПРОГРАМА

25 жовтня 2022 р.

Наукові читання, присвячені основним досягненням світової астрономічної науки та астрономічних установ України

11:00–11:10 –	Відкриття	читань
11:10–13:00 –	Запрошені	доповіді
13:00–14:00 –		Перерва
14:00–16:00 –	Запрошені	доповіді
16:00–18:00 –	Голосіївські забаганки в дружньому колі	

26 жовтня 2022 р.

Загальнонаукові читання «Все про астрономію та космічні дослідження»

10:00–12:10 – Земля та планети Сонячної системи стають все ближчими до нас. Виступи гостей та молодих учених ГАО НАН України. Чи є прогрес у розумінні картини Всесвіту (від його початку та до сьогоднішнього)?

12:00–13:00 – Спілкування за чашкою чаю та кави (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 13.10*).

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

Т. Дубас, заввідділу НЮБ НБУВ

Аналіз досвіду видавничої діяльності національних бібліотек країн Балтії

Стаття присвячена актуальним питанням видавничої діяльності національних бібліотек країн Балтії. На прикладі видавничої діяльності Литовської національної бібліотеки імені Мартінаса Мажвідаса, Національної бібліотеки Латвії, Національної бібліотеки Естонії розглянуто особливості виробництва видавничих продуктів у процесі забезпечення інформаційних потреб користувачів. Акцентовано увагу також на проєктах і перспективах розвитку національних бібліотек. Показано місце національних бібліотек у сучасній інфраструктурі бібліотечно-бібліографічних установ. Виявлено, що зазначені бібліотеки ведуть активну дослідницьку діяльність, результати якої оприлюднюються та публікуються, зокрема, у наукових виданнях власного виробництва. Дослідження стосуються бібліотечної системи держав: їх історичний розвиток, нинішній стан, історія національної бібліотеки з погляду розвитку людства і технологій, зміни видавничої системи. З'ясовано, що якість видань забезпечується міжнародними редакційними колеґіями, до складу яких входять дослідники з Литви, Латвії, Естонії та інших країн, спеціалісти у відповідних галузях.

Ключові слова: національні бібліотеки, видавнича діяльність, електронні видання, бібліотечні продукти, вебсайт.

Актуальність проблеми. У період інформатизації, в умовах розвитку інформаційно-комунікаційних технологій бібліотечна система зазнає суттєвої зміни моделі. Нова модель означає трансформацію бібліотеки з бібліотеки, що працює на базі книжкового фонду та традиційного довідково-пошукового апарату, у бібліотеку, яка має фонд у цифровому форматі та повний комплекс інформаційно-комп'ютерних технологій. Формується модель бібліотеки, коли вона стає і виготовлювачем, і видавцем. У фокусі нашої уваги національні бібліотеки, що нині активно розвивають власну видавничу діяльність, спостерігається зростання темпів збільшення кількості електронних продуктів, друкованих видань, що посилюють роль бібліотеки як суб'єкта інформаційних відносин. Водночас прискорення процесу інформатизації суспільства створило нові умови діяльності бібліотек у світі, що швидко змінюється. Розпочалася трансформація бібліотек від книгосховищ до бібліотечно-інформаційних центрів, зросли темпи подолання стереотипів та традиційного консерватизму бібліотечної справи [1, с. 12].

У діяльності національних бібліотек країн Балтії проявляється та сама закономірність – старі традиційні ресурси залишаються, але з'являються нові технології, розвивається видавнича діяльність. Про це теоретично йдеться у нас, в Україні, але підтверджується і теоретично у країнах Балтії. Учені не тільки писали на цю тему, а й досліджували її практично. Зазначимо, що поряд із традиційним бібліотечним обслуговуванням бурхливо розвивається і електронне. Так, В. Грігас і Д. Жімеліс (Vincas Grigas, Darius Žiemelis) зазначали, що у 2020 р. Національна бібліотека імені Мартінаса Мажвідаса оновила стратегію видання наукових журналів та поширення їх змісту. Одним з результатів цього оновлення стала поява нового періодичного наукового журналу «Релевантне завтра» (лит. Aktualu rytoj), а саме його том 1(19). Журнал не лише продовжує традицію наукового видання Національної бібліотеки, але також знаменує його оновлення, видається в електронному вигляді [2].

Р. Варнієне-Янссен та Ю. Купрієне (Regina Varnienė-Janssen, Jūratė Kuprienė) у своєму дослідженні визначили напрями, цілі й методологічні можливості впровадження парадигми пов'язаних відкритих даних у бібліотечному секторі. Ними проаналізовано найкращі практичні ініціативи пов'язаних відкритих даних, реалізовані в закордонних бібліотеках, що підтверджують важливість інвестування в інтегровані інформаційні послуги [3].

М. Апеніте (Māriete Apenīte) констатує, що бібліотекам потрібно шукати нові можливості для відображення змісту та форми різноманітних інформаційних ресурсів, адже швидкий розвиток інформаційних технологій і різноманітних інформаційних ресурсів в інтернет-середовищі, оцифрування культурної спадщини та пов'язані дані істотно впливають на необхідність змін у бібліотечній діяльності. Вчена розглядає основні проблеми та переваги впровадження фасетного застосування предметної термінології (FAST) у Національній бібліотеці Латвії, описує, як заголовки форм/жанрів

приймаються FAST для різних інформаційних ресурсів у Національній бібліотеці Латвії [4].

Національні бібліотеки посідають вагоме місце в сучасній інфраструктурі бібліотечно-бібліографічних установ. Як наголошує академік О. Онищенко, «у комплексі з новими державотворчими процесами протягом 90-х років реалізується одна з найважливіших функцій держави в галузі науки, освіти, культури – створення національних установ, серед яких національні бібліотеки посідають пріоритетне місце. Державній бібліотеці Міністерства культури України постановою Верховної Ради України № 3158-ХІІ від 3.05.93 р. надається статус Національної парламентської бібліотеки України <...>; Центральній науковій бібліотеці ім. В. І. Вернадського НАН України Указом Президента України № 244/96 від 05.04.1996 р. повертається статус і назва “Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського”<...>» [1, с. 14].

Саме національні бібліотеки, як великі інформаційні центри, найбільшою мірою «відчувають проблематику інформаційного прогресу, активно включаються в процес осмислення реалій сьогодення та трансформацію інформаційних процесів» [5, с. 104]. З цього погляду ґрунтовне наукове дослідження представлено в колективній монографії «Національні інформаційні ресурси як інтегративний чинник вітчизняного соціокультурного середовища» [5], зокрема показано місце національних бібліотек у структурі національної інформаційної діяльності, розкрито важливу роль у забезпеченні відкритості й доступності інформації для сучасного суспільства. «Виконання національними бібліотеками своєї місії передбачає відбір і збереження важливої для розвитку нації інформації та розширення доступу до бібліотечного фонду. В умовах поширення електронних технологій у цих аспектах перед національними бібліотеками відкриваються нові можливості, але водночас постають і нові завдання. Можливості пов’язані з функціонуванням бібліотечних веб-сайтів і оцифруванням фондів, що дає змогу надати доступ не лише до бібліографічної та повнотекстової, а й до мультимедійної інформації, також зробити інформацію, доступ до якої традиційно був локалізований, широкодоступною та здійснювати охоплення аудиторії в національному масштабі», – зазначають вчені [5, с. 94].

Про важливе місце національної бібліотеки у забезпеченні права людини на інформацію наголошує О. Натаров: «Досвід НБУВ показує, що в умовах стрімкого розвитку інформаційного суспільства саме національна бібліотека як мультиресурсний, мультисервісний центр інтеграції, опрацювання та цілеспрямованого поширення інформації, здатна максимально задовольнити стрімко зростаючі інформаційні потреби сфер науки, освіти, культури, державного управління, інноваційного поступу України» [6, с. 774].

Для дослідників становить значний інтерес досвід видавничої діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, результати досліджень оприлюднюються в численних публікаціях

О. Онищенко, Л. Дубровіної, В. Горового. Після здобуття Україною незалежності надзвичайно важливим було надання дозволу науковим установам розвивати видавничу діяльність та самим визначати наукову продукцію. Установам було надано дозвіл на видання монографій, збірників і матеріалів конференцій поза академічним видавництвом без будь-яких обмежень за рішеннями вчених рад установ, почався процес розширення присутності наукової продукції, у тому числі електронної, у соціальних мережах, розвиток нових форм видавничої діяльності.

В аспектах соціальних комунікацій бібліотека та її видавнича продукція визначається як саморегульована система, що працює як процес взаємодії між користувачами та бібліотекою і суспільством у цілому. Зв'язки, що утворюються в результаті цих процесів, впливають на розвиток бібліотеки як соціального інституту, визначають місце й роль бібліотек у суспільстві, її трансформаційної функції. Як зауважує професор В. Горовий, «бібліотечні установи мають удосконалити з урахуванням вимог сьогодення стратегії комплектування інформаційними ресурсами, удосконалити форми інформування потенційних користувачів про наявні ресурси (розвиток електронних каталогів, видання тематичних реферативних матеріалів, організація власної інформаційно-аналітичної та наукової діяльності, спрямованої на розкриття фондів, виявлення нових закономірностей розвитку інформаційних процесів у суспільстві і використання їх у практичній діяльності тощо)» [7, с. 181].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми трансформації сучасної бібліотеки розглядала А. Чачко [8, 9]. І. Давидова обґрунтувала оригінальну концепцію бібліотеки як виробничої системи на етапі формування ринку інформаційних продуктів, визначила специфіку бібліотечно-інформаційного виробництва та головні вектори його розвитку [10, 11].

К.-Р. Конт (Kate-Riin Kont) у своїх дослідженнях оцінює появу в епоху інтернету нових можливостей для публікації наукової інформації та створення доступу до неї. «Широке використання інформаційно-комунікаційних технологій, легкість і швидкість доставки інформації, зростання доступності та безмежного поширення інформації дали підстави говорити про інтеграцію бібліотеки в інформаційне суспільство <...> Бібліотеки є важливими установами державного сектору у створенні онлайн-контенту, а також у наданні інформаційних послуг. Хоча робоче обладнання змінилося в електронному середовищі, зміст роботи – купівля та посередництво інформації – залишається незмінним» [12].

І. Еенмаа (Ivi Eenmaa) досліджує історію національних бібліотек країн Балтії у перший період незалежності та їхню діяльність в умовах сучасної інформатизації. Учена ґрунтовно розглядає питання організації, послуг та колекції кожної бібліотеки. У 1992 р. три національні бібліотеки підписали угоду про співпрацю, щоб допомогти подолати такі проблеми, як брак книг та комп'ютерних технологій [13].

Інформаційні продукти бібліотек, їх специфіку, різновиди, особливості підготовки доволі ґрунтовно досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені і практики бібліотечно-інформаційної сфери діяльності, зокрема Л. Дубровіна [14, 15], В. Горовий [7, 16], О. Воскобойнікова-Гузєва [17], Т. Добко [18], Ю. Діденко, А. Радченко [19], В. Бондаренко, О. Пестрецова [20], О. Натаров [21], Н. Тарасенко [22], І. Терещенко [23], Ю. Столяров [24].

Розгляду формування окремих нових видів видавничої продукції у бібліотеках присвячено розвідки Л. Дубровіної. Так, вона аналізувала видання в галузі кодикології Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського [25]. Нею ж висвітлювалося питання про формування окремих довідкових видань нового покоління як виду науково-інформаційної продукції, зокрема звертала увагу на нове трактування та змістове наповнення архівних і бібліотечних путівників, які створювали внаслідок ґрунтовної науково-дослідної роботи з фондами [15].

Досліджуючи виробництво власних інформаційно-аналітичних продуктів Службою інформаційно-аналітичного забезпечення Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, В. Горовий наголошує, що воно здійснюється в режимі «інформація – на базі інформації»: «...Другий напрям дистантного обслуговування користувачів пов'язаний з організацією власного інформаційного виробництва бібліотеками, виготовленням інформаційно-аналітичних продуктів у режимі “інформація на базі інформації” <...> Цей напрям діяльності бібліотечних установ перебуває в процесі становлення. На сьогодні в ньому відбувається розгалуження щонайменше на два напрями: виробництво інформаційних, інформаційно-аналітичних та аналітичних продуктів, орієнтованих на масового користувача, і продуктів, що замовляються сферою корпоративних користувачів, вузькотематичного призначення. Виробництво останньої категорії продуктів є важливим напрямом входження бібліотечної системи в інформаційні ринкові відносини» [7, с. 219]. Виявлено, що на базі впровадження електронних технологій набуває усталеності і певна жанрова різноманітність електронних продуктів.

В. Бондаренко і О. Пестрецова детально розглядали питання професійного використання новинних агрегаторів як одного з етапів відбору інформаційних ресурсів у процесі підготовки інформаційно-аналітичних продуктів [20, с. 238].

Ю. Діденко та А. Радченко наголошували на важливій складовій науково-видавничої справи НАН України, «якій останнім часом приділяється усе більше уваги як на рівні держави, так і на рівні конкретних установ <...> є підготовка і випуск наукових періодичних видань – журналів, збірників наукових праць, часописів, альманахів тощо, а також оприлюднення статей у науковій періодиці інших установ і держав» [19, с. 117].

Досліджено, що в процесі трансформації видавничої діяльності бібліотеки характеру видавничої продукції набувають також електронні ресурси та бази даних, тексти сайтів бібліотеки, а також публікація цифрових ресурсів.

Як зазначає Н. Тарасенко, «з огляду на комплексний характер представленої інформації (електронні каталоги, повнотекстові бази даних, інформаційно-аналітичні матеріали тощо), яка може бути використана багаторазово, вебсайт бібліотеки можна охарактеризувати як багаторівневий комплексний інтегрований бібліотечно-інформаційний продукт» [22].

В умовах розвитку електронних технологій поліпшується якість бібліотечних видань, активно впроваджується підготовка та випуск електронних видань. Зокрема аналіз сучасного стану видавничої діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського показує широку жанрово-видову палітру бібліотечних видань, щорічно на видавничо-поліграфічній базі НБУВ видаються колективні та індивідуальні монографії, збірники документів і матеріалів, збірники наукових праць, бібліографічні, довідкові, науково-інформаційні видання, науково-методичні видання; журнали. Нині на високому рівні здійснюється видавнича діяльність бібліотеки.

О. Натаров у своїх дослідженнях розглядає роль інформаційно-аналітичних продуктів бібліотек у сфері популяризації науки, розкриває потенціал бібліотечного інформаційно-аналітичного продукту як засобу популяризації науки на прикладі практики інформування громадськості та владних структур про ситуацію у науковій сфері України Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади, структурного підрозділу Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського [21].

Мета дослідження – розкрити зміст видавничої діяльності зарубіжних національних бібліотек в умовах цифровізації світового суспільства. Проаналізувати їхній позитивний досвід виробництва бібліотечних продуктів.

Методологія дослідження ґрунтується на аналізі та синтезі інформації щодо процесів виготовлення й виробництва бібліотечної продукції національних бібліотек країн Балтії та її місце в сучасному інформаційному просторі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглянемо, яким чином організовано виробництво інформаційних видань у національних бібліотеках країн Балтії.

Литовська національна бібліотека імені Мартінаса Мажвідаса (лит. Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka) – національна культурна та інформаційна установа, яка веде активну діяльність у сферах поширення інформації, культури, науки та освіти, здійснює бібліотечну й видавничу діяльність та забезпечує реалізацію національної інформаційної політики, що входить до її компетенції [26]. Виконує також функції парламентської бібліотеки, депозитної бібліотеки Європейського Союзу, Світового банку, МАГАТЕ та ряду інших міжнародних організацій.

Обсяг досліджень, які проводить Литовська національна бібліотека імені Мартінаса Мажвідаса, охоплює, зокрема, дослідницьку діяльність у сфері інформації та комунікації: складання бібліографічних покажчиків;

підготовка рідкісних видань, рукописів та інших значущих джерел до видання та їх перевидання; збір даних для різноманітних досліджень з публічної інформації та комунікації; збір даних для дослідження видавничої справи та читання; універсальні аспекти видавничої справи та соціології читання; стандартизація різноманітних процесів бібліотечної справи та збереження художнього тексту, а також методичної діяльності. Дослідження стратегій суспільних комунікацій та інформаційної політики є одним з найновіших напрямів, схвалених національною бібліотекою. Цей напрям включає дослідження інформаційних та комунікаційних стратегій, що застосовуються різними зацікавленими групами, що виникають у періоди напруженості та кризи, а також дослідження інформаційної політики й публічної комунікації на тлі громадянських або військових конфліктів та у контексті дипломатичних переговорів, пов'язаних зі зміною клімату. Дослідження в галузі видавничої та бібліотечної справи стосуються бібліотечної системи Литви: її історичний розвиток, її нинішній стан, функціональні завдання й завдання, пов'язані з її сферою діяльності, це такі теми, як литовська інтегрована бібліотечна інформаційна система як модель інформаційної та медіаграмотності користувачів, моделювання бібліотечної статистики, зміни видавничої системи та статистики.

Відповідно до Закону про бібліотеки Литовської Республіки № I-920 від 06.06.1995 р., у якому йдеться, що національною бібліотекою розробляється Литовська інтегрована бібліотечна інформаційна система (ЛІБІС), видавнича діяльність включає підготовку методичних посібників, пов'язаних з агрегуванням, збереженням, пошуком і просуванням інформації та розвитком. У Законі зазначено, що національна бібліотека виконує такі функції як підготовку та видання Литовської державної поточної та національної ретроспективної бібліографії, бібліографічних показників різних галузей науки, складає зведені каталоги та бази даних; бере участь у підготовці проєктів литовських та міжнародних стандартів у галузі бібліотек, документації та інформації, бібліографії та посилай, архівів і документів, інформаційних наук та видавничої справи, готує та подає на затвердження міністру культури проєкти нормативно-правових актів, що встановлюють обов'язковість застосування литовських стандартів у бібліотеках, а також контролює застосування литовських стандартів [27].

Водночас багато зусиль і ресурсів потребує бібліографічна робота в бібліотеці: складання національно-персональних, періодичних і поточних реконструктивних і анотованих бібліографічних показників, опис знахідок у фондах бібліотеки та колекцій, що поповнюються, за підсумками такої копіткої роботи публікуються результати бібліографічних досліджень.

Щорічно бібліотека готує до видання велику кількість цінних неопублікованих старовинних рукописних видань: спогадів, нотаток, листів, добірок листів, щоденників, етнографічних добірок і важливих документів, виявлених в архівах. Проводиться дослідження історії виникнення та редагування деяких видань.

У затвердженому науковою радою бібліотеки Плані наукових досліджень Литовської національної бібліотеки імені Мартінаса Мажвідаса на 2021–2023 рр. (URL: <https://www.lnb.lt/en/research/research/the-2021-23-research-action-plan>) викладено 112 тем, у тому числі 112 категорій дослідницької діяльності, серед тем дослідження – інтегрована бібліотечна інформаційна система Литви як модель інформаційної та медіаграмотності користувачів; інформація та документація, зміна нормативних документів та термінології; інформаційна політика в умовах соціальних, політичних та економічних криз; зміна видавничої системи та статистики.

«Для публікації результатів робіт з наукових досліджень використовуються наукові конференції, що проводяться в Литві та за кордоном, видаються монографії та збірники наукових статей з питань аналізу діяльності бібліотек, друку та бібліотечної статистики, зведення псевдонімів, видання бібліографії поточних видань та видань литовської еміграції, відгуки не тільки в нашій країні, а й за кордоном. Разом з іншими бібліотеками Литви ми успішно продовжуємо складання та видання Литовської національної бібліографії, формування бази даних національної бібліографії», – наголошує директор Литовської національної бібліотеки імені Мартінаса Мажвідаса В. Гудайтис [28].

Останнім часом бібліотека успішно розвиває видавничу діяльність, з 2004 р. видає міждисциплінарний журнал, рецензований міжнародною редакційною радою, «Парламентські дослідження» (лит. Parlamento studijos: mokslo žurnalas) (URL: <https://journals.lnb.lt/parliamentary-studies/about>). Мета цього видання (головний редактор – член докторського комітету з комунікацій та інформаційних наук, професор, доктор А. Вайшніс) – заохочення досліджень у галузі демократичного управління, парламентаризму та політичної культури. Періодичність видання – два томи на рік. Статті публікуються литовською та англійською мовами. Опублікованим статтям надаються DOI (Литовська національна бібліотека імені Мартінаса Мажвідаса є членом CrossRef). (рис. 1).

Рис. 1. Вебсторінка наукового журналу *Parlamento studijos*
 Джерело: <https://journals.lnb.lt/parliamentary-studies/issue/view/no30>

Будучи парламентською бібліотекою з 1991 р., національна бібліотека пропонує дослідникам подавати тексти з найбільш актуальних питань, пов'язаних з політичними дослідженнями, законодавством (правом), економікою, риторикою та комунікацією. Це зміцнює поле парламентських досліджень, а також можливість для постійного відновлення дискусій з проблемних питань. Такі наукові публікації мають допомогти знайти відповіді як на національному, так і на міжнародному рівні на виклики та навіть погрози перед парламентською демократією. У журналі «Парламентські дослідження» публікуються статті, присвячені історичним, правовим і мовним традиціям національного та європейського парламентаризму й проявам суспільно-політичного життя. «Парламентські дослідження» – журнал відкритого доступу, основна увага в ньому приділяється статтям з політичних досліджень, історії, соціології, права, інформації, лінгвістики та інших соціальних і гуманітарних дисциплін, а також презентацій конференцій, навчальних матеріалів, публікацій джерел, опитування та оглядів, пов'язаних з парламентськими дослідженнями. Редколегія журналу дотримується рекомендацій Комітету з публікаційної етики (COPE), встановлених для редакторів, рецензентів та авторів. Затверджені редколегією журналу вимоги до авторів пропонуються в рубриці «Матеріали / Посібник для авторів».

Цікавою є історія створення журналу. У лютому 2004 р. на круглому столі вчених і політиків, що відбувся в Сеймі, про недостатність парламентських досліджень з історичних та актуальних питань було висунуто ідею спеціалізованого журналу. 14 травня 2004 р. міжвідомче рішення про заснування дослідницького журналу, присвяченого вивченню парламентаризму, було підписано керівниками п'яти науково-дослідних установ у Вільнюсі: Інституту литовської мови, Литовського інституту

історії, Національної бібліотеки Литви, Вільнюського педагогічного інституту (пізніше перейменований на Литовський університет педагогічних наук) та Литовського юридичного університету (пізніше перейменований на Університет Миколаса Ромеріса) та затверджено Колегією Сейму Литовської Республіки. Політики рекомендували, щоб журнал видавався національною бібліотекою (хоча перший номер був виданий видавництвом Valstybės žinios), щоб зробити його несприйнятливим до будь-якого політичного впливу. Таким чином, видавцем журналу стала національна бібліотека, що діє відповідно до Закону про бібліотеки Литовської Республіки як парламентська бібліотека. Назву журналу запропонував, а його початкову концепцію підготував доктор Андрюс Вайшніс (1997–2006 рр. – начальник відділу зв'язків із громадськістю Канцелярії Сейму Литовської Республіки). З початку свого видання (перший номер вийшов у червні 2004 р.) журнал випускається у двох версіях: електронної та друкованої. Електронний формат оновлено в січні 2021 р.

Також бібліотека видає науковий журнал «Актуально завтра» (лит. Aktualu rytoj: mokslo žurnalas) (URL: <https://journals.lnb.lt/relevant-tomorrow>). Журнал (головний редактор – професор, доктор Вінцас Грігас) висвітлює кілька дисциплін: медійно-інформаційна грамотність, безпека інформаційного середовища, процеси комунікації (політичної комунікації), оцифрування та цифрова видавнича справа, бібліотечна справа та бібліографія, методологія інформаційних наук (рис. 2).

Для досягнення академічного діалогу та міждисциплінарних зв'язків у журналі публікуються не лише дослідження з вищезгаданої тематики, а й статті із соціології, історії та політології. У ньому також публікуються огляди та анотації наукових монографій і досліджень, опублікованих у Литві та за кордоном, які мають відношення до тематики журналу. Періодичність видання – один том (два випуски) на рік. Статті публікуються литовською та англійською мовами. Опублікованим статтям надаються DOI (як зазначалося вище, Литовська національна бібліотека імені Мартінаса Мажвідаса є членом CrossRef).

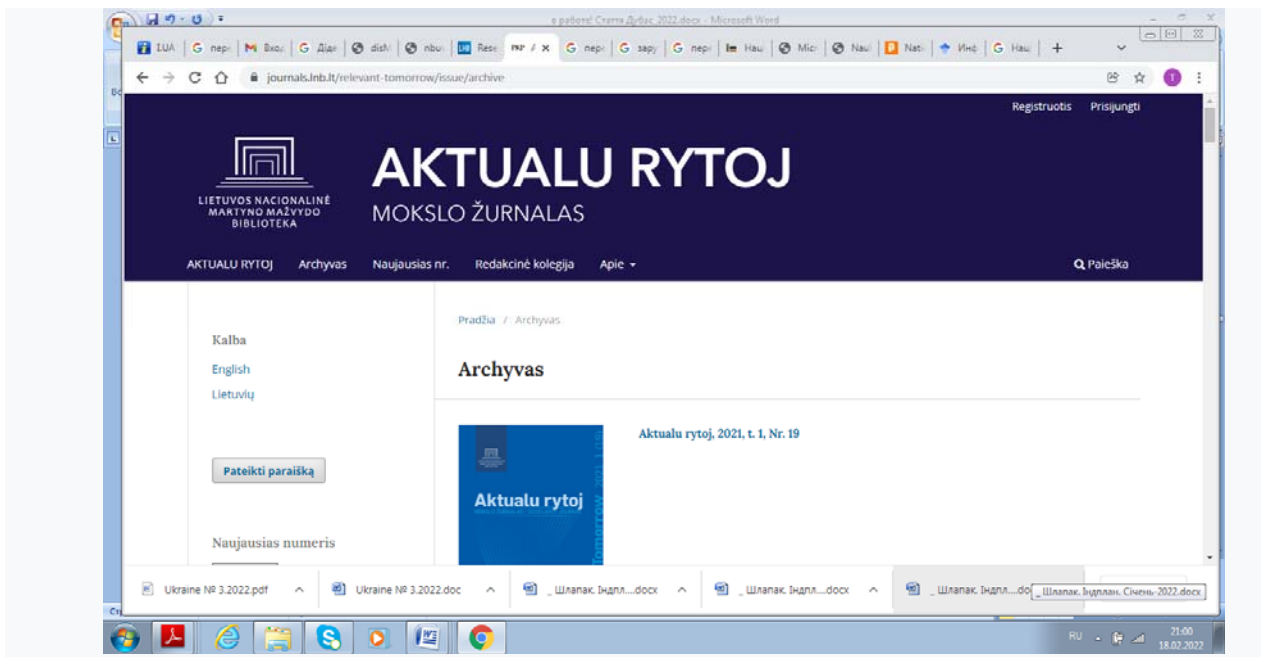

Рис. 2. Вебсторінка наукового журналу *Aktualu rytoj*
Джерело: <https://journals.lnb.lt/relevant-tomorrow/issue/archive>

Це періодичне видання є журналом відкритого доступу. Весь його контент можна безкоштовно переглядати, завантажувати, копіювати, розповсюджувати, роздруковувати, шукати та посилатися на повні тексти статей, опублікованих у цьому журналі, без попереднього дозволу видавця або автора. Журнал використовує подвійне сліпе рецензування, що означає, що особистість рецензента та автора прихована від рецензентів, і навпаки, протягом усього процесу рецензування.

Видається також збірник наукових статей «Бібліотечні дослідження у Литві» (лит. *Vibliotekų tyrimai Lietuvoje: mokslinių straipsnių rinkinys*).

Національна бібліотека Латвії (лат. *Latvijas Nacionālā bibliotēka*) (URL: <https://www.lnb.lv/lv>) є державною установою культури національного значення, підконтрольною Міністерству культури, що діє відповідно до Закону «Про Національну бібліотеку Латвії», Постанови Кабінету Міністрів України № 436 від 30.05.2006 р., найбільшою бібліотекою та головним закладом пам'яті в країні. Це важливий академічний ресурс для досліджень. Треба зазначити, що сьогодні бібліотека відіграє важливу роль у розвитку латвійського інформаційного простору, допомагає при забезпеченні доступу в інтернет для жителів і підтримки наукових досліджень та безперервної освіти.

Колекція національної бібліотеки охоплює всі галузі знань, основним профілем яких є соціальні та гуманітарні науки. Бібліотека є центром теоретичних досліджень і практичного аналізу діяльності латвійських бібліотек, діє як центр системи міжбібліотечного абонементу Латвії, надає бібліотечні та інформаційні послуги Сейму (парламенту), а також впроваджує стандартизацію бібліотечного сектору. Від самого початку

головним завданням бібліотеки була національна бібліографія [29]. З 1950 р. бібліотека почала видавати «Хроніку журналів та газетних статей».

Відповідно до Закону «Про Національну бібліотеку Латвії» від 16 грудня 1992 р., «Латвійська національна бібліотека (НБЛ) є загальнодоступною універсальною академічною бібліотекою, яка слугує інтелектуальному розвитку всього народу; є зберігачем усіх друкованих видань Латвійської Республіки, творцем національних бібліографічних ресурсів та центром розвитку системи Державної бібліотеки; є складовою національного надбання Латвійської Республіки <...> Латвійська національна бібліотека збирає, узагальнює та аналізує професійну інформацію про бібліотечний сектор, реалізує ініціативу зі стандартизації бібліотечних процесів, бере участь у впровадженні основних напрямків бібліотечної діяльності в державі, надає допомогу публічним бібліотекам, а також щодо бібліотек, які не мають власних методичних центрів. Латвійська національна бібліотека здійснює науково-дослідну роботу у галузі бібліотечної справи, бібліографії та книгознавства» [30].

Нині перед бібліотекою постали завдання розвитку науково-дослідних напрямів, пов'язаних з електронним середовищем та змістом, а саме: збір та організація даних, так званий національний тезаурус, репрезентація та перенесення даних (семантична мережа), комунікативні дослідження (дослідження з візуалізації інформації), зміна парадигми наукової комунікації, у тому числі електронні публікації, Open Access, Open Data та оцифрована культурна спадщина (оцифрування, довгострокове зберігання, доступ, корпус латиської мови), а також створена в цифровому форматі культурна спадщина.

Досліджуючи досвід видавничої діяльності Латвійської національної бібліотеки, маємо констатувати, що дієвим інструментом забезпечення оптимальних результатів діяльності бібліотеки є максимальне втілення стратегії розвитку, у якій ідеться, що «Національна бібліотека Латвії надає простір для відображення досліджень результатів, їх представлення широкому загалу, і ми використовуємо їх цілеспрямовано. Академічні публікації Національної бібліотеки Латвії є цінним джерелом і внеском у розвиток академічного дискурсу в різних сферах <...> Будемо плекати традиції дослідження і описувати наші колекції та регулярно виробляти якісні видання, щоб кожен міг знайти розповіді про інтелектуальну спадщину Латвії» <...> Ми будемо розвивати єдиний погляд і розуміння стратегічних цілей та плану розвитку Національної бібліотеки Латвії та працюватиме над тим, щоб менеджери всіх рівнів були здатними мотивувати свою команду впроваджувати зміни та вносити ідеї втілювати в життя, і кожен співробітник бібліотеки може побачити їх роль на шляху до досягнення цілей Бібліотеки <...> Єдиний ключ до реалізації Стратегії на 2019–2023 рр. у реальному житті – співробітники бібліотеки. Тільки за участю, досвідом, самовідданістю та бажанням кожного бути частиною всієї Бібліотеки можливо втілити це бачення в життя. Щоденна діяльність

Бібліотеки та виконання її основних функцій точка опори для досягнення цілей та завдань цього бачення» [31].

Латвійська національна бібліотека на довгу перспективу розвиватиметься як сучасна бібліотека світового рівня, водночас влада Латвії розглядає її як один з ефективних засобів інтеграції суспільства на основі національної ідентичності та позиціонує як гаранта збереження інтелектуального та культурного потенціалу країни [32].

Бібліотека видає також «Праці Національної бібліотеки Латвії» (URL: <https://www.lnb.lv/en/publications/proceedings-national-library-latvia>), рецензоване серійне видання – одне з найстаріших періодичних видань у галузі гуманітарних і соціальних наук у Латвії та країнах Балтії. Метою видання є популяризація досліджень у бібліотеці, архівознавстві та інформаційно-комунікаційних науках з використанням останніх відкриттів гуманітарних та соціальних наук та започаткування нових дослідницьких тем і напрямів за межами цих галузей, висвітлення важливих джерел в установах пам'яті. Праці Національної бібліотеки вносять у дослідницький простір нові знання, отримані шляхом аналізу джерел у книгознавстві, історії читання, історії ідей та інших, міждисциплінарних аспектах. Завдяки сучасній тематиці та теоретичним підходам видання цілеспрямовано залучає міжнародне коло авторів, щоб зробити його цікавим і корисним для широкої гуманітарної та соціальної спільноти та ширшого кола читачів, зокрема в регіоні Балтійського моря та Європі.

Цікавим видається досвід бібліотеки щодо питань фінансування – видання фінансується національною бібліотекою як у рамках основного бюджету, так і за рахунок фінансування суміжних проєктів (Державний фонд культурного капіталу, Державна програма досліджень, Böckler-Mare-Balticum-Stiftung тощо). Весь дохід від проданих примірників реінвестується в дослідницьку діяльність національної бібліотеки, включаючи «Праці Національної бібліотеки Латвії», які видаються з 1964 р. Це найтриваліше серійне видання в бібліотечному секторі Латвії. Перші п'ять томів виходили з 1964 по 1974 р. і містили понад 30 досліджень, а також статистичні та бібліографічні відомості про Державну бібліотеку Латвійської РСР. У 1977 р. назву видання було змінено на «Аспекти бібліотекознавства», оскільки радянська влада офіційно заборонила бібліотеці видавати подальші серійні видання. Зміна назви дала можливість розширити профіль видання, включивши в нього дослідження не лише проблем державної бібліотеки, а й галузевих процесів у цілому. До розробки видання залучені також науковці з багатьох інших латвійських бібліотек. Праці Національної бібліотеки відображають розвиток бібліотекознавства, книгознавства та суміжних галузей у Латвії.

Після відновлення незалежності Латвії стало можливим офіційно поновити статус серійного видання та отримати міжнародний стандартний номер. З 1994 р. назву видання – «Документи Національної бібліотеки Латвії» – було змінено відповідно до перейменованої видавничої організації – Національної бібліотеки Латвії. Зберігся профіль видання – дослідження в

галузі бібліотекознавства, особливо з історії бібліотек, історії видавничої справи, бібліографії та інших суміжних галузей, оскільки відповідно до законодавства та традицій бібліотека є дослідницьким центром Латвії в цих сферах. Коли у 2007 р. бібліотека офіційно набула статусу наукової установи, назву видання було змінено на «Праці Національної бібліотеки Латвії» (з 2009 р.). Якість видання забезпечується міжнародною редакційною колегією, до складу якої входять дослідники з Латвії та інших країн, спеціалісти у відповідних галузях. З 2020 р. збірник праць публікується двічі на рік. З 2009 р. видання також доступно в електронному вигляді. Архів видання було оцифровано з 1964 р., він постійно зберігається в Національній цифровій бібліотеці Латвії, яка є сховищем оцифрованих і цифрових даних на національному рівні та є у вільному доступі. Зміст кожного тому публікується в цифровому вигляді через 12 місяців після публікації друкованого видання та є у вільному доступі в усьому світі.

Видаються збірники «Видавнича статистика Латвії» (раніше «Преса Латвії») (URL:<https://www.lnb.lv/en/publishers/publishing-statistics>), які готує Інститут бібліографії. Видавнича статистика Латвії збирається на основі постанови Кабінету міністрів та розділу 4 Закону про статистику, що забезпечує досягнення цілей національної програми офіційної статистики. Статистика складається з даних про видавничу діяльність, які збираються на основі звітів про видавництво, надісланих видавцями, та обов'язкових примірників, отриманих Національною бібліотекою Латвії. Збірники включають дані про річну видавничу продукцію, але можуть також включати дані про книги, видані минулого року, якщо їх обов'язкові примірники були отримані протягом статистичного року, який починається 15 січня. Починаючи з 2009 р. колекції доступні в електронному вигляді. Пропонуються збірки англійською мовою (2018–2020), латиською мовою (2009–2017), у читальних залах НБЛ доступні збірники 1989–2008 рр.

Інші публікації Інституту бібліографії: Бюлетень «Нові книги з Латвії» (лат. *Latvijas jaunākās grāmatas*), Показчик національної бібліографії «Показчик періодичних видань» (лат. *Valsts bibliogrāfijas rādītājs "Periodikas rādītājs"*).

Бюлетень «Нові книги з Латвії» (лат. *Latvijas jaunākās grāmatas*) (URL: <https://www.lnb.lv/en/publishers/newsletter-new-books-latvia>) – інформаційний бюлетень, який складає Інститут бібліографії Національної бібліотеки Латвії. Він містить інформацію про обов'язкові копії, отримані в національній бібліотеці. Видається з 1983 р., починаючи з 2000 р., доступний лише в електронному вигляді. Виходить двічі на місяць, містить бібліографічну інформацію про книги, видані латиською мовою, книги, видані в Латвії будь-якою мовою, та електронні видання. На сайті представлено випуски з 1999 по 2022 р.

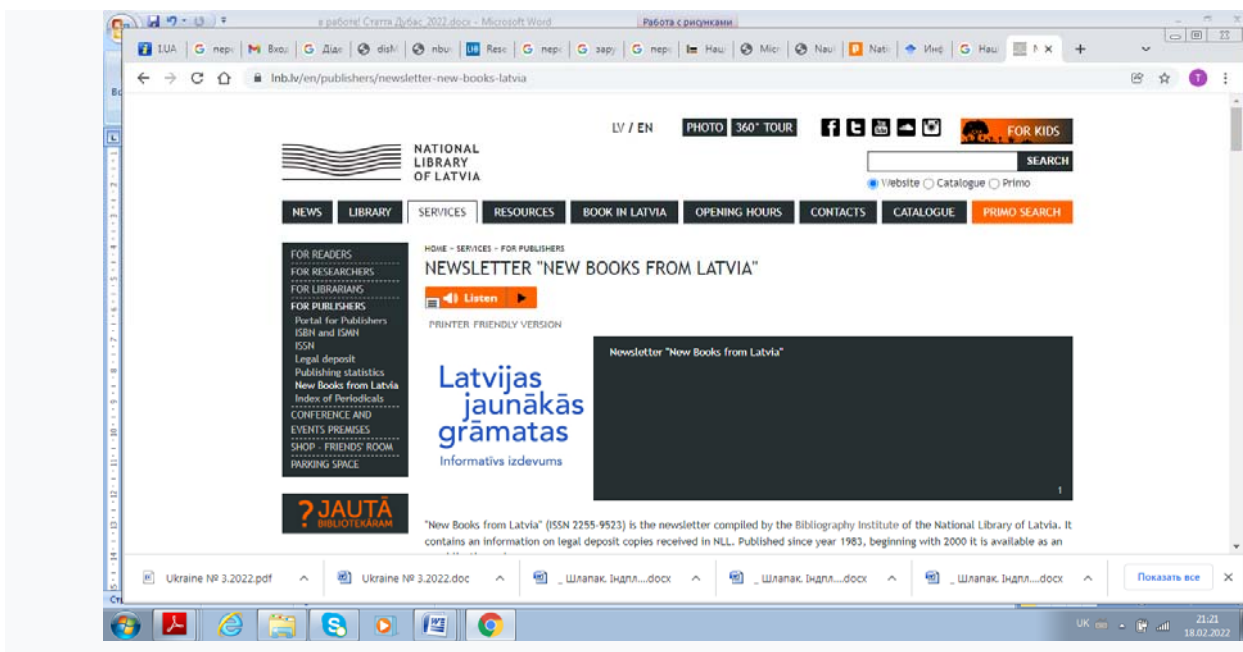

Рис. 3. Вебсторінка інформаційного бюлетеня *Latvijas jaunākās grāmatas*
Джерело: <https://www.lnb.lv/en/publishers/newsletter-new-books-latvia>

Покажчик національної бібліографії «Покажчик періодичних видань» (лат. Valsts bibliogrāfijas rādītājs “Periodikas rādītājs”) (URL: <https://www.lnb.lv/en/publishers/index-national-bibliography-index-periodicals>). Покажчик національної бібліографії заснований на системі обов’язкового депозиту, реєструє газети, журнали, річні звіти, бюлетені та збірники наукових праць, що видаються в Латвії. Кожен покажчик містить інформацію про видання конкретного року. До покажчика періодичних видань додається ряд допоміжних покажчиків: особовий покажчик, покажчик заголовків, покажчик видавців, покажчик місць видання. З 2009 р. видання доступне в електронному вигляді (файл PDF). Періодичність видання – щорічна. На сайті представлено випуски з 2009 по 2020 р.

Національна бібліотека Естонії (ест. Eesti Rahvusraamatukogu) (URL: <https://www.nlib.ee/et>) – найбільша наукова бібліотека країни, виконує функції національної та парламентської бібліотеки, підтримуючи роботу естонських парламентарів як інформаційний центр, спеціалізується на комплектуванні літератури із суспільних і гуманітарних наук. Сьогодні значно зростає роль бібліотеки як освітнього центру, як з точки зору пропонованої підготовки, проведення незалежних досліджень, так і можливостей навчання протягом усього життя. «Наша місія – зберігати та популяризувати естонську культурну спадщину та служити мостом між знаннями та людьми. Бачення Національної бібліотеки Естонії – стати бібліотекою нового покоління та рушійною силою інших бібліотек Естонії. Зважаючи на це, Національна бібліотека запустила кілька проектів розвитку» [33]. Відповідно до Закону про Національну бібліотеку Естонії від 22.02.2011 р. «метою національної бібліотеки є підвищення ініціативи, поінформованості та відповідальності на основі знань та інформації у суспільстві, популяризація країни, загальноєвропейських цінностей,

культури та демократії <...> При здійсненні своєї мети національна бібліотека діє відповідно до рекомендацій ЮНЕСКО для національних та парламентських бібліотек» [34].

Національна бібліотека збирає, обробляє та веде офіційні бібліотечні статистичні дослідження для всіх типів бібліотек у співпраці з Міністерством культури та Статистичним управлінням Естонії. Статистичні показники бібліотек розміщено на вебсторінці. Річні та підсумкові таблиці 2004–2016 рр. естонської бібліотечної статистики за типами бібліотек опубліковано на сайті бібліотеки в рубриці «Статистика» [35].

Бібліотека готує у співпраці з Асоціацією бібліотекарів Естонії та видає журнал *Raamatukogu* («Бібліотека») – професійний журнал естонських бібліотекарів (рис. 4).

Рис. 4. Вебсторінка журналу *Raamatukogu*
Джерело: <https://www.digar.ee/arhiiv/et/periodicals/72701>

Перший номер журналу *Raamatukogu* вийшов у виданні Союзу бібліотекарів Естонії у 1923 р. Видання журналу було припинено у 1940-х роках. З 1990 р. журнал видається знову, він знайомить з новими тенденціями в бібліотечній справі, поширює інформацію про бібліотеки та Асоціацію бібліотекарів Естонії, містить, крім професійних статей, також статті із загальнокультурних питань, літератури, видавничої справи, книжкового дизайну, історії книги, бібліофілії та інших тем, пов'язаних з бібліотечною справою. Періодичність журналу – шість разів на рік. Резюме статей публікується англійською мовою. На сайті представлено випуски з 1990 по 2016 р. Видання доступне в мережі Національної бібліотеки Естонії, Архівній бібліотеці Естонського літературного музею, бібліотеці Талліннського технологічного університету, Академічній бібліотеці Талліннського університету та бібліотеці Тартуського університету.

Висновки. Аналіз зарубіжного досвіду видавничої діяльності національних бібліотек країн Балтії дає підстави для висновку, що важливою складовою їхньої видавничої діяльності є підготовка та випуск журналів, збірників наукових праць, покажчиків, бюлетенів тощо, національні бібліотеки мають багаторічний досвід виробництва таких інформаційних продуктів.

Важливе місце у видавничій діяльності Литовської національної бібліотеки імені Мартінаса Мажвідаса, Національної бібліотеки Латвії, Національної бібліотеки Естонії займають видання, присвячені пріоритетним проблемам розвитку сучасної бібліотеки в системі стратегічних комунікацій, популяризації досліджень у бібліотеці, архівознавстві та інформаційно-комунікаційних науках з використанням останніх відкриттів гуманітарних і соціальних наук.

Проаналізований досвід зарубіжних країн доводить, що національні бібліотеки є не тільки національними культурними та інформаційними установами, які збирають, упорядковують, зберігають документальну культурну спадщину своїх країн, формують фонд вітчизняних та іноземних документів, що стосуються науки, освіти, культури та економіки держав, і надають інформаційні послуги до громадськості, а й активно розвивають видавничу діяльність. Маємо вивчати їхній досвід і використовувати їхні позитивні напрацювання для розвитку видавничої діяльності вітчизняних національних бібліотек.

Список бібліографічних посилань

1. Онищенко О. Українські бібліотеки у 90-х роках ХХ ст.: основні тенденції розвитку та напрями діяльності. *Бібл. вісн.* 2009. № 3. С. 12–23. URL: http://bv.nbuv.gov.ua/doc/bv_2009_3_3
2. Grigas V., Žiemelis D. The Journal “Relevant Tomorrow” Continues and Updates the Tradition of the Scholarly Publishing of the Martynas Mažvydas National Library of Lithuania. *Aktualu rytoj / Relevant Tomorrow.* 2021, Vol. 1, No. 19, pp. 11–13. <https://doi.org/10.51740/RT.1.19.1>
3. Varnienė-Janssen R., Kuprienė Jū. Strateginė Lietuvos bibliotekų kryptis – susietieji atvirieji duomenys. *Aktualu rytoj / Relevant Tomorrow.* 2021, Vol. 1, No. 19, pp. 14–34. <https://doi.org/10.51740/RT.1.19.2>
4. Apenite M. Subject Indexing at the National Library of Latvia: New Approach, Challenges, and Benefits. *Cataloging & Classification Quarterly.* Vol. 59, 2021. Iss. 4. pp. 334–354. <https://doi.org/10.1080/01639374.2021.1885546>
5. Національні інформаційні ресурси як інтегративний чинник вітчизняного соціокультурного середовища : [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2014. 296 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0003125>

6. Натаров О. Роль національної бібліотеки у забезпеченні права на інформацію в Україні. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2017. Вип. 48. С. 756–780. <https://doi.org/10.15407/np.48.756>
7. Горовий В. М. Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс : монографія / наук. ред. Л. А. Дубровіна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2010. 360 с.
8. Чачко А. Развивающаяся библиотека в информационном обществе : науч.-метод. пособие. М. : Либерия, 2004. 88 с.,
9. Чачко А. Современная библиотека в процессе трансформаций : монографія. Киев : б. и., 2003. 138 с.
10. Давидова І. Бібліотечне виробництво в інформаційному суспільстві : монографія / наук. ред. В. О. Ільганаєва ; М-во культури і мистецтв України ; Харк. держ. акад. культури. Харків : ХДАК, 2005. 295 с.
11. Давидова І. О. Сучасна бібліотека як система виробництва інформаційних продуктів та послуг. *Вісн. Книжк. палати*. 2005. № 4. С. 18–20.
12. Kont Kate-Riin. Electronic Scientific Information in Estonia: Cooperation and State Financing of Academic Libraries. *Journal of Interlibrary Loan, Document Delivery & Electronic Reserve*. Vol. 20, 2010. Iss. 2. pp. 83–101. <https://doi.org/10.1080/10723031003644994>
13. Eenmaa I. Serving Parliamentarians by Serving the Nation. The Establishment of Parliamentary Library and Information Services by the National Libraries in the Baltic States. *Resource Sharing & Information Networks*. Vol. 12. 1997. Iss. 2. pp. 95–101. https://doi.org/10.1300/J121v12n02_10
14. Дубровіна Л., Омельчук В., Огуннаїке Ж., Міцан Т. Бібліотечно-інформаційний продукт: проблеми творення і використання. *Бібл. вісн*. 2003. № 6. С. 17–20.
15. Дубровіна Л. А. Нове покоління бібліотечних довідників: путівник з історико-культурних фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. *Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики* : матеріали III Міжнар. наук. конф., Київ 16–18 трав. 2006 р. / М-во освіти і науки України, Держ. акад. кер. кадрів культури і мистецтв [та ін.]. Київ, 2006. С. 194–195.
16. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського в науково-інформаційному просторі (2000–2018) / В. Горовий, Ю. Половинчак, К. Лобузїна [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ : НБУВ, 2019. 398 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0003516>
17. Воскобойнікова-Гузєва О. В., Ковальчук Г. І. Науково-видавнича діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: основні напрями останнього п'ятиріччя [2010–2015]. *Наука України у світовому інформаційному просторі*. Київ, 2015. Вип. 11. С. 120–133.
18. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського: розвиток національної бібліографії, біографічних досліджень та науково-бібліографічної діяльності (2002–2018) : монографія / В. І. Попик, О. В. Бугаєва, Т. В. Добко, С. С. Кіраль, Т. В. Котлярова, Н. І. Любець,

Л. С. Новосьолова [та ін.] ; наук. ред.: В. І. Попик ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2019. 171 с.

19. Діденко Ю. В., Радченко А. І. Науково-видавнича діяльність Національної академії наук України. *Наука та наукознавство*. 2018. № 4 (102). С. 112–124. <https://doi.org/10.15407/sofs2018.04.112>

20. Бондаренко В., Пестрецова О. Використання агрегаторів новин у практиці підготовки бібліотечних інформаційно-аналітичних продуктів. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2018. Вип. 49. С. 235–247. <https://doi.org/10.15407/np.49.281>

21. Натаров О. Інформаційно-аналітичні продукти бібліотек як засіб популяризації української науки. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2019. Вип. 53. С. 119–144. <https://doi.org/10.15407/np.53.119>

22. Тарасенко Н. Інноваційні аспекти бібліотечно-інформаційного виробництва. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2015. Вип. 41. С. 543–559. URL: http://np.nbuiv.gov.ua/doc/nprnbuimviv_2015_41_42

23. Терещенко І. Виробництво бібліотечно-інформаційних продуктів в умовах глобальних інформаційних впливів. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2017. Вип. 48. С. 426–438. <https://doi.org/10.15407/np.48.426>

24. Столяров Ю. Н. Библиотека как система. Книга. *Исследования и материалы* : сб. М. : Книга, 1984. Т. 49. С. 59–80.

25. Дубровина Л. А. Кодикологические исследования рукописных книг в Национальной библиотеке Украины В. И. Вернадского в 1991–2008 гг. *Научная книга* : междунар. науч.-практ. журн. М., 2012. № 1: Спец. вып. С. 63–66.

26. Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka : interneto svetainė. URL: <https://www.lnb.lt>

27. Lietuvos Respublikos bibliotekų įstatymas. *Lietuvos Respublikos Seimas*. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.18307/asr>

28. Гудайтис В. Национальна библиотека Литвы им. Мартинаса Мажвидаса: на пороге 90-летия. *Национальные библиотеки в XXI веке: первое десятилетие* : сб. статей / сост.: Н. Ф. Вербина, А. Ц. Масевич ; ред. С. А. Давыдова. СПб. : Росс. нац. б-ка, 2012. 148 с.

29. Par Bibliotēku. Latvijas Nacionālās bibliotēkas : tīmekļa vietne. URL: <https://www.lnb.lv/lv/biblioteka>

30. Latvijas Republikas Likums. Par Latvijas Nacionālo bibliotēku. Rīgā, 1992. 16 Decembrī. LIKUMI. *Latvijas Republikas Tiesību Akti*. URL: <https://likumi.lv/ta/id/62905-par-latvijas-nacionalo-biblioteku>

31. National Library of Latvia – Development strategy 2019–2023. *National Library of Latvia*. 2019. URL: https://www.lnb.lv/sites/default/files/media/par-lnb/institucija/LNB_strategija_EN.pdf

32. Онуфриенко Г.Ф. Латвийская национальная библиотека (ЛНБ) в «Замке света» (позиционирование библиотеки в информационном обществе). Библиотека в эпоху перемен. Дайджест / ЦИПР РГБ. 2015. Вып. 2:

«Позиционирование библиотек в информационном обществе». URL:
<http://infoculture.rsl.ru/?news-bep>

33. Mission, vision, values. Eesti Rahvusraamatukogu: veebisait. URL:
<https://www.nlib.ee/en/content/mission-vision-values>

34. National Library of Estonia Act. Passed 22.02.2011. Riigi Teataja. URL:
<https://www.riigiteataja.ee/en/eli/504042019004/consolide>

35. Publishing Statistics. National Library of Latvia. URL:
<https://www.lnb.lv/en/publishers/publishing-statistics>